

QƏMZƏ HACIYEVA

XARİCİ BİBLİOQRAFIYA
Dərs vəsaiti

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 13.10.2008-ci il 1139 sayılı əmri ilə dərs vəsaiti kimi təsdiq edilmişdir.

Bakı – 2008

Elmi redaktor: prof. Zöhrab Əliyev

Rəyçilər: dos. Nadir İsmayılov
b/m. Rayifə Vəzirova

Redaktor: fil.e.n. Şəhla Tahirqızı

Q.Hacıyeva. Ümumi xarici biblioqrafiya. Bakı: «Nurlan», 2008, 128 s.

Dərs vəsaitində milli və beynəlxalq biblioqrafik sistemlərin meydana gəlməsi, onun inkişaf istiqamətləri və müasir problemləri əks olunmuşdur. Vəsaitdən tələbələr və müəllimlər, həmçinin kitabxanaşünas-biblioqraflar istifadə edə bilərlər.

$H \frac{4406000000}{N - 098} - 2008$

© *Qəmzə Hacıyeva, 2008*

GIRIŞ

Demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunu həyata keçirən Azərbaycan Respublikasında müstəqillik və milli ideologiyamıza uyğun gələn, milli və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan müasir təhsil sisteminin qurulması mühüm məsələlərdən biridir. Müstəqilliyin ilk vaxtlarından ölkədə təhsil sisteminin yenidən qurulmasına, onun məzmununda yeni keyfiyyət dəyişikliklərinin aparılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Təhsil sisteminin əsas məqsədi dövlət təhsil standartlarına uyğun biliyə, bacarığa, təcrübi hazırlığa, mütərəqqi dünyagörüşünə malik olan, xalqın milli, mənəvi, mədəni dəyərlərinə və bəşəri dəyərlərə yiyələnən yaradıcı, müstəqil düşünən şəxsiyyətin tərbiyə edilməsidir. Təhsil haqqında Qanun layihəsində qeyd olunur ki, təhsilin məzmunu müxtəlif ideologiya və dünyagörüşlərindən asılı olmayaraq cəmiyyətin ümumi və peşə mədəniyyətinin yüksəlişini, şəxsiyyətin milli və bəşəri dəyərlər zəminində formalaşdırılmasını, əqidə və fikir müstəqilliyini, təhsil alanların bilik və bacarığının beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmasını təmin etməkdir.

Ölkəmizdə aparılan milli təhsil quruculuğunda məhz təhsilin məzmunca yeniləşdirilməsi əsas istiqamətlərdən biridir. Bütün bunlar müasir tələblərə uyğun milli dildə yeni dərslik və dərs vəsaitlərinin nəşrini qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur.

Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində bakalavr təhsil pilləsində tədris olunan «Xarici biblioqrafiya» kursu respublikamızda müasir tələblər səviyyəsində informasiya xidmətinin təşkili üçün kitabxanaçıların biblioqrafik hazırlığının zəruri ünsürü hesab edilir.

Tələbələr bu fənnin öyrənilməsinə biblioqrafik informasiyanın mahiyyəti, onun əsas funksiyaları, biblioqrafik vəsaitlərin növ quruluşu, biblioqrafik işin təşkili və metodikası haqqında ümumi təsəvvür əldə etdikdən sonra başlayırlar. Bu fənn ümumi biblioqrafiyaşünaslıq məsələlərinin öyrənilməsinə tamamlayır.

Fənnin məqsədi – dünyada biblioqrafik proseslərin müasir ənənələrini göstərmək, xarici ölkələrdə biblioqrafik fəaliyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini açmaq, xarici nəşrləri əhatə edən universal məzmunlu biblioqrafik nəşrləri öyrənilib, onların axtarış imkanları haqqında məlumat əldə etməkdir.

Müasir dövrdə elm və istehsalatın informasiya təminatı məlumat tələbatçılarına operativ və ixtisaslaşdırılmış xidmətin həyata keçirilməsini tələb edir.

Hazırda elə bir dövr gəlib çatmışdır ki, artıq biblioqrafiyanın səmərəli inkişafı üçün onun beynəlxalq və milli aspektlərinin harmonik əlaqəsi olduqca zəruridir. Heç bir ölkədə biblioqrafiyanın inkişafı dünya biblioqrafiya prosesindən təcrid olunmuş halda həyata keçirilə bilməz. Biblioqrafik xidmətin müasir vəzifələri beynəlxalq biblioqrafik vəsaitlərin mövcudluğunu və geniş beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın zəruriliyini qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur. Bütün bunlar sözsüz ki, ilk növbədə etibarlı milli biblioqrafik sistemlərə əsaslanır.

Informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi həlledici dərəcədə, toplanmış və istifadə olunan informasiyanın miqdarı, keyfiyyəti, səmərəliliyi və ondan istifadə azadlığı ilə ölçülür və elə vahid informasiya sistemi yaradılır ki, o, bəşəriyyət tərəfindən torlanmış və istifadəçiyə zəruri olan bütün informasiyaların əldə edilməsini təmin etmiş olsun. Burada biblioqrafiyanın, ilk növbədə, milli çap məhsulu haqqında cari informasiyanı əks etdirən biblioqrafik mənbələrin əhəmiyyəti daha da artmış olur. Ölkənin informasiya, sənəd ehtiyatları və onların cari qeydi mühüm vəzifə olaraq qalır. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd olunur ki, kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərvətlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsində cari milli biblioqrafiyanın da üzərinə mühüm öhdəliklər düşür. Buna görə də müvafiq sahədə müəyyən nailiyyətlər əldə etmiş ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilməsinin gələcək mütəxəssislər üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Dərs vəsaitində əvvəlcə milli və beynəlxalq biblioqrafik sistemlərin əsas bazası olan milli biblioqrafiyanın meydana gəlməsi, onun inkişaf istiqamətləri, funksiyaları və müasir problemləri əks olunmuşdur. Daha sonra burada milli biblioqrafiyanın mühüm sahələrindən biri olan cari milli biblioqrafiyanın daha çox inkişaf etdiyi Qərbi Avropa ölkələrində və ABŞ-da, bu sa-

hədə müəyyən nailiyyətlər əldə etmiş Şərqi Avropa ölkələrində meydana gəlməsi, onun inkişaf mərhələləri və müasir vəziyyəti səciyyələndirilir. Eyni zamanda, yaxın xaric kimi Rusiyada dövlət biblioqrafiyasının yaranma tarixi və onun müasir inkişaf səviyyəsi də bir qədər geniş əks olunmuşdur.

Dərs vəsaitinin yazılmasında rus dilində mövcud olan monoqrafiyalardan, dərslik və dərs vəsaitlərindən, «Biblioqrafiya» jurnalında, «Библиотековедение и библиография за рубежом» məcmuəsində dərc olunmuş məqalələrdən və digər mənbələrdən istifadə olunmuşdur. Həmin mənbələrin siyahısı sonda göstərilmişdir.

I MÖVZU

MİLLİ BIBLIOQRAFİYANIN MEYDANA GƏLMƏŞİ

Milli biblioqrafiya ölkənin tarixi inkişaf prosesində onun ərazisində yaranmış bütün sənədlər haqqında universal biblioqrafik məlumatın hazırlanmasını və fəaliyyətini təmin edən biblioqrafiyadır. «Milli biblioqrafiya» anlayışına «cari milli biblioqrafiya» və «retrospektiv milli biblioqrafiya» daxildir. Onların qarşılıqlı sıx əlaqəsinə baxmayaraq, hər ikisinin inkişaf istiqaməti, vəzifələri fərqlidir.

Cari biblioqrafiya biblioqrafiyanın funksional məqsəd və xronoloji əlamətə görə təsnifləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bu biblioqrafiya yeni meydana gələn sənədlər haqqında ardıcıl məlumat vermək funksiyasını yerinə yetirir və tələbatçılara öz sahələrində sənəd axınını daim izləmək, bu axında hərtərəfli istiqamətlənmək imkanı yaradır. Bu xüsusiyyət cari biblioqrafik informasiyanın dolğunluğuna və operativliyinə, sənədin meydana gəlməsi ilə informasiyanın çatdırılması arasındakı fasilənin minimuma endirilməsinə səy göstərilməsini tələb edir. Biblioqrafik informasiyada carilik onun tələbatçıya qısa vaxt ərzində və ardıcıl çatdırılması ilə ölçülür. Cari biblioqrafik informasiya dövrü biblioqrafik nəşrlər formasında və ya fərdi biblioqrafik xidmət üsulları ilə həyata keçirilə bilər.

Cari biblioqrafik məlumatvermə gündəlik, həftəlik, aylıq və ya rüblük ola bilər. Dövrülük meyarı əks olunan sənəd axınının həcmi, dil və məzmun tərkibi, məlum bilik sahəsinin inkişaf sürəti, onun yeni elmi ideyalar və faktiki materiallarla zənginliyi, cari biblioqrafik informasiya mənbələrindən istifadə edənlərin tələbatları, biblioqrafiyalaşdırma prosesinin texniki və maddi imkanları və digər amillərlə şərtləşir.

Milli biblioqrafiyanın mühüm sahələrindən biri olan cari milli biblioqrafiyanın əsas vəzifəsi elm, mədəniyyət, istehsalat sahəsində və sosial həyatda əldə edilmiş milli nailiyyətləri əks etdirən çap məhsulu və digər sənədlər haqqında maksimum dərəcədə tam, operativ və sistemli qaydada məlumat verməkdir. Cari milli biblioqrafiya (CMB) çap məhsulunun statistikasını üçün yeganə etibarlı mənbədir. O, ölkədə biblioqrafiyanın digər sahələrinin, ilk növbədə xüsusi biblioqrafiyanın inkişafı üçün baza rolunu oynayır.

Retrospektiv milli biblioqrafiya (RMB) isə müəyyən dövr ərzində milli nəşriyyatların fəaliyyətini yekunlaşdırır və maddi irsin sənədli modelini yaradır. RMB-nin daha tam və dəqiqliyini uzun müddət ərzində cari uçot orqanlarında toplanmış məlumatlar təmin etmiş olur. Lakin RMB cari milli biblioqrafiyadan əvvəl meydana gəlir və onun müasir nəşrlərində artıq mövcud əhəmiyyətli mənbələr nəzərə alınır. Belə ki, əvvəllər nəşr olunmuş göstəriciləri ilkin başlanğıc kimi götürür və materialların əhatəliliyində onlardakı xronoloji çərçivəyə əsaslanırlar.

CMB-nin inkişaf əhəmiyyətini öyrənmək üçün RMB-nin meydana gəlməsini bilmək məqsədəuyğun olardı.

Milli biblioqrafiyanın meydana gəlməsi bir sıra səbəblərlə bağlıdır. Millətin yaranması, dövlətin təşkili, milli şüurun formalaşması, milli mədəni nailiyyətlərin, kitab nəşrinin meydana gəlməsi və inkişafı milli biblioqrafiyanın yaranmasının başlıca səbəblərindəndir.

Kitab çapının meydana gəlməsi biblioqrafiyanın taleyində mühüm rol oynamışdır. İstehsalın inkişafı, sosial münasibətlərin dəyişməsi, elmi tərəqqi, mədəniyyətin yayılması, ən başlıcası isə kitab nəşrinin artması biblioqrafiyanın qarşısına yeni vəzifələr qoymuş, onun forma və metodlarının təkmilləşdirilməsinə, məzmun və məqsəd istiqamətinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Orta əsrlərdə beynəlxalq dil kimi hökmranlıq edən latın dilinin tədricən sıxışdırılaraq, milli dillərdə (alman, fransız, ingilis və s.) kitabların nəşr edilib yayılmasının da böyük əhəmiyyəti olmuşdur.

1495-ci ildə Almaniyada İohan Tritheymin «Almaniyanın görkəmli xadimlərinin kataloqu» əsəri Fridberqdə çap olunur. İlkin milli biblioqrafiya nümunəsi olan bu əsərdə 300 müəllifin 2000 adda əsəri haqqında məlumat verilmişdir. Burada bioqrafik məlumatlar da verilmişdir ki, bu da biobiblioqrafik lüğət əhəmiyyəti kəsb edirdi.

Daha mükəmməl retrospektiv milli biblioqrafiya nümunələrinin yaranması XVI əsrə təsadüf edir. İlk belə əsər Con Lelendə aiddir. O 1545-ci ildə «Britaniya yazıçıları haqqında

şərh» adlı əsər tərtib etmişdir. İngilis kitablarının siyahısını əks etdirən bu əsərdə əlyazma kitabları böyük üstünlük təşkil edirdi. Lakin əsər yalnız 1709-cu ildə çap olunduğundan ilk milli biblioqrafiya nümunəsi C.Lelendin dostu, onun bir çox əsərlərinin redaktoru olmuş Con Beylin 1548-ci ildə çapdan çıxmış «Böyük Britaniyanın görkəmli yazıçılarının siyahısı...» hesab olunur. Müəllif bu əsəri yenidən təkmilləşdirərək 1557-ci ildə təkrar nəşr etdirir. Əsərdə verilmiş beş bölmə C.Beylin ingilis ədəbiyyat tarixini böldüyü dövrlərə uyğun gəlir. Bununla müəllif ingilis ədəbiyyatının 300 illik bir tarixə malik olduğunu göstərmək istəyir. Lakin bu bölgü heç bir əsas rol oynamır. Bütün material vahid xronoloji prinsip əsasında düzülüb, hər bir müəllif haqqında əhatəli bioqrafik məlumat verilmiş və əsərlərinin siyahısı göstərilmişdir.

«Siyahı»da müəlliflərin səciyyələndirilməsi qiymətləndirici xarakter daşıyır. Beyl bəzi müəllifləri həddən artıq tərifləmiş, bəzilərini isə kobud sözlərlə təhqir etmişdir. C.Beylin əsərində (əlavələrlə birlikdə) 1400 müəllif haqqında məlumat verilmişdir.

Lelendin və C.Beylin əsas obyekt əlyazma kitabları olmuşdur. Onlar əlyazma və çap kitabları arasında heç bir fərq qoymurdular. Bu «Üiuah»-olan fərqli olaraq, ingilis milli biblioqrafiyasında meydana gəlmiş sonrakı əsər yalnız çap kitablarını əhatə edirdi.

İngilis çap kitabları haqqında daha ümumiləşdirilmiş məlumat, sözün əsl mənasında biblioqrafik əsər hesab edilən, E.Monsellin 1595-ci ildə çap olunmuş «İngilis çap kitablarının kataloqu»nda verilmişdir. Burada İngiltərədə ilk kitab çapından başlayaraq, 1595-ci ilə kimi çap olunmuş kitablar haqqında məlumat əks olunmuşdur. Müəllif bu əsəri tamamlaya bilməmişdir. Onun üç buraxılışı əvəzinə ikisi çap olunmuşdur. Birinci buraxılışında 2500, ikinci buraxılışında isə 300 müəllif haqqında məlumat verilmişdir. «...Kataloq» biblioqrafiyalaşdırmanın metodikası sahəsində irəliyə doğru atılmış mühüm addım hesab edilir. Müəllif materialı sistemli qaydada qruplaşdırmış, əsərlərlə vizual tanışlığa əsaslanaraq, onları dəqiq və əhatəli təsvir etmişdir. Kitab taciri olan E.Monsell kataloqun tərtibində kitab ticarətinin tələblərini nəzərə almışdır. İngilis milli biblioqrafiyasının inkişafında böyük rol oynamış bu kataloq əsasında silsilə göstəricilər çap olunmuşdur. Ümumiyyətlə, ingilis milli biblioqrafiyası uzun müddət (XX əsrin əvvəllərinə kimi) kitab ticarəti xarakteri daşmışdır.

1550-ci ildə ilk italyan milli biblioqrafiyası yaranır. Françesko Doni «Kitabxana» adlı əsərində İtaliya yazıçılarının italyan dilinə tərcümə olunmuş əsərləri və çap olunmuş musiqi əsərləri haqqında məlumat vermişdir. Bu, latın dilində deyil, milli dildə tərtib olunmuş ilk milli biblioqrafik əsərdir. Əsərin həmin ildə ikinci, bir il sonra isə üçüncü nəşri çapdan çıxmışdır. Əsər 6 bölmədən ibarətdir:

1) İtaliya yazıçılarının siyahısı (onların şəxsi adlarının ilk hərflərinin əlifbası üzrə). Burada hər bir yazıçının adı, soy adı və ya bunu əvəz edən təxəllüsü və onun çap əsərləri göstərilmişdir. Doni daha görkəmli hesab etdiyi 100 yazıçı haqqında tərifli fikirlər də söyləmişdir;

2) Yunan, latın və digər dillərdən italyan dilinə tərcümə olunmuş əsərlərin siyahısı;

3) Humanitar elmlər (qrammatika, ritorika) və bədii ədəbiyyat üzrə köməkçi göstərici. Burada bədii ədəbiyyat janrları üzrə təsnifləşdirilmiş, hər janr daxilində isə müəlliflərin soy adları və ya təxəllüsləri əlifba əsasında düzülüb;

4) Müxtəlif məzmunlu orijinal italyan və tərcümə ədəbiyyatının əhatəli göstəricisi;

5) Sərlövhlərin əlifbası üzrə bütün əvvəlki bölmələrin toplu göstəricisi. Burada təqribən 800-900 adda əsər əhatə olunmuşdur.

6) çap olunmuş not ədəbiyyatının göstəricisi (musiqi janrları üzrə).

Əsərdə bir sıra nöqsan cəhətlər də vardır. Belə ki, əsəri çap edən nəşriyyatın adının göstərilməməsi müxtəlif nəşrlərin fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan vermir. Müəllif bütün ədəbiyyatı əhatə etməyə cəhd göstərsə də, buna axıra kimi nail ola bilməmişdir. Buna baxmayaraq, Françesko Doninin bu əsəri biblioqrafiya tarixində yalnız milli dildə olan ədəbiyyatı əhatə edən ilk biblioqrafik əsər kimi böyük rol oynayır.

Fransa milli biblioqrafiyasına aid ilk əsərlər, demək olar ki, eyni vaxtda və eyni adla meydana gəlmişdir. 1584-cü ildə Parisdə Fransua Qryude De-La Krua Dyü Menin, 1585-ci ildə isə Lionda Antuan Dyü Verdyenin «Kitabxana» adlı əsərləri çap olunmuşdur. Hər iki tərtibatçının bir-birinin işi haqqında məlumatları var idi, lakin onlar öz əsərləri üzərində ayrılıqda işləyirdilər. Müəlliflər çap edilmiş və ya əlyazma şəklində olan, fransız dilində yazılmış əsərlərin qeydini aparmışlar. Bu uyğunluq materialların qruplaşdırılmasında da özünü gö-

stərir. Belə ki, hər iki əsərdə materiallar müəlliflərin adlarının əlifbası üzrə düzülmüşdür.

Lakin A.Dyu Verdye imzasız (anonim) əsərlərin də qeydini aparmış və onları sərlövhələrin əlifbası üzrə qruplaşdırmışdır. Eyni zamanda, müqəddimədə, ədəbiyyatın seçilməsində müəyyən fərqlər vardır. D.Fransua Dyu Men protestant müəlliflərə öz münasibətini bildirməmiş, A.Dyu Verdye isə onların xidmətlərini tərifləmiş və əsərlərinin siyahısını vermişdir.

Hər iki müəllif çap əsərlərini əhatəli və tam təsvir etmiş, nəşr yerini, nəşriyyatı, formatı və nəşr ilini də göstərmişlər. Yalnız sərlövhələr müəyyən ixtisarla verilmişdir ki, bunu da nöqsan hesab etmək olmaz. Çünki XV-XVI əsrlərdə əsərlərin sərlövhələri çox uzun idi və onları ixtisar etmək zəruri hesab olunurdu.

Əlyazmaların təsvirində isə Fr. De La Krua Dyu Men və A.Dyu Verdye müəllifin adını və sərlövhəni əvəz edən əsərin mövzusunun göstərilməsilə kifayətlənmişlər.

Hər iki «Kitabxana» biobibliografik lüğət xarakteri daşıyır. Lakin Dyu Men bioqrafik məlumatlara daha geniş yer verdiyi halda, Dyu Verdye bunu etməmiş, təsvirə əlavə kimi müvafiq əsərdən parçalar (bəzən çox uzun) vermişdir.

Müəlliflər öz əsərlərinə əlavələr də etmişlər. Fr. Dyu Menin əlavəsi Kral kitabxanasının təşkili haqqında layihəni və onun kitabxana təsnifatını əks etdirir.

Antuan Dyu Verdyenin əlavəsi isə Konrad Gesnerə həsr olunmuşdur. Burada onun əsərindən sonrakı dövrdə çıxmış əsərlər haqqında məlumat da verilir. Əlavədə iki minə yaxın əsərin təsviri öz əksini tapmışdır.

Hər iki müəllif ədəbiyyatşünas, tarixçi olmuş və dərk etmişlər ki, ədəbiyyat tarixinin yazılması üçün ilk növbədə mövcud materialı toplamaq lazımdır. Onlar məhz bu məqsədi öz qarşılıqlarına vəzifə qoymuşlar. Lakin hər iki əsər yarımçıq qalmışdır. Fransua Dyu Menin əsərinin yalnız birinci cildi çap edilmişdir. İkinci, üçüncü cildlər və əlavələr tamamlanmamışdır.

Antuan Dyu Verdye öz əsərinin ikinci cildində italyan müəlliflərinin fransız dilində olan əsərlərini də əhatə etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. İngilis bibliografı T.Bestermenə görə: «Dyu Verdyenin əsəri Dyu Menin əsərindən həcmcə iki dəfə böyükdür. Lakin sonuncu daha tam və əlverişlidir».

Natamam olsalar da hər iki əsərin böyük əhəmiyyəti vardır. Onlar qədim Fransa ədəbiyyatı üzrə vacib bibliografik mənbə kimi bu gün də öz əhəmiyyətlərini itirməmişlər. Dyu Men və Dyu Verdye indiyə kimi heç bir tədqiqatçının tamamlaya bilmədiyi renessans dövrünün ədəbiyyatına dair çox vacib və səmərəli iş görmüşlər. Müəlliflərin məsələyə elmi yanaşması bu əsərləri XVI əsr ingilis və italyan milli bibliografiya nümunələrindən əsaslı şəkildə fərqləndirir.

Bir-birini tamamlayan bu əsərlər bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişlər. 1772-1773-cü ildə onlar ümumi başlıq altında birləşdirilərək, 6 cildə «De La Krua Dyu Men və Dyu Verdyenin fransız kitabxanaları» adı ilə çap olunmuşlar.

XVI əsrin axırlarında Hollandiyada da retrospektiv milli bibliografiya yaranıb inkişaf edir. 1593-cü ildə Suffrid Petranın «Hollandiya yazıçıları haqqında» adlı əsəri çap olunur. Burada 150 yazıçının özü və əsərləri haqqında məlumat verilmişdir. Əsərdə yazıçılar yaşadıkları dövrlərə görə xronoloji qaydada qruplaşmışlar.

XVI əsrdə yaranmış bu əsərlər retrospektiv milli bibliografiya nəşrlərinin Avropada, sonralar isə bütün dünyada (əsasən, Qərbi ölkələrində) geniş yayılması üçün zəmin yaratmışdır.

XVII əsrdə artıq Skandinaviya ölkələrində, İspaniyada, Portuqaliyada, Polşada, Çexiyada da retrospektiv milli bibliografiya nümunələri yaranıb inkişaf edir. Artıq bu əsərlər XVI əsrdə yaranmış nəşrlərdən daha təkmilləşdirilmiş və mükəmməl hesab olunurdular.

Danimarkada ilk milli bibliografik əsər alim, keşiş Albert Bartolin tərəfindən tərtib olunmuşdur. Onun «Danimarka alimləri haqqında» əsəri ölümündən sonra 1666-cı ildə çap olunmuşdur. Ənənəvi formada tərtib olunmuş bu biobibliografik əsər 700 müəllifin 1500 əsəri haqqında məlumatı əks etdirir.

İsveç milli bibliografiyasının yaranması isə alim Qerqard Şefferin adı ilə bağlıdır. Onun «Ədəbi İsveç və ya İsveç xalqının yazıçıları» adlı əsəri də biobibliografik xarakter daşıyır və 800 müəllifin 3500-ə yaxın əsəri haqqında məlumat verir. Əsərdə verilmiş zəngin faktiki məlumatlar Şefferin əsərinə böyük şöhrət qazandırmışdır.

İspan milli bibliografiyasının yaradılması XVII əsrin son rübünə kimi yerinə yetirilməmiş

qalırdı. Bu dövrdə ölkədə iqtisadiyyatın zəifləməsi, mədəniyyətin, o cümlədən kitab nəşrinin ləng inkişafı buna təsir edən amillərdən idi. Bununla belə, İspan retrospektiv milli biblioqrafiyasının yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

1672-ci ildə hüquqşünas-alim Nikolas Antonionun «İspan kitabxanası» əsəri çap olunur. Bu əsər iki hissədən ibarət olub, hər biri iki cildi əhatə edir. I. Qədim ispan kitabxanası; II. Yeni ispan kitabxanası. Müəllif əvvəlcə ikinci hissənin üzərində işləmiş və onu sağlığında çap etdirmişdir. Birinci hissə isə onun ölümündən on iki il sonra 1696-cı ildə dostu tərəfindən tamamlanaraq çap olunmuşdur.

Əsərin əvvəlində Antonio tərəfindən əhatəli giriş verilmişdir. «İspanların elmi, kitabxanaların əhəmiyyəti və əsərin məqsədi haqqında» adlanan girişdə ispan ədəbiyyatının və elminin qısa tarixi öçərki verilmiş, kitabxanaların əhəmiyyətindən bəhs olunmuş və əsərdə tətbiq olunan təsnifat sxemi izah edilmişdir.

Əsərin əsas hissəsi XV-XVII əsr İspan yazıçılarının biobiblioqrafik lüğətidir. Burada material müəlliflərin şəxsi adlarının əlifbası üzrə düzülüb, daha görkəmli yazıçıların həyatı əhatəli təsvir olunmuş, müəlliflərin çoxu haqqında qısa qeydlər verilmişdir.

Antonionun əsərinin daha bir xüsusiyyətini qeyd etmək lazımdır. O, əsərində bioqrafik deyil, biblioqrafik ünsürlərə daha çox diqqət yetirmişdir. Müəllifin tədqiqatçılıq fəaliyyəti məhz bunlarda öz əksini tapır. Hər bir müəllifin adı, soy adı, anadan olduğu yer göstərilmiş, sonra onun əsərinin sərlövhəsi, nəşr yeri, nəşriyyatın adı, nəşr ili, kitabın formatı verilmişdir. Təsvirin ayrı-ayrı ünsürlərinin düzülüşü hələ standartlaşdırılmamışdı. Lakin bütün hallarda təsvir devizə əsasında aparılmış, nəşrin müxtəlif variantları göstərilmiş, anonim kitabların müəlliflərinin müəyyənləşdirilməsinə cəhd göstərilmişdir.

Əsərdə tətbiq olunmuş təsnifat 23 bölmədən ibarətdir: onlardan ilk on ikisi ilahiyyətə dair ədəbiyyatın müxtəlif növlərini əhatə edir ki, bu da o dövr ispan ədəbiyyatı üçün tamamilə xarakterikdir.

Əsər «əlavələr və düzəlişlərlə» tamamlanır. Burada 6500-ə yaxın müəllifin əsərləri əks olunmuşdur.

Antonionun öz xalqı qarşısında xidmətləri olduqca böyükdür. Bu əsər ilk İspan milli biblioqrafiyası olmaqla yanaşı, öz dövründə bütün Avropa ölkələri içərisində İspaniyayı müvafiq sahə üzrə birincilər sırasına çıxartmış oldu. Çünki o dövrə qədər elmi və biblioqrafik cəhətdən dəqiq işlənmiş ikinci bir əsər yaradılmamışdı. «İspan kitabxanası» İspan milli biblioqrafiyasının zirvəsi hesab olunur.

XVII əsrdə yaradılmış milli biblioqrafiya nümunələri içərisində Zaluskinin «Böyük Polşa ümumi kitabxanası» əsəri diqqəti cəlb edir. 10 cildlik əlyazmasından ibarət olan bu əsərdə 1700-cü ilə kimi Polşa ədəbiyyatı və Polşa haqqında olan əsərlər əhatə olunmuşdur. Birinci, ikinci cildlər Polşa haqqında ədəbiyyatı; üçüncü, dördüncü cildlər Polşa yazıçılarının əsərlərini; beşinci cild Polşa dilinə tərcümələri; altıncı cild Polşada yaşayan xarici müəlliflərin əsərlərini; yeddinci cild haqqında heç bir məlumat yoxdur; səkkizinci cild əvvəlki cildlərə köməkçi sərlövhələrin əlifba göstəricisini; doqquzuncu cild əlyazmaları; onuncu cild isə bütün əvvəlki cildlərə köməkçi sistemli göstəricini əhatə edir.

Müəllif bu əsəri hələ 1767-ci ildə tamamlasa da, o çap olunmamış qalmış və II Dünya müharibəsi dövründə tamamilə yanıb məhv olmuşdur.

Göründüyü kimi, artıq retrospektiv milli biblioqrafiya nəşrləri biobiblioqrafik lüğət çərçivəsindən kənara çıxaraq getdikcə təkmilləşir və uçot obyektini genişləndirir.

Tədqiqatlar göstərir ki, Şərqi ölkələrində retrospektiv milli biblioqrafiya daha erkən yaranmışdır. X əsrdə yaradılmış Ən-Nədiminin «Fihrist» əsəri dövrümüzə tam şəkildə gəlib çıxmış ən qədim mədəniyyət abidələrindəndir. «Fihrist» ərəbcə «göstərici» və ya «sorgu kitabı» deməkdir. «Biblioqrafiya» sözü ilə eyni mənə kəsb edən və müasir ərəb dilində biblioqrafik fəaliyyət mənasını verən «fihrisiyə» sözü də bu kökdəndir.

Əsərin ümumi səciyyəsi onun giriş hissəsində verilmişdir. Bu, bütün xalqların, ərəblərin, qeyri-ərəblərin ərəb dilində yazılmış kitabları, elmi əsərləri, müəllifləri, onların mənsub olduqları təbəqələr, doğulduğu tarix, həyatı, ölüm tarixi, yaşadığı şəhərlərin yeri, üstünlükləri və çatışmayan cəhətləri, hicrətdən sonrakı 377-ci (987/988-ci illər) ilədək olan hadisələrin göstəricisidir. Beləliklə, «Fihrist» biblioqrafik abidə kimi 987-ci ildən erkən yaranmışdır. Min illiyi

tamam olmuş bu biblioqrafik soraq kitabının əsasını dil prinsipi təşkil edir. Bu prinsip milli biblioqrafiya nəşrlərində ədəbiyyatın əsas uçot prinsiplərindən biridir.

Ən-Nədiminin atası kitab taciri olmuşdur. Müəllifin ömrünün çox hissəsini Bağdadda keçirməsi və oranın kitab bazarı ilə tanış olması «Fihrist»in coğrafi əhatəsini müəyyənləşdirir. Əsərdə Çinin, Hindistanın, Fransanın, rusların və b. yazı nümunələrindən bəhs olunur. «Fihrist»in tədqiqatçısı Y.Fukun fikrincə, çox güman ki, bu əsərə Bağdad kitab bazarına gəlib çıxan kitablar haqqında məlumat daxil edilmişdir.

«Fihrist»in həcmi barədə danışarkən burada sadalanan adların sayı heyrət doğurmaya bilməz. Təkcə II fəsildə 238 müəllif və 1116 əsər haqqında məlumat verilmişdir. Ümumiyyətlə, 3428 müəllifin adı çəkilmişdir. Bunların içərisində ərəb, yunan, roma və d. hökmdarların, rəsmi simaların, hərbcilərin, hüquqşünasların, hətta kitab cildləyənlərin adlarına rast gəlmək olar. Əsərin əsas xüsusiyyəti onun elmi, tarixi-ədəbi xarakter daşmasıdır. Təkcə bu ilk nəhəng biblioqrafik əsərin yaranması faktı ərəb kitab mədəniyyətinin o dövrdə yüksək təşəkkül tapmasına sübutdur. «Fihrist» universal biblioqrafik göstəricidir. O, müxtəlif elm sahələrinin müəllifləri və əlyazma əsərləri haqqında məlumatı əks etdirir. Burada material müəllifin özü tərəfindən yaradılmış təsnifat əsasında sistemli qaydada qruplaşdırılmışdır. Bütünlükdə «Fihrist» 10 fəsil və 34 bölmədən ibarətdir. Fəsillər aşağıdakılardır:

1. İslamaqədərki elmlər və Quran, o cümlədən müxtəlif xalqların yazı sistemləri və kitab mədəniyyəti haqqında.

2. Filologiya, ərazi məktəbləri üzrə bölgü ilə.

3. Tarix (islam tarixi).

4. İslamaqədərki və islam poeziyası.

5. Müsəlman ilahiyyəti, təriqətlər üzrə bölgü əsasında.

6. Müsəlman hüququ, məktəblər üzrə bölgü əsasında.

7. Fəlsəfə, riyaziyyat, astronomiya, təbabət.

8. Əyləncəli ədəbiyyat, o cümlədən qeyri-müsəlman xalqların tarixi.

9. Qeyri-müsəlman xalqların dini təlimləri.

10. Kimyagərlik.

«Fihrist»in təsnifat sxemi üçün bütün elmlərin iki qismə (ərəb və yadelli) bölünməsi xarakterik cəhətdir. Bu bölgüdə o dövrdə ərəb mədəniyyətinə xas olan cəhət – dini və fəlsəfi biliklərin qarşılaşdırılması öz əksini tapmışdır.

Əsərin ərəb fəsilləri də öz növbəsində iki qismə ayrılır: dini (1-4) və tətbiqi (5-6). Burada fəsillər X əsrdə elmlərin nüfuzuna görə yerləşdirilmişdir. Filologiya onların arasında birinci yeri tutur. Çünki Quranın şərhini və ərəb dilinin təmizliyinin saxlanması üçün bu çox vacibdir. Müsəlman tarixşünaslığı filologiya əsasında yarandığı üçün ikinci yeri tutur. Onun ardınca poeziya, xüsusilə, islamaqədərki poeziya haqqında olan fəsil gəlir. Nəhayət, yalnız X əsrdə hüquq ilahiyyatdan ayrıldığı və mənəvi deyil, əməli elm olduğu üçün islam bilikləri sırasında sonuncu yeri tutur. Fəsillərdəki bölmələrin ardıcılığında isə elmi məktəblər və elmi təlimlərin əhəmiyyəti əsas götürülmüşdür. Bölmələrdəki bioqrafik və biblioqrafik materiallar məzmunundan asılı olaraq müxtəlif səviyyələrdə qruplaşdırılır. Burada həm xronoloji ardıcılıq, həm müəlliflər arasındakı əlaqə, həm müəllim-şagird münasibəti nəzərə alınmışdır. Müəllif haqqında bioqrafik məlumatdan sonra, onun əsərləri haqqında məlumat əks olunmuş, bir çox kitabların məzmununu açılmış, bəzən onlardan şeirlər, kəlamlar verilmişdir. Ən-Nədimi kitabın müxtəlif variantları, ölçüsü, səhifələrin miqdarı, sətirlərin sayı haqqında məlumat verməklə yanaşı, bəzi hallarda illüstrasiyalar haqqında da məlumatı əks etdirir. «Fihrist» də kitabların qiyməti nadir hallarda göstərilir, hansı kitablara daha böyük tələbat olduğu qeyd olunur.

«Fihrist» ərəb kitab mədəniyyətinin öyrənilməsində tükənməz məlumat mənbəyidir.

Müəllif məlumatın əldə edilməsinin üç əsas üsulunu tətbiq etmişdir: kitablarla bilavasitə tanışlıq, şifahi məlumatlar və mənbələrdən iqtibaslar. «Fihrist»də Ən-Nədiminin istifadə etdiyi bioqrafik və biblioqrafik əsərlər barədə də geniş məlumat vardır. Bioqrafik əsərlərin çoxu sahəvi xarakter daşıyır. Burada Platonun, Aristotelin, Qalenin və başqalarının ərəb dilinə tərcümə olunmuş biobiblioqrafik əsərlərindən geniş istifadə olunmuşdur.

Ən-Nədiminin bu əsəri şəxsi təşəbbüs əsasında yaranmış və sözsüz ki, nöqsansız da deyildir. Müəllif özü də bəzən məhdud məlumata malik olduğunu etiraf edir.

Ən-Nədəminin əlyazması yarandıqdan təqribən 200 il sonra, yalnız XIII əsrdə ərəb alimləri tərəfindən aşkara çıxarılmış və uzun müddət əlyazması şəklində üzü köçürülərək yayılmışdır. Sonrakı surətlərdə mətnə əlavələr və dəyişikliklərin edilməsi onun əhəmiyyətini daha da artırmışdır.

XIII əsrdən başlayaraq bu günə qədər «Fihrist» mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və o, ərəbşünaslar üçün təkə ən qədim deyil, həm də ən mükəmməl informasiya mənbəyidir. O, milli bibliografiyanın ilk tam külliyyatı idi.

Ən-Nədəminin əsəri yalnız 1871-1872-ci illərdə ərəb dilində 2 cildə Q.Flyuqel tərəfindən, 1970-ci ildə isə B.Dodc tərəfindən ingilis dilində çap olunmuşdur. Onun haqqında geniş elmi ədəbiyyatın mövcudluğuna baxmayaraq, bibliografik nöqteyi-nəzərdən hələ də lazımı qədər tədqiq olunmamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, XVI-XVIII əsrlərin milli retrospektiv nəşrləri, adətən, kitabları əhatə edirdi və natamam idilər. Belə ki, hələ ədəbiyyatın cari uçuotu yox idi və tərtibçilər özləri kitabxanaların və nəşriyyatların kataloqlarından istifadə edərək, çap olunmuş əsərlər haqqında məlumat toplayırdılar.

Elm və mədəniyyətin inkişafı, kitab nəşrinin genişlənməsi və kitab ticarətinin ehtiyacları yeni ədəbiyyatın operativ və sistemli uçuotunun aparılmasını tələb edirdi.

XIX əsrin əvvəllərində milli bibliografiyanın ikinci istiqaməti olan cari milli bibliografiya yaranıb inkişaf edir. Bu iş hələ XVIII əsrin axırlarından başlanmışdır. 1797-ci ildən Fransada «Mətbəə və bibliografiya jurnalı» çap olunur. Peru Ru tərəfindən əsas qoyulmuş bu jurnal ölkədəki siyasi vəziyyətlə əlaqədar olaraq 1810-cu ildən «Çap işi və kitab ticarətinin ümumi jurnalı» adlanır.

Həmin dövrdə artıq Fransa imperatoru olan I Napoleon demokratik ənənələri ləğv edərək, çap məhsuluna siyasi nəzarətə böyük diqqət yetirirdi. 1810-cu ildə ölkənin daxili və xarici vəziyyətinin mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar olaraq, Napoleon söz azadlığını məhdudlaşdırmaq məqsədilə mətbuat və kitab ticarəti üzrə Baş idarə təsis edir. Adı dəyişdirilmiş jurnal çap məhsuluna nəzarət işini yerinə yetirən orqan olmalı idi. Lakin çap məhsulu üzərində senzura nəzarətinin gücləndirilməsi nəticəsində bir il keçmədən Fransada cari milli bibliografiya orqanı nəşrini dayandırır. 11 sentyabr 1811-ci il tarixli dekret əsasında bütün jurnallar, o cümlədən, «Çap işi və kitab ticarətinin ümumi jurnalı» da müsadirə edilir. 1811-ci ilin 14 dekabrında Napoleonun imzası ilə yeni dekret imzalanır. Buna əsasən, «Fransa imperiyasının bibliografiyası» adlı həftəlik jurnal çap olunur. Bu, həm də bütün dünyada ilk CMB orqanıdır. Həftəlik jurnalda yalnız senzura tərəfindən bəyənilmiş kitabların təsviri verilirdi. Kitablər «Fransa imperiyasının bibliografiyası»nda qeyd edildikdən sonra başqa nəşriyyatlar tərəfindən çap edilə bilərdi. Jurnal ölkədə yayılan kitablər üçün nəzarət orqanı rolunu oynamalı idi. «Fransa imperiyasının bibliografiyası»na daxil edilmiş kitablər senzura tərəfindən icazə verilmiş dillərə görə nəşr ediləməli idi. Nəşr üçün icazə verilmiş dillər fransız, bask, portuqal, ingilis, qədim Avropa, latın, qədim yunan, italyan, ispan, alman, polyak, holland dilləri hesab olunurdu. Göründüyü kimi, I Napoleon imperiyasının çoxmillətli xarakterini və onun nəşriyyata münasibətini çap olunan sənədlər çox gözəl əks etdirirdi. Orada qeyd edilmiş kitablər yalnız bir əlamətə görə bir-birinə uyğun gəlirdi. Bu əlamət həmin nəşrin imperiya daxilində satılmasına icazə verməkdən ibarət idi. Bu tipli cari milli bibliografiya orqanı Fransada həmin qaydanı yaratmış şəraitin süqutuna qədər davam etmişdir. 1814-cü ildən jurnalın adı dəyişilib «Fransa bibliografiyası» adlandırılmış və onun dil proqramı Fransanın ərazi sərhədlərinin dəyişilməsi ilə əlaqədar olaraq islah olunmuşdur. «Fransa bibliografiyası»nın yaranması dünya bibliografiyasında yeni mərhələnin başlanğıcı hesab olunurdu. Bu, məcburi nüsxə əsasında, ölkə ərazisində çıxan ədəbiyyatın qeydini aparan ilk cari milli bibliografiya orqanıdır.

Tezliklə, digər ölkələrdə də cari milli bibliografiya nəşrləri meydana gəlir. 1825-ci ildə alman, 1829-cu ildə İsveç, 1833-cü ildə holland kitabləri haqqında cari informasiya mənbələri yaranır. 1835-ci ildən İtaliyada, 1837-ci ildən İngiltərə və Rusiyada ədəbiyyatın cari qeydi aparılır. Eyni zamanda, cari milli bibliografiyanın yaranması İsveçrədə 1871-ci ilə, ABŞ-da 1872-ci ilə, Belçikada 1875-ci ilə, Polşada 1878-ci ilə, Bolqarıstanda 1897-ci ilə təsadüf edir. XX əsrdə cari milli bibliografiya daha intensiv inkişaf edərək, getdikcə birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Bizə qonşu olan şərq ölkələrindən Türkiyədə cari milli bibliografiya 1934-cü ildə, İranda

isə 1950-ci ildə yaranmış və daha da təkmilləşərək, uçot obyektlərini genişləndirmişdir.

Milli çap məhsulunun cari uçotu, ilk əvvəllər adətən, kitab ticarətçiləri tərəfindən, bir sıra hallarda isə qabaqcıl ictimai xadimlərin, maarifçilərin təşəbbüsü ilə aparılırdı. Bəzi ölkələrdə isə belə qeyd dövlətin köməkliliyi ilə həyata keçirilirdi.

Yuxarıda göstərilənlərdən aydın olur ki, istər retrospektiv, istərsə də cari milli bibliografiyanın yaranması kitab ticarəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Milli ədəbiyyatın bibliografik qeydi və onun təbliği həmişə millətin özünüdərək etməsinə, formalaşmasına xidmət etmişdir. Bu sahədə yaranmış mövcud ənənələr bu gün də milli bibliografiyanın inkişafına öz təsirini göstərir.

II MÖVZU

«MİLLİ BIBLIOQRAFIYA» ANLAYIŞI VƏ CARİ MİLLİ BIBLIOQRAFIYANIN ƏŞAŞ VƏZİFƏLƏRİ

Hər bir xalq özünün tarixi inkişaf mərhələsində iqtisadi, siyasi, mədəni, tarixi, etnik, təbii-coğrafi vəziyyətilə şərtlənən bibliografik informasiya mənbələri yaradır və onlardan istifadə edir. Bunun nəticəsində də millətin bütün bibliografik fəaliyyət və onun ayrı-ayrı komponentləri fərqli spesifik xüsusiyyətlərə malik olur.

Bibliografiyanın milli xüsusiyyətləri obyektiv mövcud olub, bilavasitə millətin maddi və mənəvi mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Milli bibliografiya bir tərəfdən millətin mədəni nailiyyətlərini əks etdirirsə, digər tərəfdən, onun inkişafına təsir göstərir.

Milli bibliografiyanın çox erkən yaranıb inkişaf etməsinə baxmayaraq, bu anlayışın şərhini son vaxtlara kimi mübahisəli olaraq qalmışdır. «Milli bibliografiya» termini XVIII əsrin axırlarında meydana gəlmişdir. Ondan fransız bibliografları müxtəlif xarakterli əsərləri – latın və yunan müəlliflərinin əsərlərinin siyahılarını, biobibliografik lüğətləri, dini etiqada görə birləşmiş müəlliflərin əsərlərinin göstəricilərini adlandırmaq üçün istifadə edirdilər.

Alman bibliografı Y.Petsxoldt «Bibliografik kitabxana» (Leypsiq, 1866) əsərində «Milli bibliografiya» bölməsini ayırmış və orada materialları qitələr və ölkələr üzrə qruplaşdırmışdır. Bu terminin şərhinə XIX əsrin beynəlxalq bibliografik konqreslərində geniş yer verilsə də, onun mahiyyəti açılmamış qalırdı. Buna ilk dəfə fransız tarixçisi və bibliografı Ş.V.Lanqlua cəhd göstərir. O, «Tarixi bibliografiya üzrə rəhbərlik» (Paris, 1901) əsərində qeyd edir ki, milli bibliografiya bu və ya digər millətin ərazisində (Almaniya, Fransa, İtaliya və s.) çap olunması əlamətinə görə birləşdirilmiş, bütün mövzularda kitabların repertuarıdır. Eyni zamanda, bir ölkə ədəblərinin əsərlərini və ya müəyyən xalqın dilində olan nəşrləri də milli ədəbiyyatın repertuarına aid etmək olar.

Bütünlükdə XX əsrin birinci yarısında «milli bibliografiya» termininin və anlayışının dəqiqləşdirilməsində heç bir irəliləyiş olmamışdır. Demək olar ki, bir çox xarici müəlliflər, əsasən, Lanqluanın fikirlərini bu və ya digər dərəcədə təkrarlayırdılar. Bəziləri milli bibliografiyanın əsas vəzifəsi kimi hər hansı bir dövlət, ölkə daxilində çıxmış ədəbiyyatın qeydini götürürdülər. Başqaları ən mühüm əlamət olaraq, müəyyən xalqın dilində çıxan ədəbiyyatın müəyyənləşdirilməsini hesab edirdilər. Məsələn, 1930-cu ildə alman bibliografı Şneyder yazırdı ki, milli bibliografiya siyasi sərhədlərə deyil, dil əlamətinə böyük üstünlük verir. Belə ki, ikincisinin sərhədləri birincidən daha genişdir. Elə bibliograflar da var idi ki, milli bibliografiyanın əsas məqsədinə müəyyən xalqla bu və ya digər dərəcədə bağlı olan kompleks ədəbiyyatı daxil edirdilər. Burada həm ölkə daxilində, həm də xaricdə həmin ölkə ilə bağlı çıxmış (həmin xalqın dilində, bu ölkəyə həsr olunmuş, onun görkəmli xadimlərinin xarici dillərdə çıxan əsərləri və s.) əsərlər nəzərə alınır. Bütün bunlar ayrı-ayrı ölkələrin konkret tarixi şəraiti, onlarda bibliografiyanın inkişaf ənənələri ilə bağlı idi.

«Milli bibliografiya» anlayışının daha geniş şərhini ingilis bibliografı Linder vermişdir. O, 1975-ci ildə çap olunmuş «Milli bibliografiya» adlı əsərində qeyd edir ki, milli bibliografik göstərici aşağıdakı nəşrləri əhatə edir: 1) həmin ölkə daxilində çıxmış əsərlər; 2) nəşr yerindən asılı olmayaraq həmin ölkə haqqında olan ədəbiyyat; 3) nəşr yerindən asılı olmayaraq həmin dildə çıxan ədəbiyyat; 4) yaşadığı yerdən asılı olmayaraq həmin ölkədə anadan olmuş müəlliflərin əsərləri; 5) anadan olduğu və yaşadığı yerdən asılı olmayaraq, həmin millətin nümayəndələrinin əsərləri; 6) xaricdə həmin ölkə üçün buraxılmış nəşrlər. Bu 6 əsas qrupunu əlaqəsi əsasında yaranmış vəsaitlər, milli bibliografik göstərici hesab edilə bilər.

Keçmiş sovet bibliografiyaşünaslığında milli bibliografiyanı uzun müddət xarici termin hesab edərək, onu bibliografiya terminləri haqqında dövlət standartlarına daxil etməmişlər. 1977-ci il standartında (QOST 7.0-77) isə onun mahiyyəti dövlət bibliografiyası ilə eyniləşdirilir.

Dövlət bibliografiyası ilə milli bibliografiyanın eyniləşdirilməsi düzgün deyil. Milli bibliografiyanın əsasını nəşr yerinə, dilinə görə müəyyən xalqa aid olan sənədlər və yerli müəlliflər, onların əsərləri haqqında bibliografik informasiya təşkil edir. Belə ki, dünyanın bir çox

xalqlarının öz dövləti yoxdur. Dövlət bibliografiyası yalnız birinci qrup sənədləri əhatə edir və bunun üçün dövlət məcburi nüsxə haqqında qanun tətbiq edir, vəsait xərcləyir və s.

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, milli bibliografiya terminilə ədəbiyyatın mövcud, müxtəlif real uçot formaları birləşdirilir:

1) Ərazi əlamətinə görə uçot (müəyyən ölkə daxilində bütün dillərdə nəşr olunmuş ədəbiyyat əks olunur).

2) Dil əlaməti üzrə uçot (nəşr yerindən asılı olmayaraq müəyyən dildə olan ədəbiyyat əks olunur).

3) Müəyyən ölkə ilə ərazi, dil, müəllif və məzmunca bağlı olan bütün materialların uçotu. Onu kompleks prinsip adlandırmaq daha məqsədəuyğundur. Çünki o, həm ərazi, həm dil əlamətlərini, həm yerli xadimlərin xarici nəşrlərini, həm də ölkə haqqında hər hansı bir ədəbiyyatın qeydini özündə birləşdirir.

«Milli bibliografiya» anlayışı ətrafında aparılan mübahisələr onun real vəziyyətilə deyil, perspektiv inkişafı ilə bağlıdır. Yəni o necə olmalıdır, hansı forma daha optimal olub, milli bibliografiyanın kommunikativ və yekunlaşdırıcı funksiyalarını səmərəli yerinə yetirə bilər.

Son zamanlar milli bibliografiya anlayışını başqa istiqamətdə şərh etməyə cəhd göstərilir. Belə qeyd edirlər ki, bibliografik məhsulun milli xüsusiyyətləri bilavasitə vəsaitin mətninin dilində, onun nəşr yerində, bibliografın milli mənsubiyyətində, mövzunun milliliyində və digər milli əlamətlərdə özünü biruzə verir. Eyni zamanda, bilavasitə əlamətlər də vardır ki, bunlar da bibliografiyalasdırılan sənədlərin milli xüsusiyyətləri ilə bağlı olub, sənədin dilini, nəşr yerini, müəllifin milli mənsubiyyətini və s. əks etdirir. Məsələyə bu cür yanaşan V.Klapiyuk qeyd edir ki, milli bibliografiya millətin tarixən formalaşmış informasiya fəaliyyəti sahəsidir ki, bu prosədə bilavasitə həmin millət tərəfindən yaradılmış bibliografik informasiya qorunur, yayılır və istifadə olunur. Müəllif milli bibliografiya anlayışını «milli ədəbiyyat», «milli mədəniyyət» və d. bu kimi analogi anlayışlarla eyniləşdirir. Belə paralelçilik sünidir. Bu, mexaniki olaraq ilkin informasiyanın, başqa sözlə, yaradıcılıq fəaliyyəti məhsulunun xüsusiyyətlərinin, ikinci dərəcəli bibliografik informasiyaya (yaradıcılıq məhsulu haqqında məlumat) keçirilməsidir. Halbuki, müəyyən millət tərəfindən yaradılan bibliografik məhsul o halda millidir ki, o, həmin millətin maraqları ilə məhdudlaşmış olsun. Bu fikirlə razılaşmayan rus bibliografları B.Semenovker və A.Muratov belə hesab edirlər ki, V.Klapiyuk ümumi qəbul olunmuş milli bibliografiya anlayışını, yeni «millətin bibliografik fəaliyyəti» anlayışı ilə əvəz edir. Onun əsasında bibliografiyalasdırmanın obyektini deyil, subyektini, yəni müəyyən millətə mənsub bibliograf və ya bibliografik kollektiv durur. Buna görə də məsələnin qoyuluşu diqqətəlayiq olsa da, onun problemin həlli ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Hər bir ölkənin özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətləri milli bibliografiyanın inkişafına da öz təsirini göstərir. Bəziləri retrospektiv qeyddə kompleks prinsipə (çexlər, slovaklar, polyaklar və s.) bəziləri ərazi-dil prinsipinə (almanlar, macarlar), bəziləri isə etnik prinsipə əsaslanmağı üstün hesab edirlər. Belə fikir ayrılığı retrospektiv qeyddə olsa da, cari milli bibliografiya nəşrlərində dövlət ərazi prinsipinin əsas götürülməsinə bir çox ölkələr böyük üstünlük verir.

Hələ 1948-ci ildə YUNESKO-nun və Konqres kitabxanasının birləşmiş işçi qrupu müxtəlif ölkələrdə cari bibliografik qeydin vəziyyətini aydınlaşdırmağa başlayır. Bu məqsədlə, ayrı-ayrı ölkələrə anket sorğuları göndərilir, alınan cavablar təhlil edilib ümumiləşdirilir. 1950-ci ilin noyabrında Parisdə YUNESKO tərəfindən beynəlxalq konfrans çağırılır. Konfrans üçün işçi qrupunun hazırladığı qətnamədə cari milli bibliografiya nəşrlərinin minimum təqribi siyahısı göstərilir və qeyd edilir ki, hər bir ölkə bu nəşrlərin mövcudluğuna nail olmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Dilindən asılı olmayaraq ölkədə çıxan və satışa daxil olan bütün kitab və kitabçaların ümumi milli göstəricisi. Dərc olunmuş dissertasiyaların və ümumi maraq doğuran dövlət nəşrlərinin də daxil edilməsi məqsədəuyğundur. Eyni zamanda, belə göstəricilərin ayrı-ayrılıqda çıxması da mümkün hesab edilə bilər.

2. Satışa daxil olmayan kitab və kitabçaların göstəricisi.

3. Jurnal və qəzetlərdən mühüm məqalələrin göstəricisi.

4. Xəritə və atlasların göstəricisi.

5. Notların göstəricisi.

6. Audiovizual materialların siyahısı.
7. Dərc olunmayan elmi tədqiqat işlərinin göstəricisi.
8. Dövlət nəşrlərinin göstəricisi.
9. Qəzet və jurnallar üzrə məlumat kitabı.
10. Naşirlər və kitab ticarətçiləri haqqında məlumat kitabı.
11. Elmi cəmiyyətlər, institutlar, kitabxanalar və digər müvafiq təşkilatlar haqqında məlumat kitabı.

Göründüyü kimi, bu, minimum cari milli bibliografiyanın mühüm məsələləri üzrə bir sıra tövsiyələri əks etdirir: materialın uçot prinsipi; uçot obyektləri; cari milli bibliografiyanın təşkilatı quruluşu. Siyahıda tamamilə aydın göstərilir ki, uçotun əsasını ərazi prinsipi təşkil etməlidir (ölkədə çıxan kitab və kitabçaların göstəricisi). Həqiqətən də, dil və kompleks uçot formaları başqa ölkələrdə də ərazi prinsipi əsasında uçotun qaydaya salınmasını tələb edir. Çünki hər hansı bir ölkədə müəyyən dildə çıxmış ədəbiyyat haqqında tam məlumatı yalnız orada yaxşı təşkil olunmuş cari milli bibliografiya orqanlarından müəyyənləşdirmək olar. Bu şərtlə ki, ölkə daxilində bütün dillərdə çıxmış ədəbiyyat burada əks olunsun. Deməli, «dil» və «kompleks» əlamət üzrə qurulmuş nəşrlər öz təbiəti etibarilə ikincidir, təkrardır. Onlar ilkin bibliografik orqanlarda aparılmış uçota əsaslanırlar. Halbuki, cari milli bibliografiya nəşrlərinin vəzifəsi təsvir olunan sənədlərin real kütləsinə əsaslanaraq, ilkin olmalarındadır. Yalnız ərazi prinsipi cari milli bibliografiya orqanlarında ilkin uçotun tamlığını təmin edə bilər. Bu halda, məcburi nüsxə haqqında qanunun olması etibarlı əsasdır.

1961-ci ildə YUNESKO-nun bibliografiya, sənədləşdirmə və terminologiya üzrə Beynəlxalq məsləhət komitəsinin iclasında Paris konfransının tövsiyələri bəyənilmiş və cari milli bibliografiyanın bazası kimi məcburi nüsxələrin tətbiq edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Beləliklə, yalnız ərazi prinsipi əsasında qurulmuş cari milli bibliografiya nəşrləri milli çap məhsulunun rəsmi statistikası üçün və ölkədə bibliografiyanın digər sahələrinin inkişafı üçün etibarlı mənbə ola bilər.

Cari milli bibliografiya orqanlarında ərazi prinsipinin məqsədəuyğun hesab edilməsi, heç də dil və kompleks prinsiplər əsasında uçotdan imtina etmək demək deyil və onların əhəmiyyətini azaltmır. Belə materialın özünün spesifik xüsusiyyətləri vardır və o, ölkəşünaslıq vəzifəsini yerinə yetirir. Bir çox ölkələrdə belə materialın uçotu ayrıca aparılır. Cari nəşr sisteminə daxil olan belə nəşrlər ilkin uçot materialından təcrid edilir və ölkənin çap məhsulunun bibliografik modelini təhrif etmir.

XIX əsrin birinci yarısına kimi cari milli bibliografiyanın yeganə obyektı kitablar idi. Tədricən müxtəlif ölkələrdə ona dövrü mətbuat və çap məhsulunun digər növləri, o cümlədən, dövrü nəşrlərdən məqalələr də daxil edilir. Konfransın tövsiyələri, gördüyümüz kimi, mütərəqqi xarakter daşımış və daha çox sənədləri əhatə etmişdir.

Cari milli bibliografiya konsepsiyasının inkişafında 1973-cü ildə Qrenoblda keçirilmiş İFLA-nın (Kitabxana Assosiasiyaları və müəssisələrinin Beynəlxalq Federasiyası) 39-cu sessiyasının böyük rolu olmuşdur. Bu sessiyada qəbul olunmuş «Universal bibliografik uçot» proqramı bütün dünyada çap olunmuş nəşrlər haqqında bibliografik informasiya mübadiləsinin beynəlxalq sisteminin təşkili üçün kompleks tədbirləri nəzərdə tuturdu. Bu işin əsasını təşkil edən cari milli bibliografiya da, sözsüz ki, geniş müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Müzakirələr nəticəsində cari milli bibliografiya problemlərinin işlənməsində müəyyən irəliləyişlər olmuşdur. Bir çox Qərbi Avropa və Amerika nümayəndələrinin çıxışlarında problemin mühüm məsələlərinə toxunulmuşdur: hansı uçot prinsipi daha məqsədəuyğundur, kitablardan başqa, sənədlərin digər növləri də nəzərə alınmalıdırmı? Cari milli bibliografiya orqanları sistemi lazımdırımı, yoxsa sənədlərin müxtəlif növlərini xüsusi bölmələrdə əks etdirən vahid orqanla kifayətlənmək olar?

Alman bibliografı Q.Pomasslın rəhbərlik etdiyi işçi qrupu sessiya üçün xüsusi «Sinoptik cədvəllər» hazırlamışdır. Burada dünya miqyasında cari milli bibliografiyanın vəziyyəti açılıb göstərilmişdir. Bunlara əsasən, dünyanın 158 ölkəsindən 77 ölkənin milli bibliografik nəşrləri vardı. Bundan başqa, 24 ölkə öz çap məhsulu haqqında məlumatı başqa ölkələrin milli bibliografiya nəşrlərinə daxil edir, 57 ölkə isə tamamilə belə uçot aparmırdı. Asiyanın 44 müstəqil dövlətindən və qeyri-müstəqil ərazisindən 26-da milli çap məhsulunun uçotu aparılırdı. Latin

Amerikanın 26 ölkəsindən 18 dövlətin, 56 Afrika dövlətindən isə 19-nun milli bibliografik nəşrləri var idi.

«Sinoptik cədvəllər» bütün dünya ölkələrində cari milli bibliografiyanın vəziyyəti haqqında əyani təsvir yaratmışdır ki, bu da müqayisəli statistik məlumatların əldə olunmasına imkan verirdi. Müəllif «müqayisəli xülasə» də verərək, milli bibliografiyanın inkişafında olan xarakterik ənənələri, xüsusilə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin hesabına cari milli bibliografik göstəricilərin artmasını açıb göstərmişdir. Nəticədə Q.Pomassl milli bibliografiyanın bəzi vacib problemlərinin gələcəkdə də öyrənilməsi və nəzəri cəhətdən işlənməsini irəli sürmüşdür: məcburi nüsxə haqqında qanun cari milli bibliografiyanın bazası kimi; bütün çap əsərlərinin uçotu; ayrı-ayrı sənədlərin seçilməsi meyarının vahid şəkllə salınması; cari milli bibliografiya orqanlarında bibliografik təsvirin, təsnifləşdirmənin; predmet rubrikaları siyahısının beynəlxalq standartlaşdırılması; milli bibliografik göstəricilərdəki məlumatların işlənməsi üçün elektron hesablama texnikasının tətbiqi və s.

Göründüyü kimi, universal bibliografik uçotun (UBU) əsas vəzifəsi çap məhsulunun uçotunun geniş sistemini yaratmaq və təsvirlər mübadiləsinin köməyi ilə onlar haqqında məlumatları çatdırmaqdan ibarətdir. Əlbəttə, bu iş bütün ölkələrdə milli bibliografiya nəşrlərinin xüsusi işlənmiş beynəlxalq qaydalar əsasında tərtib olunmasını tələb edir.

Milli bibliografiyanın yerinə yetirdiyi iki əsas funksiya: müəyyən ölkənin çap məhsulu haqqında məlumatların toplanması (qeydi) və bu məlumatların yayılması (informasiya verilməsi) UBU-nun qarşısında duran əsas vəzifəyə uyğun gəlir.

UBU proqramının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- milli bibliografiya bazası əsasında çap məhsulunun mərkəzləşdirilməmiş qaydada (yəni yerli orqanlar, mərkəzlərdə) işlənməsi;
- maşın oxunuşu formasında bibliografik məlumat mübadiləsi;
- bibliografik proseslərin və məlumat verən texniki vasitələrin maksimum standartlaşdırılması.

UBU-nun iki aspekti var: milli və beynəlxalq. Buna görə də indi cari milli bibliografiyanın vəziyyəti, səviyyəsi, inkişaf perspektivi bir ölkənin daxili işi deyil, eyni zamanda, beynəlxalq əhəmiyyətli bir işdir.

Bütün ölkələr üçün aşağıdakı şərtlər əsas götürülür:

- hər bir ölkədə sənədlərin tam uçotunu təmin edən məcburi nüsxə haqqında qanunun qəbul edilməsi;
- ərazi prinsipi əsasında sənədlərin uçotunun təşkili;
- milli bibliografiya nəşrlərində uçotu aparılan sənədlərin tipologiyasının işlənməsi;
- bibliografik təsvir, təsnifləşdirmə, predmet rubrikalarının siyahısının və s. beynəlxalq standartların işlənməsi və tətbiqi.

UBU layihəsinin qəbul edildiyi vaxtdan keçən müddət ərzində proqramda xeyli dəyişiklik baş vermişdir. İndi UBU çox geniş aspektli beynəlxalq bibliografik proqramdır. Onun həyata keçirilməsi ilə milli və beynəlxalq təşkilatlar (YUNESKO, İFLA və s.) məşğul olurlar.

Dünya ölkələrində milli bibliografiyanın təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olan ən vacib problemlərdən biri ayrı-ayrı ölkələrdə məcburi nüsxə haqqında qanunun olmasıdır. Məcburi nüsxə qanunu milli arxivin yaradılması və kitabxana fondunun tamamlanması bazası, milli bibliografiya mənbəyi kimi indi bir çox dünya ölkələrində mövcuddur. Məlumat mənbələri dairəsinin genişlənməsi məcburi nüsxə haqqında qanunun müasir tələblər baxımından daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu qanun əsasında həyata keçirilən iki vəzifə müəyyənləşdirilmişdir: milli çap məhsulunun toplanması və saxlanması; milli çap məhsuluna daxil edilən bütün materialların nüfuzlu bibliografik uçotunun yaradılması.

Məcburi nüsxə haqqında müasir milli qanunların ümumi prinsiplərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

- məlumat əhəmiyyəti olan bütün materialların tam şəkildə uçota alınması;
- məcburi nüsxələrin çatdırılması vaxtının maksimum dərəcədə azaldılması (çapdan buraxıldığı vaxtdan bir aydan artıq keçməmək şərti ilə);
- məcburi nüsxənin çatdırılmasına nəzarət sistemində ciddi əməl olunması.

Məcburi nüsxə haqqında milli qanunlarda bu prinsiplərin həyata keçirilməsi, milli bib-

liografiya sisteminin təkmilləşdirilməsinə, deməli, dünya miqyasında bibliografik uçotun təkmilləşdirilməsinə imkan verəcəkdir. Pomassın verdiyi məlumata görə, 1974-cü ildə 100 ölkədə məcburi nüsxə haqqında qanun qəbul olunmuşsa, artıq 90-cı illərin əvvəllərində onların sayı 139-a çatmışdır.

Milli bibliografiyanın inkişafında 1977-ci ilin sentyabr ayında Parisdə keçirilmiş Beynəlxalq konqresin böyük rolu olmuşdur. YUNESKO və İFLA tərəfindən keçirilən, bilavasitə milli bibliografiya problemlərinə həsr olunmuş bu konqresin vəzifələrinə aşağıdakılar daxil idi:

1) Beynəlxalq bibliografik informasiya mübadiləsinin tələblərini nəzərə alaraq, milli bibliografik uçotun forma və məzmunu, sənədlərin əhatə dairəsi sahəsində minimum standartlar haqqında razılığa gəlmək;

2) Milli bibliografiya nəşrlərinin əsas prinsipləri, dövrülüyü və materialın tərkibi haqqında razılaşma;

3) Ənənəvi və ya avtomatlaşdırılmış metodlardan istifadə edərək, milli bibliografik uçotun aparılmasına köməklik məqsədilə, ölkələr arasında əməkdaşlıq haqqında təkliflərin işlənməsi.

Konqres ümumi razılıq əsasında qərar qəbul edən mütəxəssis-bibliografların işçi görüşü kimi nəzərdə tutulmuşdur. YUNESKO və İFLA, o cümlədən, UBU üzrə beynəlxalq büro tərəfindən aparılan böyük hazırlıq işi nəticəsində, artıq 1977-ci ilin martında «Milli bibliografiya: standartlaşdırılmış kataloqlaşdırma təcrübəsi və bibliografik informasiya mübadiləsi» adlı işçi sənədi hazırlanıb paylanmışdır. Beləliklə, konqresin gələcək iştirakçıları işçi sənədini əsaslı öyrənmək, öz ölkələrində onu maraqlı tərəflərlə əhatəli müzakirə edərək, kollektiv fikrə gəlmək və ümumi nəticəni Parisdə şərh etmək imkanı əldə etdilər.

Konqresdə 94 ölkənin 230-dan çox nümayəndəsi iştirak edirdi. İştirakçılar milli bibliografik uçotun UBU proqramının həyata keçirilməsində əsas vasitə olduğunu göstərərək, onun təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsini qeyd etdilər.

Konqresin işi işçi sənədinin ayrı-ayrı maddələrinin müzakirəsi formasında keçirildi. Həmin sənəd aşağıdakı bölmələrdən ibarət idi:

1. UBU və milli bibliografik uçot.
2. Milli bibliografiya və milli bibliografik agentliklər: məqsədləri və funksiyaları.
3. Milli çap məhsulu və milli kolleksiyalar.
4. Uçotu aparılan sənədlərin əldə olunması: məcburi nüsxə.
5. Uçotu aparılan materialların seçilməsi.
6. Milli bibliografiyanın çap nəşrləri.
7. Milli bibliografiya digər formalarda (kataloq kartoçkalrı, maşınla oxunan lentlər).
8. Bibliografik qeydin məzmunu.
9. Milli bibliografiya: yayılması və inkişafı.
10. Gələcəyin milli bibliografiyası.

Göründüyü kimi, Paris konqresi çox mürəkkəb bir məsələnin həllinə həsr olunmuşdur. Milli bibliografik uçotun qeyri-bərabər inkişaf etdiyi şəraitdə, beynəlxalq bibliografik informasiya mübadiləsinin təməli kimi milli bibliografiyanın təkmilləşdirilməsinin real proqramının hazırlanması olduqca çətin idi. Təşkilatçılar daha asan yolla gedərək, milli bibliografiya orqanının optimal modelini yaradar və müxtəlif ölkələrin bibliografiya müəssisələrinin bunu əsas götürmələrini təklif edə bilirdilər. Lakin onlar daha qısa və daha səmərəli yol seçmişlər. İFLA və YUNESKO milli bibliografiyaya xas olan ümumi cəhətləri müəyyənləşdirmiş və bu əsasda nəşrlərin əsas parametrlərinin standartlaşdırılması üzrə təkliflərin hazırlanmasını irəli sürmüşlər.

Paris konqresi milli məlumat sisteminin (NATİS) inkişafında da böyük rol oynamışdır. NATİS-in təşkili hər bir ölkənin inkişaf xüsusiyyətləri: onun tarixi, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafı ilə bağlıdır. Bu, iki ölkədə belə eyni, tam oxşar ola bilməz. Hər ölkə ümumi qaydalara əsaslanaraq, özünün milli məlumat sisteminin təşkili haqqında qərar qəbul edir. NATİS-in forma və xarakteri ayrı-ayrı ölkələrdə müxtəlif olsa da, son nəticə onun bütün ünsürlərinin əlaqələndirilməsi olmalıdır. Bu sistemin tərkib hissələrindən olan milli bibliografiya da bu əsasda inkişaf etdirilməlidir.

İ. Qudovşikova milli bibliografiyanın əsas ictimai funksiyalarını şərh edərək göstərir ki, o

informasiya (müəyyən ölkə və ya xalq tərəfindən yaradılmış bütün sənədlər məcmuu haqqında informasiya) və məlumat (bu sənədlər haqqında məlumatın əldə edilməsi) xarakteri daşıyır. Tövsiyə funksiyası isə minimum dərəcədə özünü büruzə verir.

Milli biblioqrafiya, bildiyimiz kimi, kommunikativ funksiyanı yerinə yetirir. Deməli, cari milli biblioqrafiyanın kommunikativ funksiyasının məqsədi bu və ya digər ölkə ərazisində çıxmış sənədlər, ilk növbədə çap əsərləri haqqında geniş tələbatçı dairəsinə məlumatın verilməsidir. Kommunikativ, yəni xəbərvermə funksiyası, bu baxımdan, «cari milli biblioqrafiyanın əsas funksiyası hesab edilməlidir». Onun digər sahələri bu funksiyanın həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Beynəlxalq informasiya və biblioqrafik sistemlərin inkişafı və bununla əlaqədar olaraq biblioqrafik məlumat mübadiləsi, cari milli biblioqrafiya orqanlarında sənədlərin seçilməsi və tipologiyasının vacib metodiki probleminin həllini irəli sürür. Ayrı-ayrı ölkələrdə milli biblioqrafiya sisteminin təkmilləşdirilməsi öz növbəsində materialın seçilməsinin nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış meyarının işlənməsini tələb edir. Çünki milli biblioqrafiya orqanlarında materialın seçilməsi prinsipi və meyarı müxtəlifdir. Bu müxtəlifliyin bir çox səbəbləri var. Ölkədə milli biblioqrafiyanın ümumi inkişaf səviyyəsi, orada çap məhsulunun miqdarı, bu sahədəki nəzəri tədqiqatların səviyyəsi və digər bu kimi əlamətlər buna təsir edən başlıca amillərdir.

İFLA və YUNESKO xətt ilə keçirilən bir çox beynəlxalq müşavirələrdə milli biblioqrafiya orqanlarında sənədlərin seçilməsi və tipologiyası probleminin nəzəri cəhətdən işlənməsi geniş müzakirə olunmuş və mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir. Milli biblioqrafiya orqanlarında sənədlərin seçilməsi və onların uçotunun vacib nəzəri metodiki prinsipləri irəli sürülmüşdür. Onlardan bəzilərinə qeyd etmək yerinə düşər;

- ədəbiyyatın uçotunda ərazi prinsipinə ciddi əməl olunsun;
- bütün növ sənədlərin uçotunun aparılması təmin edilsin;
- məlumat əhəmiyyəti olan bütün sənədlərin qeydi məqsədəuyğun hesab edilsin.

Ərazi prinsipinin əsas götürülməsinə baxmayaraq, qeyd etməliyik ki, müxtəlif ölkə mütəxəssislərinin sənədlərin növ və tipləri haqqında fikirləri müxtəlifdir. Buna görə də cari milli biblioqrafiya orqanlarında sənədlərin tipoloji əlamətləri nəzərə alınmaqla seçilməsi müəyyən qədər çətinləşir, çünki seçiləcək sənədlər üçün vahid tövsiyələr hazırlanmalıdır. Bu problemin həlli cari milli biblioqrafiya göstəricilərinin tərtibat metodikasının təkmilləşdirilməsinə də müsbət təsir göstərir. Sənədlərin tiplərinin elmi cəhətdən həlli biblioqrafik məlumat mübadiləsinin səmərəli sisteminin yaradılmasına imkan verir. Bu isə öz növbəsində cari milli biblioqrafiyanın quruluşunun və materialların seçilməsinin vahid formada işlənməsinə gətirib çıxarar.

İFLA-nın 46-cı sessiyasının (Manila, 1980) qərarına əsasən, cari milli biblioqrafiya orqanlarında ədəbiyyatın qeydinin üç səviyyəsi müəyyənləşdirilmişdir: birincisi (minimum), 1977-ci ildə milli biblioqrafiya üzrə Beynəlxalq Konqresdə müəyyənləşdirilmişdir; ikincisi, dissertasiyaların, xəritələrin, notların, ixtiraların, elmi konfranslardan məruzələrin qeydi; üçüncüsü (maksimum), seriyalı nəşrlərdən məqalələrin qeydi, təsviri incəsənət əsərlərindən reproduksiya, qramafon vallarının, səs kasetlərinin, qravyyuraların, plakatların, kinofilmələrin, mikroformatların, videokasetlərin, maşınla oxunan informasiya daşıyıcılarının qeydi. Bu model cari milli biblioqrafiya orqanlarında qeyd olunan sənədlər dairəsinin getdikcə genişlənməsini tələb edir. Rus biblioqrafı T.Lixovid müxtəlif ölkələrin cari milli biblioqrafik nəşrlər sistemini təhlil edərək, belə nəticəyə gəlir ki, o aşağıdakı göstəricilər qrupundan ibarətdir:

- 1) əsas sənəd kütləsini əhatə edən, dövrülüyü qısa olan cari göstəricilər;
- 2) istehsal üsulu və yayılma formasının əlavə əlamətinə görə sənədləri əks etdirən (adətən, kitab məhsulunun bir hissəsi) cari göstəricilər;
- 3) analitik biblioqrafik seriyalar;
- 4) kumulyativ göstəricilər (illikdən beşillik toplulara qədər);
- 5) cari milli biblioqrafik nəşr sisteminə daxil olmayan, lakin onlardakı məlumatlara əsaslanan və ya əənənəvi olaraq milli biblioqrafik mərkəzlər tərəfindən hazırlanan göstəricilər.

Bu göstəricilərin ilk üçü əsas qrupu təşkil edərək, iki funksiyanı yerinə yetirirlər: cari məlumatvermə və ilkin axtarış. Göstəricilərin təkmilləşdirilməsi bu funksiyaların daha tam həyata keçirilməsi nəticəsində aparılmalıdır. Hazırda biblioqrafik informasiyanın operativliyinə və keyfiyyətinə, təsnifat sxemlərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə sənədlərin səciyyəyəndirilməsinə,

predmet rubrikalarının, köməkçi göstəricilərin daxil edilməsinə, o cümlədən, müxtəlif istiqamətli axtarışın təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Milli biblioqrafiya orqanlarının hazırlanması və nəşri sahəsində avtomatlaşdırılmış sistemlərdən istifadə biblioqrafik fəaliyyətin ən mühüm problemlərindən birini – beynəlxalq və milli miqyasda biblioqrafik informasiya mübadiləsi problemini həll etməyə imkan verir. Milli biblioqrafik göstəricilərin buraxılışının avtomatlaşdırılmasında ən zəruri şərtlərdən biri biblioqrafik qeydlərin maşınla oxunuş formasına keçirilməsi üçün formatın mövcudluğudur. Format EHM-də işləmək üçün biblioqrafik qeydin quruluşu, məzmunu və kodlaşdırılması sistemidir. Ən geniş yayılmış format 1965-ci ildə ABŞ-ın Konqres kitabxanası tərəfindən yaradılmış MARC (maşınla oxunan kataloqlaşdırma) formatıdır. Onun quruluşu yalnız kitabları deyil, sənədlərin bütün məlumat növlərini təsvir etməyə imkan verir. Yalnız ABŞ deyil, 1967-ci ildən Böyük Britaniya, 1971-ci ildən Kanada, 1972-ci ildən İspaniya, 1975-ci ildən Fransa, İtaliya, Braziliya, daha sonralar digər ölkələr cari milli biblioqrafiya nəşrlərini MARC və onun daha da təkmilləşdirilmiş formatı əsasında avtomatlaşdırılmış qaydada hazırlayıb çap edirlər.

UBU-nun müasir inkişaf mərhələsi bütün ölkələrdə cari milli biblioqrafiyanın mövcudluğunu və onun daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bunsuz biblioqrafik məlumat mübadiləsi sisteminin təşkili qeyri-mümkündür. Biblioqrafik informasiyanın, xüsusilə, maşınla oxunan formada beynəlxalq mübadiləsi yüksək səviyyədə standartlaşmanı tələb edir. Standartlaşdırma sənədlərin təsvir formatını, informasiya daşıyıcılarını, informasiya axtarış dilini, texniki vasitələri və s. əhatə edir.

Dünyanın müxtəlif dillərində çap olunmuş sənədlər haqqında biblioqrafik məlumatları başa düşmək üçün onların biblioqrafik təsvirlərinin standartlaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq standart biblioqrafik təsvirin (İSBD) əsas funksiyası sənədlərin standart təsvirini təmin etməkdir. Onun əsas məqsədi isə dövlət sərhədlərini və dil sədlərini aradan qaldıraraq biblioqrafik informasiyanın beynəlxalq mübadiləsinə köməklik göstərməkdir. İSBD bir çox ölkələrdə, o cümlədən 70-ci illərin əvvəllərindən Böyük Britaniyada, Almaniyada, ABŞ-da, Fransada, Kanadada və başqa ölkələrdə tətbiq olunur. Keçmiş ittifaq ərazisində, o cümlədən Azərbaycanda 1976-cı ildən Kitab Palatasının nəşrlərində kitabların təsviri bu standartla müvafiq aparılırdı (QOST 7.1-76). 1984-cü ildə qəbul olunmuş dövlət standartı da beynəlxalq standartla uyğunlaşdırılmış, təkmilləşdirilmiş və geniş tətbiq olunurdu.

Ölkələr arasında informasiya mübadiləsinin təşkilində İSO-nun qəbul etdiyi Beynəlxalq standart kitab nömrəsinin və seriyalı nəşrlərin Beynəlxalq standart nömrəsinin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Bu, EHM vasitəsilə uçot işinin aparılmasına, kitablar və seriyalı nəşrlər haqqında informasiya axtarışının operativliyinə, müvafiq sorğuların yerinə yetirilməsinə və s. yaxından köməklik göstərir. Qeyd etdiyimiz kimi, MARC formatının ilk variantı Konqres kitabxanası tərəfindən 1965-1966-cı illərdə işlənmiş və onun məqsədi maşınla oxunan formada kataloq məlumatlarını əldə etmək olmuşdur. Eyni zamanda analoji işlər Böyük Britaniyada Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası tərəfindən aparılmış və burada məqsəd «Britaniya Milli Biblioqrafiyası»nın hazırlanmasında və çap edilməsində maşınla oxunan məlumatlardan istifadə etmək idi. Belə paralel tədqiqatlar 1968-ci ildə MARC II layihəsinin hazırlanması sahəsində ingilis-amerikan əməkdaşlığının əsasını qoymuşdur. MARC II proqramı MARC formatının kommunikativ format kimi istifadə olunması qanunauyğunluğunu təsdiq etməli idi. Kommunikativ MARC formatı kitabxanada aparılan bütün iş növləri üçün onun tətbiqi mümkünliyünü, kataloqlaşdırmada əlavələrlə bağlı müxtəlif məsələlərin mümkün qədər operativ həll edilməsini, müxtəlif avtomatlaşdırılmış sistemlərdə tətbiqi əlverişliyini təmin etməli idi.

Bu sahədə ölkələr arasında əməkdaşlığa baxmayaraq MARC formatının müxtəlif variantları (UKMARC, USMARC, İTERMARC) meydana gəlir. Bunlar arasındakı uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq məqsədilə beynəlxalq MARC formatı (UNIMARC) hazırlanır. Bu hər hansı bir MARC formatında hazırlanmış məlumatı UNIMARC vasitəsilə əldə etməyə, ondan başqa formata keçməyə imkan verir.

1977-ci ildən İFLA «UNIMARC: Universal MARC formatı»nın müxtəlif nəşrlərini hazırlayıb çap etdirir. Bunlar getdikcə təkmilləşərək, yeni sənəd növlərini əhatə edirlər. UNIMARC formatı ilə bağlı bütün məsələlər üçün məsuliyyəti xüsusi olaraq UNIMARC üzrə Daimi Komitə daşıyır. Bu Komitə İFLA-nın «Universal biblioqrafik uçot və Beynəlxalq

MARC programı» (UBSİM) ilə sıx əlaqədardır.

III MÖVZU

FRANŞADA CARİ MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

Fransa ən qədim mədəniyyətə malik ölkələrdən biridir. Avropada ilk universitetlər XII-XIII əsrlərdə Fransada yaradılmış, çox erkən, 1470-ci ildə kitab çapı meydana gəlmiş, 1631-ci ildə ilk fransız çap qəzeti, 1665-ci ildə isə dünyada ilk elmi jurnal olan «Fransa alimləri» jurnalı dərc olunmuşdur.

Fransada hazırda mövcud olan iri kitabxanaların yaradılması orta əsrlərə aiddir. Belə ki, 1257-ci ildə Sarbonna kitabxanası yaradılmış, 1480-ci ildə Kral kitabxanasının təşkili başa çatmışdır. 1792-ci ildə həmin kitabxana Milli kitabxanaya çevrilmişdir.

1537-ci ildə I Frantisk məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul edir. Həmin qanuna əsasən, ölkənin bütün nəşirləri çap etdikləri kitablardan bir nüsxə Kral kitabxanasına təqdim etməli idilər.

Fransada biblioqrafiya işi də çox erkən, intensiv şəkildə inkişaf etməyə başlamışdır. Dünyada biblioqrafik vəsaitlərin göstəricisi ilk dəfə Fransada meydana gəlmişdir. Eyni zamanda, ilk cari milli biblioqrafiya orqanı da bu ölkədə yaradılmışdır. XVI əsrdə retrospektiv milli biblioqrafiya sahəsində yaradılmış əsərlər də birincilər sırasındadır.

Fransada XVIII əsrin ikinci yarısından başlayaraq cari biblioqrafiyanın yaradılmasına cəhd göstərilir. 1752-1753-cü illərdə Parisdə «Ümumi kitabxana illiyi» çap edilir. Onun sərlöv-həaltı məlumatın da qeyd edilirdi ki, bu illik Avropada nəşr edilmiş bütün kitabları əhatə etməlidir. Lakin həmi vəsaitdə təbiətşünaslığa dair əsərlər daha tam əhatə olunmuşdur. Ümumiyyətlə, tədqiqatlar göstərir ki, burada Avropa çap məhsulunun 5%-i öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda, verilən məlumat da təqribən üç il gecikdiyindən o cari məlumat mənbəyi funksiyasını yerinə yetirə bilmir.

1759-1763-cü illər arasında Parisdə «Nəşriyyat salnamələri» adlı jurnal çap edilir. Burada 1757-1762-ci illərdə çıxmış ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Həftəlik şəkildə çıxan bu jurnal da Avropada çıxan kitabların qeydini aparırdı. Burada material 7 bölmədə qruplaşdırılırdı: ilahiyyət, hüquq, tibb, elm və incəsənət, bədii ədəbiyyat, filologiya, dramaturgiya.

Göstərdiyimiz bu orqanlar ölkədə cari milli biblioqrafiya funksiyasını yerinə yetirə bilmirdi. Çünki burada digər ölkələrdə çıxan ədəbiyyat da öz əksini tapırdı.

1793-cü ilin 19 iyulunda konvent dekreti verilmişdir. Bu dekretə görə, hər bir şəxs iki nüsxə kitabdan birini milli kitabxanaya verməli idi. Bu dekret sonrakı dövrlərdə məcburi nüsxə haqqında verilən qanunların tarixi əsasını təşkil etmişdir.

O dövrdə biblioqrafiyanı ədəbiyyatşünaslıq fənni içərisində ən mühüm sahə hesab edirdilər. 1798-ci ildə mərkəzi məktəb kitabxanasında biblioqrafiyaya dair ümumi kursdan mühazirələr oxunur. 1806-1807-ci illərdə Aşar tərəfindən «Biblioqrafiya üzrə elementar kurs və ya kitabxanaçının elmi» adlı dərslik nəşr olunur. Bu biblioqrafiya üzrə ilk dərslik kimi diqqəti cəlb edir.

1811-ci ildən «Fransa biblioqrafiyası»nın nəşrə başlaması nəinki Fransada, o cümlədən bütün dünyada cari milli biblioqrafiyanın əsasını qoymaqla milli biblioqrafiyanın gələcək inkişafına təkan vermiş olur.

1811-1856-cı illərdə «Fransa biblioqrafiyası»nın birinci seriyası çap olunmuşdur. Bu dövrdə jurnalda Daxili İşlər Nazirliyinin müəlliflik hüququ Bürosundan Milli kitabxanaya daxil olan kitablar haqqında məlumat verilirdi. Eyni zamanda, çap qrafikası, notlar və coğrafi xəritələr də burada öz əksini tapırdı.

1857-ci ildən Fransa Milli biblioqrafiyasının inkişafında yeni mərhələ başlayır. Bu ildən jurnalın nəşri kitab ticarəti Birliyinə verilir və həmin ilin yanvar ayından o üç hissədə çıxır: 1) Biblioqrafiya, 2) Xronika, 3) Elanlar.

«Biblioqrafiya» hissəsi bütün əvvəlkiləri özündə cəmləşdirirdi. Digər iki hissə isə yeni yarandı.

«Xronika» kitabın istehsalı və yayılması üzrə müxtəlif məlumatları əks etdirirdi: qanunlar və dövlət göstərişləri; tarixi xarakterli materiallar, nekroloqlar; kadr hazırlığına dair məlumatlar; fransa və xarici çap məhsulu haqqında statistik məlumatlar, onların müxtəlif aspekt-

lərdə təhlili və s.

«Elanlar»da həftə ərzində satışda olan və ya olacaq kitabların reklamı, nəşriyyat planları və s. haqqında məlumat verilirdi.

Göründüyü kimi, jurnalın yalnız birinci və üçüncü hissələri biblioqrafik məlumat xarakteri daşıyırdı.

Beləliklə, 1857-ci ildən «Fransa biblioqrafiyası» yalnız cari milli biblioqrafiya orqanı deyil, həm də kitab ticarəti işçilərinin professional peşə jurnalına çevrilir.

XX əsrin 20-ci illərində Fransa jurnallarının məzmununun açılıb, həftəlik əlavə şəklində çap olunmasına təşəbbüs göstərilir. Həmin dövrdə birinci hissənin («Biblioqrafiya») tərtibi milli kitabxanaya tapşırılır və 1928-ci ildən bu hissə «Rəsmi biblioqrafiya» adlanır.

«Fransa biblioqrafiyası»nın nəşr olunduğu dövrdə həmişə onunla rəqabət aparan yeni nəşrlər meydana gəlmişdir. Bu, ilk növbədə, məcburi nüsxə haqqında qanunun dəqiq yerinə yetirilməməsi, nəşrin mürəkkəb quruluşu və kumulyasiyaların olmaması ilə bağlıdır. Bütün bunlar onun səmərəliliyini aşağı salmış və kitab ticarəti üçün əlverişsiz etmişdir. Buna görə də kitab ticarəti firmaları «Fransa biblioqrafiya»sı ilə paralel olaraq digər nəşrlər də çap etdirirdilər. Onların bəziləri müəyyən müddət mövcud tələbatı ödəyə bilsələr də, tezliklə rəqabət nəticəsində öz nəşrlərini dayandırırtdılar.

Bunların içərisində əsas 1826-cı ildə Lui Aşett (1800-1864) tərəfindən qoyulmuş Aşett firması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu firma XX əsrdə kitabların və dövrü mətbuatın çapı və yayılması üzrə dünyada ən iri səhmdar cəmiyyətlərdən birinə çevrilmişdir.

O, 1933-cü ildə xüsusi olaraq kitab ticarəti üçün nəzərdə tutulmuş «Biblio» adlı biblioqrafik jurnal çap edir. Burada kitablardan başqa jurnalların ilk nömrələri, bəzi rəsmi və idarə nəşrləri də əks olunurdu.

Xüsusi biblioqrafik nəşriyyat olmadığından «Aşett» firması biblioqrafik göstəricilərin tərtibində lazımi təcrübəyə malik deyildi. Ona görə də o, «Biblio»nun tərtibində bütünlükdə ABŞ-dakı Uilson firmasının təcrübəsinə əsaslanır və eynilə onun çap etdiyi «Kitabların kumulyativ siyahısı»ndakı uçot prinsipini (dil üzrə) və materialın qruplaşmasını (lüğətvəri) əsas götürür. Belə ki, «Biblio»nun əsas vəzifəsi Fransa və Fransa sərhədlərindən kənar çıxmış, fransız dilində olan bütün ədəbiyyatın qeydini aparmaq idi. Lakin o buna tam nail ola bilmir. Bundan başqa, burada materialların təsviri devizə əsasında aparılmırdı. Onlar bu məlumatı «Fransa biblioqrafiyası»nın I və III hissələrindən və xarici cari milli biblioqrafiya orqanlarından götürürdülər. Tətbiq olunan lüğət qruplaşması da tələbatı tam ödəmirdi. Buna görə də Uilson firmasının nəşrlərindən fərqli olaraq, «Biblio» vasitəsilə hər hansı məlumatı asanlıqla əldə etmək qeyri-mümkün idi. Lakin bütün bunlar heç də onun əhəmiyyətini azaltmırdı. Fransa kitabları haqqında digər operativ məlumat mənbəyinin olmaması onu nəinki kitab satıcılarının, həm də kitabxanaçı və biblioqrafların stolüstü kitabına çevirmişdi. «Biblio» operativliyinə görə tezliklə, «Fransa biblioqrafiyası» ilə paralel olaraq ikinci cari milli biblioqrafiya orqanına çevrilir.

1936-cı ildə «Fransa biblioqrafiyası»nın birinci hissəsinin məsul redaktoru Jülyen Ken (1887-1974) olur. O, görkəmli fransız alimi, ictimai xadim və kitabxanaçı olmuş, 1930-cü ildən milli kitabxanaya rəhbərlik etmişdir. J.Ken ölkənin ali elmi müəssisəsinin Fransa institutunun üzvü olmuş, Fransa kitabxanalar idarəsini yaratmış, ali kitabxanaçılıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. O, 34 il ərzində milli kitabxananın direktoru vəzifəsini icra etmişdir. Yalnız 1939-45-ci illərdə alman-faşist işğalçıları onu həbs edib Buhenvald düşərgəsinə göndərdikləri zaman o, işində fasilə vermişdir. J.Ken Fransa CMB-nin inkişafında böyük işlər görmüşdür. 1938-ci ilin yanvarından «Rəsmi hissə»də materiallar xüsusi təsnifat üzrə sistemli şəkildə qruplaşdırılır.

Belə ki, 1857-ci ilə kimi burada materiallar dil üzrə, 1857-1937-ci illərdə isə müəllif və sərlövhələrin əlifbası üzrə verilmişdi.

1963-cü ildən isə Universal Onluq Təsnifat tətbiq edilir. J.Ken «Rəsmi hissə»yə «əlavələr» nəşr olunması planını işləyib hazırlayır. Lakin II Dünya müharibəsi bu işi həyata keçirməyə mane olur. Həmin plan 1946-cı ildən tətbiq edilir. Əlavələr:

A. Dövrü nəşrlər (1946)

B. Qravyura, estamp, fotolar (1946)

C. Notlar (1946)

- D. Dissertasiyalar (1947)
- E. Atlaslar, xəritə və planlar (1948)
- F. Rəsmi nəşrlər (1950)
- Ç. Səhmdar kataloqları (1958).

1964-cü ildə J.Ken təqaüdə çıxır. Bundan sonra həmin planın tətbiqində bir sıra problemlər meydana gəlir.

1971-ci ilin iyun ayında kitab ticarəti Birliyi Aşett firmasından «Biblio»nu alır və «Biblio» mexaniki olaraq üçüncü hissə ilə birləşdirilərək, 1972-ci ildən «Fransa biblioqrafiyası – Biblio» adlanır.

1973-cü ildə İNTER MARC frankodilli formatı hazırlanır ki, bunun da əsasında «Fransa biblioqrafiyası – Biblio»nun (BF-B) hazırlanması və nəşri avtomatlaşdırılır. Həmin vaxtdan biblioqrafik təsvir də beynəlxalq standartda uyğun aparılır.

1975-ci ilin 1 yanvarından jurnalın I hissəsi (Rəsmi biblioqrafiya) EHM-in köməkliliylə buraxılır. «Rəsmi biblioqrafiya» yenidən «Fransa biblioqrafiyası»nın birinci hissəsi adlanır («Biblio» əlavə olunmadan) və xüsusi nəşr kimi, digər iki hissədən ayrı çıxır. Əlavələrdəki hərfi indekslər rəqəmlərlə əvəz olunur. Yeddi əvəzinə dörd əlavə nəşr olunmağa başlayır: I Dövri və ardı davam edən nəşrlər (ildə 12 nömrə); II Rəsmi nəşrlər (ildə 6 nömrə); III Notlar (ildə 4 nömrə); IV Atlaslar, xəritə və planlar (ildə 2 nömrə). «Rəsmi biblioqrafiya»nın, daha dəqiq desək, «Kitablar» hissəsinin (əsas hissə) avtomatlaşdırılması «Fransa Biblioqrafiyası»nda məlumat intervalını 3 aydan 3 həftəyə çatdırmağa imkan vermişdi. Qalan iki hissə – «Xronika» və «Elanlar» isə əvvəlki qaydada çap olunur və bir cildə «Fransa biblioqrafiyası – Biblio» adı ilə çıxırdı.

1992-ci ildə ölkədə məcburi nüsxə haqqında yeni qanun qəbul edilir. Buna müvafiq olaraq 1993-cü ildə xüsusi dekretlə Fransa Milli Biblioqrafiya Agentliyi yaradılır və «Fransa biblioqrafiyası» artıq kitab ticarəti Birliyi çərçivəsindən kənara çıxır. Həmin vaxtdan bu nəşr «Fransa milli biblioqrafiyası» adlanaraq beş seriyada çap olunur:

1. Kitablar (15 gündən bir çap olunur).
2. Seriyalı nəşrlər (aylıq nəşr).
3. Rəsmi nəşrlər (iki aydan bir çap olunur).
4. Musiqi (ildə 3 buraxılışı olur).
5. Atlaslar, sxemlər, xəritələr (ildə iki dəfə çıxır).

«Fransa milli biblioqrafiyası» iki variantda buraxılır: kitab və maşınla oxunan formalar da.

Cari milli biblioqrafiya orqanlarının nəşri və yayılması sahəsində yeni metodlara keçid ötən əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısından milli kitabxanada iki avtomatlaşdırılmış sistemlərin formalaşması ilə əlaqədardır.

1) Milli kitabxanada saxlanılan çap məhsulu haqqında avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi (BN-OPELE).

2) Milli kitabxananın informasiyalaşmış çoxfunksiyalı verilənlər bazası (OPALİNE).

Dialog rejimində işləyən bu sistemlər ənənəvi informasiya mənbələrini yeniləşdirməyə və təkmilləşdirməyə imkan verdi. Bu, əsasən məlumatların etibarlı milli kartotekasını tərtib etməyə, o cümlədən məcburi nüsxələrin işlənməsinin və «Fransa milli biblioqrafiyası» nəşrinin avtomatlaşdırılmasını təşkil etməyə şərait yaratmış oldu. Biblioqrafik informasiyanın maşınla oxunan formada yazılması üçün MARC formatı əsasında milli format – MONOCLE işlənilib hazırlandı.

Ümumiyyətlə, «Fransa milli biblioqrafiyası»nın avtomatlaşdırılmış qaydada nəşr edilməsi mütəxəssislərin fikrinə görə iki mərhələdə həyata keçirilmişdir.

I mərhələ. 1975-1988-ci illərdə «Fransa milli biblioqrafiyası. Kitablar» göstəricisinin avtomatlaşdırılması sahəsində müəyyən işlər aparılmışdır.

II mərhələyə 1988-ci ildən başlanmışdır. Həmin vaxtdan «Fransa milli biblioqrafiyası. Kitablar» göstəricisi maqnit lentlərində hazırlanır ki, burada da biblioqrafik yazılar UNİ-MARC formatı əsasında aparılır.

1989-cu ildən milli biblioqrafiyada kompakt disklər (CD-ROM) tətbiq olunur. 80-ci illərin axırlarına kimi «Fransa milli biblioqrafiyası»nın digər buraxılışları da (əlavələr) tamamilə av-

tomatlaşdırılmış və bütün bu işlər BN-OPALE çərçivəsində aparılır.

Fransada dissertasiyaların, izonəşrlərin çapı qeydini aparan xüsusi nəşrlər də hazırlanıb çap edilir.

Dissertasiyaların qeydi 1884-cü ildən aparılır. 1981-ci ildən dissertasiyalar haqqında məlumat «Fransa universitetlərində müdafiə olunmuş doktorluq dissertasiyalarının siyahısı»nda əks olunur və hazırda bu iş avtomatlaşdırılmış rejimdə həyata keçirilir.

1946-1968-ci illərdə «Fransa bibliografiyası»nın birinci hissəsinə əlavə kimi çap olunan «Qravyura, estamp, fotolar» daha çox cari deyil, retrospektiv xarakter daşıyırdı. İzonəşrlərin qeydi də avtomatlaşdırılmış qaydada aparılır. Bunun üçün OPALİNE sistemində fəaliyyət göstərən xüsusi məlumat bazası yaradılmışdır ki, buraya milli kitabxanada saxlanılan bütün izonəşrlər haqqında informasiya daxil edilir.

Göründüyü kimi, Fransada cari milli bibliografiyanın səmərəli inkişafı üçün zəruri şərait yaradılmışdır. Belə ki, müvafiq sahədə zəngin təcrübə toplamış milli bibliografiya agentliyi təşkil edilmiş; sənədlərin əsas növlərinin bibliografik qeydi üçün etibarlı bazanı təmin edən məcburi nüsxə haqqında qanun fəaliyyət göstərir; avtomatlaşdırmanın tətbiqi nəticəsində daha mükəmməl və keyfiyyətli olan cari milli bibliografiya orqanları nəşr edilir.

IV MÖVZU

BÖYÜŞ BRİTANİYADA CARI MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

Böyük Britaniyada milli biblioqrafiyanın inkişafı üçün zəmin çox erkən meydana gəlmişdir. 1476-cı ildə ölkədə ilk nəşriyyat yaranmış və kitab çapına başlanmışdır. 1621-ci ildə ilk qəzet, 1665-ci ildə isə ilk jurnal çap olunmuşdur. 1663-cü ildə qəbul olunmuş məcburi nüsxə haqqında qanuna əsasən, çap edilən kitablar Kral Kitabxanasına, Bodlean kitabxanasına və Kembric Universiteti Kitabxanasına daxil olmalı idi.

İngilis milli biblioqrafiyası uzun müddət kitab ticarəti ilə əlaqədar inkişaf etmişdir. Bu kitab işinin nəşrlər və kitab ticarətçiləri ittifaqının inhisarında olduğu şəraitdə formalaşmasından irəli gəlirdi.

Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiyanın yaranıb inkişaf etməsi də kitab ticarəti ilə bağlı olmuşdur. Naşir və kitab ticarətçisi olan Sempson Lou ilə ingilis milli biblioqrafiya tarixində yeni səhifə açılır. O, ingilis kitablarının cari biblioqrafik qeydinin əsasını qoymuşdur. S.Lou 1837-ci ildən nəşr etdirdiyi «Naşirlərin göstərişləri» jurnalında (əvvəllər redaktoru, sonralar isə yeganə sahibkarı olmuşdur) «Həftə ərzində kitablar» bölməsi verirdi. Burada ölkənin yeni kitab məhsulu haqqında məlumat dərc olunurdu. Jurnalda materialların qeydinin natamam olduğuna, təsvir və qruplaşmanın isə mükəmməl aparılmadığına baxmayaraq, bu iş müntəzəm və operativ dövrüklə həyata keçirildiyindən o, ingilis cari milli biblioqrafiyasının inkişafında böyük rol oynamışdır. 1838-ci ildən S.Lou «Naşirlərin göstərişləri» jurnalında verilən həftəlik məlumatlar əsasında illik, 1864-cü ildən isə çoxillik məlumatlar dərc etdirir. İllik və çoxillik nəşrlər «İngilis kitab kataloqu» adlanırdı. «Naşirlərin göstərişləri» və «İngilis kitab kataloqu» sonralar Böyük Britaniya Naşirlər Assosiasiyası tərəfindən buraxılmış və uzun müddət ingilis cari milli biblioqrafiya orqanlarının funksiyasını yerinə yetirmişlər. Bu, eyni analogi vəzifələri yerinə yetirən digər nəşrlərin yaranmasına heç də mane olmamışdır. Bunların içərisində Uayteker firmasının nəşrləri xüsusi yer tutur.

Kitab ticarətçisi və naşir olan Cozef Uayteker 1858-ci ilin yanvarından «Kitab ticarətçisi» jurnalının əsasını qoyur. Bu jurnalda da ayrıca «Həftə ərzində kitablar» bölməsi verilirdi.

1874-cü ildən firma «Cari ədəbiyyatın məlumat kataloqu»nu nəşr etdirir ki, burada da Böyük Britaniyada çap edilən və nəşr ilindən asılı olmayaraq satışda olan kitablar haqqında məlumat əks olunurdu. 1965-ci ildən bu kataloq illik çıxır və «Satışda olan Britaniya kitabları» adlanır.

1909-cu ildən həmin firma «Cari ədəbiyyat» adlı aylıq yeni jurnalın əsasını qoyur. 1924-cü ildən isə «Uaytekerin kumulyativ kitab siyahısı» nəşr olunur ki, burada da «Kitab ticarətçisi» və «Cari ədəbiyyat» jurnallarında verilmiş məlumatlar yarımillik şəkildə toplanaraq əks olunurdu. Sonralar bu jurnal rüblük nəşr edilir və onun illik və çoxillik (4-5 il) buraxılışları da hazırlanır.

XX əsrin ortalarına kimi Böyük Britaniyada kitabların cari qeydi yuxarıda adları çəkilən nəşrlərdə aparılırdı. Lakin bu nəşrlər satış üçün nəzərdə tutulan çap məhsulunu əks etdirirdi və onlarda verilən biblioqrafik təsvir və materialın qruplaşdırılması da bu tələblərə uyğun aparıldığından natamam, təkmilləşdirilməmiş idi.

XIX əsrdə ayrı-ayrı nəşriyyat firmalarının gücü ilə dövrü mətbuatın da qeydinə başlanılır. 1846-cı ildə Mitçel firması «Qəzetlər üzrə məlumat kitabı və reklam verənlərin bələdçisi» adlı ilk illik nəşr etdirir. 1877-ci ilə kimi bu nəşr yalnız vətən qəzet və jurnalları haqqında məlumatı əks etdirirdi. Lakin həmin ildən sonra buraya əsas xarici dövrü nəşrlər haqqında da informasiya daxil edilir. 1948-ci ildən həmin illik Benn firması tərəfindən buraxılır və Böyük Britaniyanın Qəzet Naşirləri Assosiasiyasının rəsmi orqanı hesab edilir.

1874-cü ildən Mitçelin məlumat kitabı ilə rəqabət aparan digər bir illik Mey firmasının «Mətbuat üzrə bələdçisi» çap olunmağa başlayır. 1890-cı ildən həmin nəşr Uilling firması tərəfindən buraxılır və «Mətbuat üzrə Uillingin bələdçisi» kimi şöhrət tapır.

1882-ci ildən rəsmi nəşrlərin buraxılışı və yayılması ilə Əlahəzrətin (xanım) Nəşriyyat İdarəsi (HMSO) məşğul olur. Həmin ildən də bu idarə tərəfindən rəsmi nəşrlərin cari qeydinə

başlanılır. İllik şəklində çıxan «Rəsmi və parlament nəşrlərinin siyahısı» adlı həmin orqanın 1893-cü il buraxılışı olmamışdır. 1894-1896-cı illərdə o rüblük buraxılır və «rüblük» sözü sər-lövhyə əlavə olunur. 1897-ci ildən bu nəşr iki yerə ayrılır: «Parlament nəşrlərinin rüblük siya-hısı» və «Rəsmi nəşrlərin rüblük siyahısı». Sonuncuda qeyri parlament nəşrləri qeyd olunurdu. 1922-ci ildən hər iki nəşr yenidən birləşdirilərək «Dövlət nəşrlərinin aylıq siyahısı» adı ilə bu-raxılır. 1936-1946-cü illərdə bu siyahı «...ayda çıxmış dövlət nəşrləri» adlanır.

1935-ci ilə kimi yarımillik və illik məlumatla «Dövlət nəşrlərinin birləşmiş siyahısı» da çap olunmuşdur ki, bu da 1936-cı ildən 12 nömrədən əlavə xüsusi buraxılış kimi çap olunmağa başlayır. 1955-ci ildən o «Dövlət nəşrlərinin kataloqu» adlanır.

1941-ci ilə kimi «Dövlət nəşrləri»ndə nazirliklərin göstərişlərinin siyahısı da verilirdi ki, bu da sonralar ayrıca nəşrə çevrilir.

Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiyanın erkən yaranmasına və onun inkişafı üçün müvafiq şəraitin olmasına baxmayaraq, uzun müddət o, heç də yüksək səviyyədə olmamışdır. Belə ki, məcburi nüsxə haqqında qanun cari milli biblioqrafiyanın tələblərinə uyğun istifadə olunmurdu. Kitablarn qeydi bir neçə cari biblioqrafik orqanda aparılsa da, onların heç biri bunu tam əhatə edə bilmirdi, biblioqrafik təsvir də çox qısa verilirdi. Belə vəziyyəti dövrü nəşrlərin və onlardan məqalələrin qeydində də aid etmək olardı. Cari milli biblioqrafiyanın bu vəziyyətini onun kitab ticarəti xarakteri daşması ilə izah etsələr də, bu, özünü tam doğrultmurdu. Çünki Almaniyada cari milli biblioqrafiya məhz kitab ticarəti çərçivəsində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Əslində, Böyük Britaniyada ayrı-ayrı firmaların fəaliyyətini özündə cəmləşdirən, onları istiqamətləndirən vahid bir mərkəzin olmaması cari milli biblioqrafiyanın inkişafına öz mənfi təsirini göstərirdi.

Yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz «İngilis kitab kataloqu» və Uayteker firmasının nəşrləri yalnız ticarət xarakterli nəşrlərin qeydini aparırdı. Bu nəşrlərdə verilən biblioqrafik təsvir və materialın sistemləşdirilməsi də qeyri-mükəmməl olduğundan ölkənin bütün çap məhsulunun qeydini aparan milli biblioqrafiya orqanının yaradılmasına böyük ehtiyac var idi.

Kitabxanaçılar dəfələrlə mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın yaradılması təklifi ilə çıxış etmiş və nəticədə Milli muzey və qalereyalar üzrə Kral komissiyası 1930-cu ildə Britaniya muzeyi kitabxanasında bununla bağlı xüsusi şöbənin yaradılmasını təklif edir. Həmin şöbə yeni nəşrlərə çap kartoçkalarını hazırlayıb buraxmalı idi. İkinci dünya müharibəsindən sonra Kitabxana Assosiasiyasının Tədqiqat Komitəsi mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma məsələsini ölkədə milli çap məhsulunun tam qeydini aparan operativ göstəricinin yaradılması zəruriliyi ilə əlaqələndirir.

1947-ci ildə Böyük Britaniyanın Kitabxana Assosiasiyası Komitəsi cari biblioqrafik informasiyanın və mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın vəziyyətini tədqiq edib öyrənməyə başlayır. Sonralar bu komitə milli biblioqrafiya üzrə komitəyə çevrilir və ona bu işdə marağı olan kitabxanaların, kitab naşirləri və kitab ticarətçiləri assosiasiyalarının, Britaniya muzeyinin, Kral cəmiyyətinin və YUNESKO-nun Milli Komissiyasının nümayəndələri daxil olur. 1949-cu ilin iyul ayında ingilis qanunvericiliyinə uyğun olaraq bu komitə Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası kimi qeydiyyatdan keçir. Yuxarıda adları qeyd olunan təşkilatlardan başqa bu şuraya sonralar milli kitab cəmiyyətinin xüsusi kitabxanalar və informasiya büroları Assosiasiyasının (ASLİB), Milli Mərkəzi Kitabxananın, Müəlliflik hüququnun qeydiyyatı haqqında Qanuna (1911) əsasən, çap məhsulu alan (Britaniya muzeyindən başqa) dörd kitabxananın Birləşmiş Komitəsinin nümayəndələri də daxil edilirlər.

Şuranın xüsusi komissiyası bir neçə il ərzində bir çox ölkələrin cari milli biblioqrafiya sahəsindəki təcrübəsini öyrənmiş və yeni nəşr üçün xüsusi metodika hazırlamışdır.

Qeyd edək ki, Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiyanın inkişafına YUNESKO-nun və bu təşkilat tərəfindən keçirilən beynəlxalq müşavirələrin verdiyi tövsiyələrin də böyük köməklili olmuşdür.

Bütün bunların nəticəsində Böyük Britaniya tarixində ilk dəfə olaraq Britaniya Muzeyi Kitabxanası Müəlliflik Hüququ Bürosuna daxil olan məcburi nüsxələr əsasında cari milli biblioqrafiya orqanı çap olunmağa başlayır. 1950-ci ildən çap olunan bu nəşr «Britaniya milli biblioqrafiyası» (BNB) adlanır. Burada qeyd olunan Böyük Britaniyada və İrlandiyada çap olunan kitablarn, yeni və adı dəyişilən jurnalların ilk nömrələri, elmi cəmiyyətlərin «Əsərləri», kon-

qress, konfrans və müşavirə materialları, dövlət idarələrinin, elmi-tədqiqat institutlarının nəşrləri və digər materiallardır. Kitab ticarətinə daxil olmayan nəşrlər də qeyd olunur. Nəşrlər məcburi nüsxələri Britaniya Muzeyi Kitabxanasına əsas tirajın nəşrindən əvvəl göndərdiklərindən, kitab haqqında informasiya onun satışa daxil olması ilə, demək olar ki, eyni zamanda çıxır. Beləliklə, «Britaniya milli biblioqrafiyası» kitabxanaları yeni nəşrlər haqqında operativ olaraq məlumatlandırır.

Vəsaitdə ucuz qiymətli (bir şillingdən aşağı) bədii əsərlər, notlar, xəritələr, İrlandiyanın rəsmi nəşrləri və Böyük Britaniyanın bəzi rəsmi nəşrləri öz əksini tapmır. Çünki onlardan bəziləri xüsusi biblioqrafik göstəricilərdə qeyd olunurlar.

«Britaniya milli biblioqrafiyası» həftəlik buraxılır. Kitab redaksiyaya daxil olduqdan üç həftə sonra onun haqqında məlumat göstəricidə öz əksini tapmış olur. Həftəlik buraxılışlar əsasında rüblük, daha sonra illik və beşillik göstəricilər hazırlanır.

«Britaniya milli biblioqrafiyası»nda material Düinin onluq təsnifatı əsasında qruplaşdırılsa da, vaxtaşırı burada müəyyən dəyişikliklər də edilir. «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın həftəlik buraxılışları əsasında 1956-cı ildən kitabxanaların sifarişlə hər bir kitaba ayrıca kartoçkalar çap edilir. Həftəlik göstəricini alan kitabxanalar üç gün müddətində öz sifarişlərini göndərirlər. Bu zaman həftəlik buraxılışda kitabın təsvirinin aldığı nömrə də göstərməlidir. Beləliklə, hər bir kitaba kartoçkaların tirajı alınmış sifarişlərin miqdarı ilə müəyyənləşir.

Əhatəli biblioqrafik təsvir, materialın sistemli qruplaşması, mükəmməl köməkçi aparat «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın metodiki cəhətdən yüksək elmi keyfiyyətini və ondan istifadə səmərəliliyini təmin edirdi. Bir sıra ölkələrdə, xüsusilə Hindistanda, cari milli biblioqrafiyanın yaradılmasında bu nəşr nümunə olmuşdur.

«Britaniya milli biblioqrafiyası»nın nəşrindən sonra ölkədə bir-birindən asılı olmayaraq oxşar vəzifələri yerinə yetirən üç biblioqrafik nəşr sistemi mövcud olur:

1. Nəşrlər Assosiasiyasının nəşr etdiyi «Nəşrlərin göstərişləri» və «İngilis kitab kataloqu». Bunlar kitablar, xəritələr, elmi cəmiyyətlərin əsərləri haqqında cari məlumatı əks etdirirdilər.

2. Uayteker firmasının nəşrləri: kitablar, xəritələr, o cümlədən kitab ticarətinə daxil olan bəzi rəsmi sənədlər haqqında məlumat verən «Kitab ticarətçisi», «Cari ədəbiyyat» və «Uaytekerin kumulyativ kitab siyahısı».

3. Britaniya milli biblioqrafiya şurasının orqanı olan «Britaniya milli biblioqrafiyası». Bundan alınan gəlir payçılar arasında bölüşdürülmürdü. Əksinə, həmin vəsait «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın və mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma üçün çap kartoçkalarının hazırlanması və nəşrinin daha da təkmilləşdirilməsinə sərf olunurdu.

Bir çox mütəxəssislər (o cümlədən amerikalı tədqiqatçı D.K.Vauntraub) belə hesab edirdilər ki, bu vəziyyət təbiidir və məhz həmin göstəricilər cəm halında Britaniya çap məhsulunun tam və operativ qeydini təmin etmiş olar. Lakin bu fikir heç də özünü doğrultmadı.

1959-cu ildən başlayaraq «Nəşrlərin göstərişləri»nin adında, dövrülüyündə müəyyən dəyişikliklər edilir. 1969-cü ildə isə tamamilə nəşri dayandırılır. Həmin ildə «İngilis kitab kataloqu»nun da sonuncu buraxılışı (1968-ci il üçün) çapdan çıxır. Beləliklə, 130 ildən çox kitabların qeydini aparan Nəşrlər Assosiasiyası bu ənənədən imtina etmiş olur.

Uayteker firması öz işini davam etdirməklə yanaşı, nəşrlərin yenidən qurulması sahəsində də əsaslı iş aparır. 1970-ci ildə «Cari ədəbiyyat» adlı aylıq jurnalın nəşri dayandırılır və onun əvəzinə «Ay ərzində kitablar və nəşr olunacaq kitablar» çap olunur.

1957-ci ildən Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası rüblük «Britaniya musiqi kataloqu»nun nəşrinə başlayır. Not və musiqi ədəbiyyatı haqqında məlumat verən bu cari orqan «Britaniya milli biblioqrafiyası»nda tətbiq olunan metodika əsasında hazırlanır. Hətta göstəricilərin formatı, şrifti, materialın səhifələrdə düzülüşü də oxşardır.

1963-cü ildən İngiltərədə müntəzəm olaraq filmlərin cari qeydi aparılır. Bütün növ filmlər haqqında məlumat (o cümlədən bədii) «Filmlərin Britaniya milli kataloqu»nda əks olunur. Kataloq Britaniya Filmlər İnstitutu tərəfindən buraxılır. Kataloq rübdə bir dəfə çıxır və ona illik kumulyasiya tərtib olunur. Burada material universal onluq təsnifat əsasında təsnifləşdirilir, biblioqrafik təsvir isə 1963-cü ildə ASLİB tərəfindən işlənmiş filmlərin təsvir qaydalarına uyğun aparılır.

Dövri nəşrlərin cari biblioqrafik qeydi Benn firmasının çap etdirdiyi «Dövri mətbuat üzrə məlumat kitabı»nda və Uilling firmasının «Mətbuat üzrə Uillingin bələdçisi»ndə aparılır. Mühüm cari informasiya mənbəyi hesab edilən hər iki nəşrdə Böyük Britaniyanın, İrlandiyanın qəzet, jurnal və ardı davam edən nəşrləri, o cümlədən xarici ölkələrdə ingilis dilində çıxan dövri nəşrlər haqqında biblioqrafik məlumat verilir. Lakin «Mətbuat üzrə Uillingin bələdçisi»ndə dövri və ardı davam edən nəşrlər haqqında məlumat daha tam və əhatəlidir.

Britaniya Muzeyi Kitabxanası 200 ildən artıq ölkənin qədim və mühüm milli kitabxanası olmuşdur. Bundan başqa, Şotlandiya və Uelsin milli kitabxanalarını nəzərə almasaq, ölkədə digər milli kitabxanalar da fəaliyyət göstərirdi: Milli Mərkəzi Kitabxana (1916-cı ildə əsası qoyulub), Təbiətşünaslıq elmləri və ixtiralar üzrə milli mətbuat kitabxanası (1960-cı ildə əsası qoyulub) və Milli elmi-texniki Kitabxana (1962-ci ildən Boston-Spada fəaliyyət göstərir).

1972-ci ildə parlament tərəfindən kitabxana haqqında qanun qəbul edilir. Həmin qanuna əsasən, yuxarıda adları çəkilən kitabxanalar, o cümlədən Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası bir müəssisədə – Britaniya Kitabxanasında birləşdirilir. Kitabxananın əsas şöbələri kitabxanalararası abonent, biblioqrafik xidmət, soruq-biblioqrafiya və elmi-tədqiqatlar və inkişaf şöbələridir.

Biblioqrafik xidmət şöbəsi Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası əsasında yaradılmışdır. 1974-cü ilin avqust ayında Britaniya Kitabxanasının tərkibinə daxil edilmiş bu şura ilə yanaşı, Müəlliflik Hüququ Bürosu da buraya qoşulmuşdur.

Mövcud əsasnaməyə görə, biblioqrafik xidmət şöbəsi Britaniya Kitabxanasının bütün struktur komponentlərinin biblioqrafik fəaliyyətlərini birləşdirməklə yanaşı, «Britaniya milli biblioqrafiyası»nı və digər göstəriciləri də hazırlayıb buraxmalıdır. Bununla da, cari milli biblioqrafiya üzrə bütün işlərin bir mərkəzdə cəmləşməsinə, onun inkişaf edib daha da təkmilləşməsinə əlverişli şərait yaranmış olur.

Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiya orqanları aşağıdakılardır:

1. Britaniya milli biblioqrafiyası. 1950 –
2. Kitab ticarətçisi. 1858 –
3. Uaytekerin aylıq kitabları və nəşr olunacaq kitablar. 1909 –
4. Uaytekerin kumulyativ kitab siyahısı. 1924 –
5. Dövri mətbuat üzrə məlumat kitabı. 1846 –
6. Mətbuat üzrə Uillingin bələdçisi. 1874 –
7. Cari Britaniya jurnalları üzrə bələdçi. 1962 –
8. Dövlət nəşrləri. 1922 –
9. Britaniya musiqi kataloqu. 1957 –

10. Ali elmi dərəcə almaq məqsədilə Böyük Britaniya və İrlandiya universitetlərinə və Milli Akademik mükafatların verilməsi üzrə Şuraya təqdim edilmiş və təsdiq olunmuş dissertasiyaların göstəricisi. 1953 –

11. Britaniya filmlərinin milli kataloqu. 1963 –

Göründüyü kimi, Böyük Britaniyada artıq ötən əsrin 60-cı illərinə kimi mükəmməl cari nəşr sistemi yaradılmışdır. Lakin bu iş vahid mərkəz tərəfindən deyil, müxtəlif təşkilatlar, o cümlədən kitab ticarəti müəssisələri tərəfindən, ayrı-ayrı firmalar tərəfindən aparılırdı.

Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiyanın inkişaf səviyyəsini 1950-ci ildən sonra iki dövrə bölürlər: 1950-1970-ci illəri əhatə edən birinci dövr cari biblioqrafik informasiya sistemində milli biblioqrafiya orqanı olan «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın yeri və əsas konsepsiyaların işlənməsi ilə şərtləşir. Bu illərdə «Britaniya milli biblioqrafiyası» ilk vaxtlar mətbəə üsulu ilə çap olunurdu və orada verilən informasiya 2-3 ay gecikdirilirdi. Buna görə də o kitab ticarəti firmalarının nəşri ilə rəqabət apara bilmirdi. 1955-ci ildən göstərici elektroqrafik üsulla nəşr olunur ki, bu da istər həftəlik buraxılışın, istərsə də bütün kumulyativ topluların, o cümlədən çap kartoçkalarının tamlığını və operativliyini təmin edir.

İkinci dövr 1971-ci ildən sonra başlayır. Məhz bu ildən Britaniya milli biblioqrafiyasının hazırlanmasında elektron-hesablama texnikasından istifadə olunur. Bu, hələ 60-cı illərdə ölkədə kitabxana işində gedən proseslərlə bağlı idi. Qeyd etdiyimiz kimi, 1972-ci ildə ölkənin dörd iri kitabxanasının bazası əsasında Britaniya Kitabxanası yaradılır ki, burada da müasir texniki vasitələrdən çox geniş istifadə olunur. Böyük Britaniyanın milli kitabxanası olan Britaniya Ki-

tabxanası oxuculara xidmətlə yanaşı, ölkənin kitabxana və informasiya sisteminin inzibati və metodiki mərkəzi funksiyalarını da yerinə yetirir.

Britaniya Kitabxanasının təşkili ölkənin kitabxana sisteminin yenidən qurulmasına, onun mərkəzləşməsinə (xüsusilə kütləvi kitabxanaların) səbəb olmaqla yanaşı, avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin yaradılmasına da şərait yaradır.

Elektron hesablama texnikasının tətbiqi biblioqrafik göstəricilərin tərtibi, biblioqrafik və kitabxana arayışlarının verilməsi, abonentdə oxucularla işin təşkili, KAA üzrə ədəbiyyatın qaytarılması proseslərinin təkmilləşdirilməsinə təsir göstərirdi. Bununla əlaqədar olaraq cari milli biblioqrafiyanın da köklü şəkildə yenidən qurulmasına ehtiyac yaranırdı. Britaniya milli biblioqrafiya göstəricilərinin əvvəlki kimi əl üsulu ilə tərtib olunması, yeni vətən ədəbiyyatı haqqında məlumatın isə yalnız çap kartoçkaları və siyahılar şəklində yayılması elektron hesablama texnikasından istifadə səviyyəsini yüksəltmiş ingilis kitabxanalarının və informasiya bürolarının səylərini heçə endirmiş olardı.

Britaniya milli biblioqrafiyasının avtomatlaşdırılması haqqında qərar 1966-cı ildə qəbul edilmişdir. Bütün kitabxana işində olduğu kimi, onun da məqsədi ölkənin elmi-texniki potensialının intensivləşdirilməsi proqramının həyata keçirilməsinə köməklik göstərmək idi.

Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiya orqanlarının hazırlanması və nəşri proseslərinin avtomatlaşdırılması üçün, gördüyümüz kimi, əsas bünövrə yaradılmışdı. Belə ki, elektron hesablama texnikasından geniş istifadə, avtomatlaşdırılmış sistemlərin yaradılması sahəsindəki beynəlxalq və milli təcrübə (ABŞ və Böyük Britaniyada MEDLARS sistemi) və s. bu işlərin həyata keçirilməsinə imkan verirdi.

Maşınla oxunan format kimi Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası MARC-II formatını seçir. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə geniş iqtisadi, texniki və mədəni əlaqələr, ənənəvi kitabxana-biblioqrafiya sahəsindəki iş təcrübəsi mübadiləsi və dil sərhədlərinin olmaması Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurasının Konqres Kitabxanası ilə əməkdaşlığına əsas vermişdir.

MARC-II layihəsi üzərində Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası ilə Amerika Konqres Kitabxanası birgə işləmişlər. Həmin proqramda əvvəlki layihədə olan çatışmazlıqlar nəzərə alınmış və o daha çevik olmuş, maqnit lentlərinə yazılması mümkün olan təsvir diapazonu genişlənməmişdir. Müəyyən standartlara əsaslanan yeni sistem çoxməqsədli xarakter daşıyırdı. MARC-II formatında nəşrlərin analitik təsviri mümkünlüyü də nəzərə alınmışdı.

Amerika və Britaniya formatları müstəqil yaradılmışdır. Müxtəlif sistemlər arasında informasiya mübadiləsinə imkan verən ümumi, kommunikativ format 1967-ci ilin axırlarında qəbul edilmişdir.

Britaniya milli biblioqrafiyası maşınla oxunan kataloqlaşdırma (BNB/MARC) formatı artıq 1970-ci ilə kimi yaradılmış və Böyük Britaniyada bütün informasiya sistemləri üçün vahid ümumdövlət standartının əsasını təşkil etmişdir.

«Britaniya milli biblioqrafiyası»nın tərtibçiləri onun informasiya və məlumat funksiyalarını dəqiq müəyyənləşdirdiklərindən, bu müasir tələbləri nəzərə almaqla nəşrin əsas prinsiplərini işləyib hazırlamağa imkan vermişdir. Belə ki, çap məhsulunun seçilməsi dövlət-ərazi prinsipinə əsaslanırdı.

«Britaniya milli biblioqrafiyası»nın həftəlik buraxılışları Böyük Britaniyada və İrlandiyada çap olunmuş kitablar, yeni dövrü nəşrlər, rəsmi nəşrlər və standartlar haqqında sistemli qaydada məlumat verir. Bir şillinqdən aşağı qiyməti olan ədəbiyyatın (əsasən, bulvar ədəbiyyatı), o cümlədən stereotip nəşrlərin kitab ticarəti göstəricilərində və reklamlarda məlumat verilən stereotip nəşrlərin qeydi burada aparılmır. Göstəricinin hər buraxılışı müəlliflərin və sərəlvhələrin köməkçi göstəriciləri ilə müşayiət olunur. Ayın son buraxılışında bu köməkçi göstəricilərlə yanaşı, bütün ay üçün predmet rubrikaları da verilir.

Həftəlik buraxılışlarla paralel olaraq il ərzində kumulyativ toplular da çap olunur. Göstəricinin tərtibinin elektron-hesablama texnologiyasına keçirilməsilə kumulyasiyaların müddəti də dəyişmişdir. Artıq il ərzində dörd aylıq iki kumulyativ göstərici (yanvar-aprel; may-avqust) və illik çapdan çıxır. Bütün kumulyativ nəşrlər əvvəlki kimi, eyni qaydada həftəlik buraxılışlardakı material əhatəliliyini, təsviri, materialın düzülüşünü və köməkçi göstəricilər sistemini təkrarlayır. İlliklərin böyük operativliklə nəşr olunduğunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onlar təqvim ili qurtardıqdan 3-4 ay sonra buraxılırlar.

İlk əvvəllər «Britaniya milli biblioqrafiyası»nda kitabların biblioqrafik təsviri Böyük Britaniyanın bir çox kitabxanalarında tətbiq olunan köhnə ingilis-amerikan qaydaları əsasında aparılırdı. Cari milli biblioqrafiya nəşrinin tərtibi prosesinin avtomatlaşdırılması ilə əlaqədar olaraq yeni ingilis-amerikan təsvir qaydalarından istifadə olunmağa başlanır. 1972-ci ildən isə Britaniya milli biblioqrafiyasında kitablar monoqrafiyaların Beynəlxalq standart biblioqrafik təsvir qaydaları (İSBD) əsasında təsvir olunur.

Professor F.Dj.Fosterin təklifi ilə Böyük Britaniyada kitab nömrələrinin standartlaşdırılması üzrə təşkilat yaradılır. 1968-ci ildə dünyada ilk dəfə «Britaniya milli biblioqrafiyası»nda kitabların biblioqrafik təsvirinə standart kitab nömrəsi (İSBN) də daxil edilmişdir.

Böyük Britaniyanın bu təşəbbüsünə bir çox milli biblioqrafiya və kitab ticarəti orqanları da qoşulurlar. Hazırda Beynəlxalq standart kitab nömrəsindən (İSBN) dünyanın bir çox ölkələri istifadə edirlər.

Standart kitab nömrəsi kataloq kartoçkalarının sifarişi, kitabxanalararası abonent üzrə kitabların sifarişi və verilməsi, toplu kataloqların tərtibi və müxtəsər kodların tətbiq edildiyi bütün hallarda maşın kodu kimi istifadə olunur.

Britaniya milli biblioqrafiyasında tətbiq olunan Düinin onluq təsnifatı avtomatlaşmaya keçidlə əlaqədar olaraq artıq müvafiq tələblərə cavab vermirdi. Hələ 1952-ci ildə yeni təsnifat sxeminin hazırlanması üçün «Təsnifləşdirmə üzrə tədqiqat qrupu» yaradılmışdır. Bu qrup təsnifləşdirmə, indeksləşdirmə və informatika üzrə bütün milli və beynəlxalq konfranslarda fəal iştirak etmiş və xaricdə təsnifatla bağlı müasir fikirlərin inkişaf edib formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

«Təsnifat üzrə tədqiqat qrupu» öz tədqiqatlarına kitabxana-biblioqrafiya təsnifatı ilə əlaqədar başlamışdır. Lakin biblioqrafik və informasiya proseslərinə, xüsusilə «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın hazırlanması və nəşrinə elektron-hesablama texnikasının tətbiqi qrupun fəaliyyətində müəyyən dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Belə ki, o, onluq təsnifatın təkmilləşdirilməsindən başqa, maşınla axtarış üçün zəruri olan universal struktur informasiya-axtarış dilinin işlənməsi ilə də məşğul olur. Onu standart məlumat kodu (SMK) da adlandırırlar.

Britaniya milli biblioqrafiyasının avtomatlaşdırılması kitab ticarəti firmalarının biblioqrafik nəşrlərində də bunun nəticələrindən istifadəyə imkan vermiş olur. Belə ki, ölkədə csri milli biblioqrafiyanın inkişafında mühüm rol oynayan Uayteker firması 1970-ci ildən BNB/ MARC formatından həm cari («Kitab ticarətçisi»), həm kumulyativ («Uaytekerin kumulyativ kitab göstəricisi»), həm də retrospektiv («Təsviri incəsənət üzrə kitablar») biblioqrafik cöstəricilərin nəşrində istifadə edir. Britaniya milli biblioqrafiyası və Uayteker firması maşınla oxunan formada informasiya mübadiləsi aparır. Britaniya kitabxanası yaradıldıqdan sonra «Britaniya milli biblioqrafiyası»nın qarşısında böyük perspektivlər açılmışdır. Bu, kitabxana xidmətinin bütün milli sisteminin köklü şəkildə yenidən qurulması, onun optimal modelinin yaradılması ilə bağlı idi. Britaniya kitabxanası bütün informasiya xidmətinin mərkəzinə çevrilir. EHM-in geniş tətbiqi Britaniya kitabxanasında avtomatlaşdırılmış xidmət (BLAİSE) sisteminin yaradılmasına imkan verir. Bu sistem Amerikanın MEDLARS, MEDLINE, MARC, ChemLINE kimi avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri ilə əlaqədardır.

V MÖVZU

ABŞ-da CARİ MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

ABŞ-da cari milli biblioqrafiya XIX əsrin ortalarından başlayaraq yaranıb inkişaf edir. Onun yaranma tarixi kitab ticarəti firmaları olan Bauker və Uilson firmalarının adı ilə bağlıdır.

1847-ci ildən başlayaraq bir sıra jurnallarda yeni kitablar haqqında məlumatı əks etdirən daimi bölmə yaranır. Belə jurnallardan daha müntəzəm çıxanı 1872-ci ildən bu günə kimi çap olunan «Nəşriyyat həftəliyi» jurnalıdır. Həmin jurnalın nəşri Fridrik Leypoldtun adı ilə bağlıdır. F.Leypoldt eyni zamanda 1876-cı ildə Amerika kitabxanaçılıq Assosiasiyasının (P.Bauker və M.Dyu ilə birlikdə) və kitabxanaçılığa dair ilk jurnal olan «Kitabxana jurnalı»nın əsasını qoymuşdur.

«Nəşriyyat həftəliyi»nin hər buraxılışında yeni kitablar haqqında məlumat verən «Həftəlik məlumatlar» bölməsi verilirdi. Burada verilən materiallar aylıq, yarımillik və illik şəkildə təkrarlanırdı.

XIX əsrin sonlarında F.Leypoldtun təşəbbüsü ilə «Nəşriyyat kataloqlarının illiyi» (1873) və «Amerika kitab kataloqu» (1880-1911) da nəşr olunmağa başlayır. Bütün bunlar hələ 1866-cı ildə əsası qoyulmuş «F.Leypoldt və Q.Holt» firmasının biblioqrafik fəaliyyətinin genişlənməsinə əsas vermiş, bunun üçün bünövrə, baza olmuşdur. 1875-ci ildə bu firmaya yeni əməkdaş – Riçard Bauker (1848-1933) qəbul olunur və tezliklə o firmanın sahibkarına çevrilir. 1911-ci ildən isə firma onun adını daşıyır.

Uilson firması XIX əsrin axırlarında meydana gəlmişdir. Minneapolis ştatında kiçik kitab dükəninin sahibkarı olan Hals Uilson (1868-1954) müntəzəm olaraq öz oxucularına onların maraqlarına uyğun olan ədəbiyyatı təqdim etməklə böyük müvəffəqiyyət qazanır. Yeni kitablar haqqında məlumatı H.Uilson Leypoldt-Bauker firmasının çap etdirdiyi «Nəşriyyat həftəliyi» jurnalından əldə edirdi. Lakin buradakı məlumatların natamam olması və vaxtında çıxmaması onu təmin etmir. Yarımillik məlumatların verilməsi dayandırıldıqdan sonra Uilson ABŞ-da çıxan yeni kitabların qeydinin aparılması ilə özü məşğul olmaq qərarına gəlir. Bununla o, kitab ticarətçilərinə kömək etmək məqsədi güdürdü.

1898-ci ildə Uilson özünün ilk biblioqrafik jurnalı olan «Kitabların kumulyativ göstəricisi»ni çap etdirir. Tezliklə jurnal böyük müvəffəqiyyət qazanır və bundan ruhlanan Uilson onun nəşrini davam etdirir. Jurnalın 1901-ci ildə ikinci, 1905-ci ildə üçüncü və i.a. buraxılışları buraxılır.

Bauker firmasının çap etdirdiyi «Nəşriyyat həftəliyi» jurnalının 1911-ci il dekabr buraxılışında verilmiş giriş məqaləsində qeyd olunur ki, yeni kitabların qeydi sahəsində birinci yer Uilson firmasına məxsusdur. Bu, o demək idi ki, hər iki firma arasında olan rəqabət Uilson firmasının qələbəsi ilə nəticələnmişdir. Həmin mərhələ uzunmüddət davam edərək, Uilson firmasını dünya şöhrətli firmaya çevirmişdir.

1913-cü ildə Uilson firması Nyu-Yorka köçərək öz fəaliyyətini daha da genişləndirir. Yeni-yeni universal və sahəvi xarakterli göstəricilər çap etməklə yanaşı, o, eyni zamanda sahəvi və mövzu xarakterli retrospektiv göstəricilər, müxtəlif tip kitabxanalar üçün nümunəvi kataloqlar, kitabxana işinə həsr olunmuş məlumat kitabları, monoqrafiyalar da hazırlayıb çap etdirir.

1914-cü ildən «Uilsonun kitabxana bülleteni» adlı aylıq jurnal buraxdırır.

Hals Uilson firmasının dövrü nəşrlər haqqında cari biblioqrafik mənbələrin hazırlanıb yayılmasında da böyük rolu olmuşdur. 1901-ci ildən firmanın məhsulu olan dövrü nəşrlər üzrə «Soraq kitabçası» nəşr edilmişdir. Ayda bir dəfə çıxan bu məlumat göstəricisinin illik kumulyativ göstəricisi də hazırlanırdı. Köməkçi aparat kimi buna predmet göstəricisi tərtib olunurdu ki, burada da isnadlara geniş yer verilirdi.

1913-ci ildən «Soraq kitabçasına əlavələr» nəşr edilir ki, bunlar da 1921-ci ildən «Dövrü nəşrlərin beynəlxalq göstəricisi» adı ilə buraxılır.

«Soraq kitabçası»nda həm dəqiq, texniki, təbiətşünaslıq elmlərinə, həm də sosial və humanitar elmlərə dair jurnallar haqqında məlumat verilirdi. Lakin 1955-ci ildən o yalnız sosial

elmlərə dair jurnalların qeydini aparır.

1959-cu ildən aylıq «Rəylər xülasəsi» çap olunmağa başlayır. Burada elmi, ədəbi-bədii jurnallardan götürülmüş rəylər haqqında məlumat verilir.

Uilson firmasının müvəffəqiyyət qazanmasında bir sıra şərtlər mühüm rol oynamışdır. O, təkcə kitab ticarətçilərinin deyil, kitabxanaların da ixtisaslaşdırılmış, xüsusi nəşrlərə tələbatlarını çox dəqiqliklə müəyyənləşdirmişdi. Firma, əsasən, resenziyaların, dissertasiyaların, bioqrafik və biblioqrafik materialların və çap məhsulunun digər növlərinin göstəricilərini nəşr etdirir. Bu göstəricilərin tərtibi metodikasına, materialların əhatəliliyinə, dəqiqliyinə, qruplaşdırılmasına, təsvirlərin tamlığına, isnadların düzgün aparılmasına və digər bu kimi məsələlərə xüsusi diqqət yetirilir. Uilson firmasının göstəricilərində tətbiq olunan metodika kitabxanaların, xüsusilə kütləvi kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyətində onlardan istifadəni asan və əlverişli edir. Bu metodikanın əsas komponentləri materialın lüğət qruplaşması və buraxılışların kumulyasiyasıdır. Lüğət qruplaşması əlifba üzrə bir sırada müəllifin soy adının, predmet rubrikasının, əsərin sərlövhəsinin və i.a. verilməsinə imkan yaradır. Kumulyasiya isə toplanmaq, yığılmaq deməkdir. Yəni göstəricinin növbəti buraxılışı özündən əvvəlki bir və ya bir neçə buraxılışlardakı materialları əks etdirə bilər. Kumulyasiya il daxilində müxtəlif dövrlüklə, o cümlədən illik, çoxillik də olar.

Qeyd etdiyimiz kimi, Uilson firmasının biblioqrafik nəşrlərində tətbiq olunan lüğət qruplaşması və nəşrlərə verilən kumulyasiyalar, hətta ən təcrübəsiz kitabxanaçıya belə lazım olan məlumatı tez və asanlıqla aşkara çıxarmağa imkan verir.

Uilson firmasının biblioqrafik nəşrlərində tətbiq olunan biblioqrafik təsvir də öz dəqiqliyi, tamlığı və etibarlı olması ilə seçilir. Kütləvi kitabxanalarda biblioqrafik vəsaitlərdən geniş istifadə məhz Uilson firmasının fəaliyyətinin nəticəsidir.

Firmanın göstəriciləri yalnız kütləvi kitabxanalarda və Amerikada deyil, eyni zamanda beynəlxalq aləmdə də tanınmış nəşrlər olmuşdur. Bir neçə onilliklər ərzində onlar böyük müvəffəqiyyət qazanmaqla yanaşı, bəzi ölkələrdə milli biblioqrafiyanın inkişafı üçün nümunəvi nəşr hesab edilmişlər. Məsələn, Fransanın cari milli biblioqrafiya nəşrlərində müəyyən müddət Uilson firmasının nəşrlərində tətbiq olunan lüğət qruplaşmasından istifadə olunmuşdur.

Bütün bunlara baxmayaraq, II Dünya müharibəsindən sonra bu firmanın nüfuzu zəifləməyə başlamış və bu hal getdikcə daha da artmışdır. Bunun səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Uilson firmasının bir çox biblioqrafik nəşrləri (həm sahəvi, həm də universal) nə məqalələrin salnaməsi, nə də sahəvi göstəricilərdir. Onlar əslində daha çox istifadə olunan müəyyən qisim jurnalların məzmununa açardılar. Nəticədə, Uilson firmasının cari sahəvi göstəriciləri istər dünyada, istərsə də ABŞ-da müasir sahəvi siqnal və referativ nəşrlər sistemi fonunda heç bir əhəmiyyət kəsb etmirlər. «Dövri mətbuat üzrə oxucuların bələdçisi» jurnal məqalələri salnaməsi kimi funksiyanı yerinə yetirə bilmir. «Rəylər xülasəsi»ni isə 1965-ci ildən Qeyl Riserç firması tərəfindən çap olunan «Rəylər göstəricisi» sıxışdırır. Çünki ikinci nəşr birinciyə nisbətən daha çox jurnaldan rəyləri əhatə edir.

2. Uilson nəşrlərinin əksəriyyətində tətbiq olunan lüğət qruplaşması çap məhsulunun statistik təhlilini həyata keçirməyə və onların məzmun aspektini müəyyənləşdirməyə imkan vermir. Çünki bir əsər bir neçə dəfə təkrar təsvir olunur. Bundan başqa, belə qruplaşma elmi əsaslandırılmış sözlüyün tərtibini və dəqiq işlənmiş isnadlar sisteminin olmasını tələb edir. Firma bunların heç birinin öhdəsindən gələ bilməmişdir.

3. Uilson firmasının daha məşhur olan «Kitabların kumulyativ göstəricisi» 1928-ci ilə kimi yalnız ABŞ-da və Kanadada çıxan kitabları əhatə edirdi. Sonralar isə o, sərlövhəaltı məlumatda göstərildiyi kimi, bütün dünyada ingilis dilində çıxan kitabların qeydini aparır. Çox təəssüf ki, bu funksiyanı da yerinə yetirmək mümkün olmamışdır.

Natamamlığa baxmayaraq, «Kitabların kumulyativ göstəricisi» ingilis dilində çıxan kitablar haqqında daha operativ məlumat verən nəşr kimi öz əhəmiyyətini yenə də saxlayır və kitab haqqında biblioqrafik məlumatları tez və asanlıqla əldə etməyə imkan verir (əlbəttə, əgər müvafiq nəşr göstəriciyə daxil edilmişsə). Buna görə də Uilson firmasının bir çox nəşrlərindən fərqli olaraq, ona dünyanın bütün iri kitabxanaları abunə yazılırlar.

«Kitabların kumulyativ göstəricisi» avqust ayı istisna olmaqla aylıq nəşr olunur. Onun aylıq buraxılışları əsasən rüblük nəşrləri də olur ki, bunlar da biri digərini əvəz edir. Eyni

zamanda, illik toplu göstəricisi də çap olunur. Burada ABŞ, Böyük Britaniya və Kanadada ingilis dilində çıxmış və satışa daxil olmuş kitablar daha tam verilir.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Bauker və Uilson firmalarının inkişafında yeni mərhələ başlayır. Sonuncu öz mövqeyini durmadan itirir, birincisi isə getdikcə daha böyük nüfuz qazanır. Bauker firmasının 2002-ci ildə 130 illik yubileyi qeyd edilmişdir. Firma bu dövr ərzində az iş görməmişdir. O, soraq biblioqrafik ədəbiyyatın buraxılması üzrə ən böyük ixtisaslaşdırılmış müəssisədir. İtaliyada, Avstraliyada və başqa ölkələrdə şöbələri fəaliyyət göstərir. Firmanın əsas məhsulları; nümunəvi kataloqlar, məlumat kitabları, izahlı və biobiblioqrafik lüğətlər, dərs vəsaitləri və kitabxanaçılıq işi sahəsində tədqiqatlarıdır.

Firmanın ilk nəşri olan «Nəşriyyat həftəliyi» milli kitabın əsas qeyd orqanı funksiyasını nəinki qoruyub saxlaya bilmiş, həm də onu daha da inkişaf etdirmişdir. Bu nəşr Amerikanın Naşirlər və Kitab Ticarətçiləri Assosiasiyasının rəsmi orqanı hesab edilir. Burada dilindən asılı olmayaraq ABŞ-da çıxan kitabların, o cümlədən ABŞ-da çap olunmayan (əsasən, Böyük Britaniyada), lakin ölkəyə gətirilən və satışda olan kitabların qeydi aparılır. Bəzi istisnaları çıxmaqla rəsmi nəşrlər və dissertasiyalar, jurnallar, not və xəritələr haqqında məlumat burada əks olunmur.

1959-cu ilin axırlarından başlayaraq göstəricidə təsvir Konqres kitabxanasında aparılan təsvir əsasında verilir ki, buraya həm də Dyünün onluq təsnifatı üzrə şifrə və predmet rubrikaları əlavə edilir.

Burada verilən materialların, demək olar ki, dördüncü hissəsinə annotasiya yazılır. Annotasiyada mövzunun mahiyyəti açılır, müəllif haqqında, kitabın oxucu istiqaməti haqqında məlumat verilir, tarixi əsərlərdə xronoloji çərçivə göstərilir.

Hər buraxılışda sərlovhələrin göstəricisi verilir ki, bu da hər hansı bir əsərin müəllifindən başqa, sərlovhəsinə görə də axtarışının aparılmasına imkan verir.

1960-cı ildən Bauker firmasının yeni orqanı olan «Amerika kitab nəşriyyatı salnaməsi» ayda bir dəfə çıxır. Onun illik və beşillik nəşrləri də vardır. Salnamədə biblioqrafik yazılar əlifba qaydası üzrə deyil, M.Dyunin onluq təsnifat sistemi əsasında ayrı-ayrı bilik sahələri üzrə qruplaşdırılır.

Materialın sistemli qruplaşdırılması, əhatəli təsvir, köməkçi göstəricilərin, illik və çoxillik kumulyasiyaların mövcudluğu həmin nəşrin informasiya əhəmiyyətini artırmışdır.

1974-cü ilin sentyabr ayından «Həftəlik məlumatlar» bölməsi müstəqil nəşr kimi çap olunmağa başlayır.

Bauker firması Konqres kitabxanası tərəfindən keçirilən «Nəşr prosesində kataloqlaşdırma» proqramına (CIP) qoşularaq 1971-ci ildən «Həftəlik məlumatlar»da kitablar haqqında ən ilkin məlumatlar verir. Həmin proqramın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, kitabın təsviri onun nəşri prosesində həyata keçirilir, sonra isə kitabda, adətən, titul səhifəsinin arxasında verilir. Bu proqramda ABŞ-ın demək olar ki, bütün nəşriyyatları iştirak edir. Abunəçilər isə kitabın nəşrindən bir neçə ay əvvəl artıq kitabın təsvirini, yəni onun haqqında biblioqrafik məlumatı əldə etmiş olurlar.

Firma yalnız proqram çərçivəsində deyil, başqa sahələrdə də Konqres kitabxanası ilə sıx əməkdaşlıq edir. Firmanın nəşrlərində Konqres kitabxanasının hazırladığı biblioqrafik təsvirdən istifadə olunur, biblioqrafik yazılarda onun çap kartoçkalarının nömrələri göstərilir və s.

Biblioqrafik-soraq kitabları nəşr edən bu firmanın dünyanın bir çox ölkələrində şöbə və filialları vardır. O nəşriyyatlar tərəfindən kitablara və seriyalı nəşrlərə beynəlxalq standart nömrələrinin (İSBN və İSSN) verilməsində milli səviyyədə məsuliyyət daşıyır. «R.Bauker» firması müxtəlif məsələlər üzrə informasiya hazırlayıb yayan 250-yə yaxın kompaniya ilə əlaqə saxlayır. O dünyanın aparıcı informasiya müəssisələri olan ABŞ Konqres kitabxanası, Britaniya kitabxanası, seriyalı nəşrlər haqqında Beynəlxalq sistemin informasiya mərkəzi ilə, o cümlədən Amerika Kitabxana Assosiasiyası (ALA), Amerika Kitab Ticarətçiləri Assosiasiyası (ABA), Milli Kitabxana və İnformasiya Assosiasiyaları Şurası (CILJA), Amerika Naşirlər Assosiasiyası (AAP) və İnformasiya Sənayesi Assosiasiyası (İİA) ilə sıx əlaqə yarada bilmişdir.

Firma kitabçılıq işi üzrə verilənlərin dünyada ən iri və daha etibarlı informasiya bazasına malikdir (Bowker's database). Burada verilənlər ayrı-ayrı mövzular üzrə işlənir ki, bu da telekommunikasiya kanalları və interaktiv rejimdə müvafiq istifadəçi qruplarına biblioqrafik xid-

mət göstərməyə imkan verməklə yanaşı, həm də firmanın çap, elektron və mikrofişdə olan nəşrləri üçün bibliografik və statistik informasiyaların təzələnməsini və operativliyini təmin etmiş olur.

Firmanın verilənlər kütləsi aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: nəşrlər haqqında Baukerin informasiya sistemi; dərslilər haqqında verilənlər bazası; Amerikanın çap kitablarının verilənlər bazası; seriyalı nəşrlər haqqında Baukerin verilənlər bazası; mikrokompyuterlər üçün program təminatı haqqında Baukerin verilənlər bazası; nəşirlər haqqında verilənlər bazası.

Firmanın məhsulundan istifadəçilərin əsas qrupuna peşəkarlarla (bibliograflar, kitabxanacılar, nəşirlər, kitab ticarətçiləri, müəlliflər) yanaşı, geniş oxucu kütləsi, əsasən, tələbələr, müəllimlər, elmi işçilər də aid edilir. Onlar nəinki ABŞ-da, o cümlədən digər ölkələrdə, xüsusilə ingilis dilli olan Böyük Britaniya, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya və digər ölkələrdə yaşayan informasiya istifadəçiləridir.

Baukerin verilənlər bazasına daxil edilən informasiya ABŞ-da çıxan kitabların və ardıdavam edən nəşrlərin bütün tip və növlərini əhatə edir. Yalnız ilahiyyətə dair kitablar, abunə, idarə və klub nəşrləri istisna olunur. Xarici ədəbiyyat isə o halda qeyd olunur ki, amerikalı sahibkar həmin məhsulun öz ölkəsində yayılması hüququna malikdir.

Firma daha çox və dəqiq informasiyaya, statistik məlumatlara malik olduğundan, onun xidmətlərindən ABŞ-ın informasiya agentlikləri, aparıcı qəzet və jurnal redaksiyaları müntəzəm istifadə edirlər.

Verilənlər bazasında nəşr haqqında məlumatların əhatəli əks olunması «R.Bauker» firmasının bibliografik nəşrlərində verilən informasiyanın tamlığını və dəqiqliyini təmin etmiş olur.

Firmanın ən qədim nəşrlərindən olan «Nəşriyyat həftəliyi» (1872) jurnalı uzun illərdir ki, kitabların milli cari qeyd orqanı funksiyasını yerinə yetirir.

«Amerika kitab nəşriyyatının salnaməsi» ayda bir dəfə çap olunur. Burada «Həftəlik məlumatlar»da verilənlər aylıq toplanılıb bir yerdə verilir, yəni kumulyasiya olunur. Bibliografik yazılar onluq təsnifata uyğun sistemləşdirilir, daxilə isə müəlliflərin və sərəlvhələrin əlifbası üzrə düzülür. «Bədii ədəbiyyat», «Uşaq ədəbiyyatı» və «Nazik üzlü kitablar» kimi bölmələr ayrılır. Bibliografik yazının tərkibi predmet göstəricisində olduğu kimidir. Göstəricidə verilmiş üç köməkçi göstərici (müəllif, sərəlvhələr, predmet) axtarışı asanlaşdırır. Bundan başqa, hər il və beş ildən bir «Salamə»də çıxan materialları özündə kumulyativ əks etdirən toplular da çap olunur.

«R.Bauker» firmasının mühüm nəşrlərindən biri də «Çap olunan kitablar» adlı illik nəşridir. 7 cildə çıxan bu illiyə, demək olar ki, ABŞ-ın bütün çap məhsulu haqqında məlumat daxil edilir. Lakin ilahiyyət məsələləri üzrə ədəbiyyat və abunə nəşrləri istisna olunur. Bu göstərici vasitəsilə ABŞ-da çıxmış kitablar, o cümlədən onların müəllifləri, şərikli müəlliflər, redaktorlar, nəşrin həcmi, poliqrafik tərtibatı, qiyməti, nəşr tarixi haqqında məlumat əldə etmək olar. Sonuncu cildə müəlliflərin, sərəlvhələrin, fəaliyyətə başlayan və öz fəaliyyətlərini dayandıran nəşriyyatların və kitabı yayın təşkilatların, bu işlə məşğul olan Amerika firmalarının köməkçi göstəriciləri verilir.

Bu nəşrə dörd cildlik predmet göstəricisi buraxılır ki, burada da material predmet rubrikalarının indeksləri üzrə qruplaşdırılır.

Hər ilin aprel ayında «Çap olunan kitablar»a ayrıca iki cildlik əlavə buraxılır. Burada ötən ilin iyul ayından cari ilin iyul ayına kimi çap olunmuş və nəşrə hazırlanan yeni kitablar haqqında məlumat verilir. Bu materiallar müəllif, sərəlvhə və predmet rubrikaların əlifbası üzrə düzülür.

Firmanın yuxarıda adları çəkilən göstəriciləri əsasında bir sıra cari xarakterli digər göstəriciləri də çap olunur ki, bunlardan «Nazik üzlü kitablar», «Uşaq kitabları», «Elm və texnika üzrə kitablar və dövri nəşrlər», «Orta və ali məktəblər üçün dərslilər və dövri nəşrlər», «Biznes və iqtisadiyyətə dair kitablar və dövri nəşrlər» və digər göstəriciləri göstərmək olar.

Firmanın çap etdirdiyi mühüm cari nəşrlərdən biri «Jurnallar üzrə Ulrikin beynəlxalq məlumat kitabı»dır. Nəinki Amerikada, o cümlədən xaricdə də məşhur olan bu nəşr 1932-ci ildən çap olunur. Məlumat kitabı əvvəllər 2-3 ildən bir çap olunurdu. Hal-hazırda isə o iki cildə illik çıxır və burada yalnız ABŞ-da deyil, xarici ölkələrdə də çıxan jurnallar haqqında mə-

lumat verilir.

Məlumat kitabında material predmet rubrikasının əlifbası üzrə düzülür, daxildə isə jurnal adlarının əlifbasına riayət olunur. Biblioqrafik yazıda nəşrin sərlövhəsi haqqında əsas məlumatlardan başqa, müxtəlif əlavələr, biblioqrafik siyahılar, xarici dildə rezyüme, ilk buraxılışın adı, abunə qiyməti, ilk nömrənin buraxılış ili, tirajı və s. bu kimi əlavə məlumatlar da verilir.

Hər bir jurnalın təsvirində Onluq təsnifat indeksi və İSSN göstərilir. Məlumat kitabı ingilis, fransız, alman və ispan dillərində lüğət və predmet rubrikalarına açarla təmin olunur.

Bundan başqa, bu nəşrə müstəqil olaraq rüblük «Əlavə-göstərici» çap olunur ki, burada da nəşri dayandırılmış və yeni çap olunan dövrü nəşrlər haqqında operativ məlumat verilir.

Müntəzəm olaraq nəşr edilən digər əlavə «Qeyri-müntəzəm çap olunan seriyalı nəşrlərin və illiklərin göstəricisi»dir. Biblioqrafik axtarışda mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu vəsait müxtəlif dövrüklə çıxan təqribən 36 min nəşr haqqında, onların nəşrləri, nəşrin dili, qiyməti, redaktoru, İSSN haqqında məlumat verir.

İlk dəfə olaraq «R.Bauker» firması 1986-cı ildə «Çap olunan kitablar» və «Jurnallar üzrə Ulrikin beynəlxalq məlumat kitabı» vəsaitlərinin rüblük elektron variantlarını hazırlamışdır. Rüblük buraxılan bu göstəricilərin hər ikisi istifadəçiləri müntəzəm olaraq yeniləşən informasiya ilə təmin edirlər. Kompakt disklərdə elektron nəşrlərdən istifadəçilər interaktiv rejimdə olduğu kimi biblioqrafik axtarışa az vaxt sərf etməklə istədikləri məlumatı əldə edə bilirlər. Belə sistem ABŞ-in topdan satış firmalarında kitab və jurnallara sifarişin mümkünlüyünü təmin edir. Eyni zamanda, hər hansı bir əsas axtarış əlamətinə görə verilənlər bazasına daxil olmaq olar. Müəllif, İSN, sərlövhə, ölkə, predmet rubrikası, açar söz üzrə axtarış aparmaqla, ikinci dərəcəli məlumatları – dili, qiyməti, nəşr ilini, illüstrasiyaların miqdarını da müəyyənləşdirmək mümkündür.

İnformasiyanın yazılmasında lazer texnologiyası tətbiq olunur və burada firma tərəfindən xüsusi olaraq işlənmiş proqram təminatından istifadə edilir.

«R.Bauker» firmasının təcrübəsi göstərir ki, ənənəvi üsullarla avtomatlaşdırılmış sistemin əlaqəli tətbiqi həm istehsalçılar, həm də istifadəçilər üçün səmərəli olmaqla yanaşı, cari biblioqrafik informasiyanın operativliyini və keyfiyyətini təmin etmiş olur.

Hal-hazırda «R.Bauker» firması İSN üzrə ABŞ milli agentliyi ilə sıx əlaqə saxlayır. 2003-cü ildə firma əsas milli və beynəlxalq əhatəli nəşrlərinin, o cümlədən «Çapda olan kitablar» göstəricisinin, seriyalı nəşrlər üzrə Ulrikin informasiya sisteminin verilənlər bazasını kəskin şəkildə yeniləşdirmişdir.

ABŞ-da Bauker və Uilson firmalarından başqa çap məhsulunun cari qeydi ilə digər təşkilatlar da məşğul olurlar.

1880-ci ildə Eyer və oğulları firması «Amerika qəzetləri üzrə illik məlumat kitabçasının» birinci cildini çap etdirir. Bu məlumat kitabı çap olunan kimi 1869-cu ildən Nyu-Yorkda Rouel firması tərəfindən hazırlanan oxşar adda digər illik ilə rəqabətə başlayır. Müəyyən müddət hər iki nəşr bir-birilə mübarizə aparmışlar. Eyni zamanda, hər iki nəşr sərlövhələrində göstəriləni kimi, yalnız qəzetlər haqqında deyil, jurnallar haqqında da məlumat verirdilər. Eyer firmasının daha möhkəm maddi bazaya malik olması ona illiyini daha ucuz qiymətə satmağa imkan verir. Nəticədə 1910-cu ildə Rouel firması tamamilə müflisləşir və bağlanır. 1930-cü ildə Eyer firmasının illiyinin adında dəyişiklik edilir. «Qəzet və jurnallar üzrə Eyerin məlumat kitabı» adlanan bu nəşrin sonralar adı bir neçə dəfə də dəyişdirilir.

Hazırda «Dövrü mətbuat üzrə Eyerin məlumat kitabı» adlanan bu nəşrdə təkcə ABŞ deyil, eyni zamanda, bu ölkə ilə bağlı, yaxın olan bəzi ölkə və ərazilərin dövrü nəşrləri haqqında da məlumat verilir. Bu səbəbdən burada material ərazi əlaməti üzrə, yəni ölkələr və ərazilər üzrə düzülür. Əvvəlcə Amerika ştatları əlifba üzrə, sonra Kanada əyalətləri və nəhayət, digər ölkələr verilir.

Hər şəhər daxilində jurnal və qəzetlər birlikdə ümumi əlifba üzrə əks olunurlar. Ayrıca vərəqlərdə ştatların və əyalətlərin əhatəli xəritəsi verilir ki, bu da hətta bir qəzetin belə çap olunduğu ərazini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Hər bir ştatın dövrü mətbuatının siyahısı, onun iqtisadiyyatı və mədəniyyəti haqqında arayış tipli məlumatla müşayiət olunur.

Məlumat kitabının əsas hissəsindən sonra ayrıca siyahılarda gündəlik qəzetlər, gündəlik bülletenlər, bazar günü nəşrləri, həftədə 3 dəfə çıxan qəzetlər, dini, kənd təsərrüfatı və xüsusi

texniki dövrü nəşrlər göstərilir. Bu siyahıların bir hissəsi coğrafi prinsip əsasında, digər hissəsi isə aparıcı orqanların predmet rubrikalarının əlifbası üzrə düzülür. Başqa dillərdə çıxmış dövrü nəşrlər də məlumat kitabında ayrıca siyahıda göstərilir və burada materialların düzülüşündə dillərin əlifba prinsipi əsas götürülür.

Göstəricinin quruluşu o qədər mürəkkəbdir ki, hər hansı bir dövrü nəşri harada və necə axtarmaq üçün yarım rubrikaların ümumi siyahısı tərtib olunmuşdur. Bundan başqa, məlumat kitabının sonunda jurnalların sərlövhələrinin ümumi əlifba siyahısı da verilmişdir ki, burada da jurnalın adı ilə yanaşı, onun nəşr yeri də göstərilir. Məhz nəşr yerinin göstərilməsi coğrafi prinsip əsasında tərtib olunmuş bu məlumat kitabından lazımi dövrü mətbuat haqqında müəyyən məlumatı əldə etməyə köməklik göstərir. Bütün bunlara baxmayaraq «Eyerin dövrü mətbuat üzrə məlumat kitabı»nda ABŞ dövrü nəşrləri heç də tam əks olunmurdu. Buna görə də 1964-cü ildə Oksbridj firması tərəfindən Amerika dövrü nəşrlərinə dair yeni cari məlumat kitabı nəşr olunmağa başlayır.

«Dövrü nəşrlər üzrə standart məlumat kitabı» adlı bu nəşr müntəzəm çap olunmasa da, bütün elm sahələri üzrə ABŞ və Kanadada çap olunan dövrü nəşrlər haqqında məlumatı daha tam əks etdirir. Məlumat kitabının əsas hissəsini predmet göstəricisi təşkil edir. Köməkçi aparat kimi dövrü nəşrlərin əlifba göstəricisi tərtib olunur.

Məqalələrin və resenziyaların cari qeydi isə əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Uilson firmasının nəşrlərində aparılır. Lakin resenziyalar haqqında daha tam məlumat Qeyl Riserç firmasının çap etdirdiyi aylıq «Resenziyalar göstəricisi»ndə verilir. Burada əsasən, humanitar elmlər üzrə 200-ə yaxın Amerika jurnallarından götürülmüş resenziyalar haqqında biblioqrafik məlumat əks olunur.

ABŞ federal nəşrlərinin cari qeydi 1895-ci ildən çap olunan «Birləşmiş Ştatların rəsmi sənədlərinin kataloqu»nda öz əksini tapır. Dövlət çap idarəsi tərəfindən nəşr olunan bu kataloqun nəşri ABŞ-in federal hökumətinin çap məhsulunun böyük bir qisminə biblioqrafik nəzarəti təmin etmiş olur.

Kataloq 1907-1939-cu illərdə «Birləşmiş Ştatların rəsmi sənədlərinin aylıq kataloqu», 1940-cı ildən isə «Birləşmiş Ştatlar hökuməti nəşrlərinin aylıq kataloqu» adlanır. Buraxılışların nömrələnməsi ilk nəşrdən aparılır. «Aylıq kataloq» Konqresin və departamentin bütün nəşrlərini əhatə edir. 1941-1946-cı illərdəki gizli nəşrlər ayrıca olaraq 3 əlavədə 1947-1948-ci illərdə çap olunmuşdur. Həmin əlavələr ardıcıl olaraq 1941-1942; 1943-1944 və 1945-1946-cı illəri əhatə edir.

Kataloqun aylıq buraxılışları əsasında çoxillik cildlər də hazırlanır. Ayrı-ayrı ştatların və ərazidərin rəsmi nəşrləri 1910-cu ildən Konqres kitabxanasının çap etdirdiyi «Ştatların nəşrlərinin aylıq siyahısı»nda əks olunur. Siyahı kitabxanaya daxil olan nəşrlər əsasında tərtib olunur.

ABŞ-da biblioqrafik fəaliyyət göstərən mühüm müəssisələrdən biri ABŞ Konqres Kitabxanasıdır. 1800-cü ildə ABŞ-ın ikinci prezidenti Con Adams tərəfindən imzalanmış fərman əsasında təşkil olunmuş kitabxana 2000-ci ildə özünün 200 illiyini qeyd etmişdir.

ABŞ Konqres kitabxanası uzun və çətin bir inkişaf tarixi keçmişdir. Bütün çətinliklərə baxmayaraq kitabxana həmişə ölkənin ali rəhbərliyinin – prezidentin və Konqresin diqqət mərkəzində olmuşdur. Konqres Kitabxanasının kadr baxımından möhkəmləndirilməsi, ölkənin ən yaxşı kitabxanaçı mütəxəssislərinin kitabxanaya cəlb olunması, təşkilati çətinliklərin həllinə yardım edilməsi, onun artan fondu üçün müntəzəm olaraq yeni binaların tikilməsi, fondun komplektləşdirilməsi üçün hər cür şərait yaradılması məhz bu diqqətin təzahürüdür. Konqres kitabxanasının illik büdcəsi 330 milyon dollardır.

ABŞ-ın, o cümlədən dünyanın ən böyük kitabxanası olmaq etibarilə Konqres Kitabxanası ABŞ-da kitabxana və biblioqrafiya işində həlledici rol oynayır. Kitabxana öz fondunun toplu kataloqunun və Milli toplu kataloqun yaradılması sahəsində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. O, həm də milli biblioqrafiya mərkəzi funksiyasını yerinə yetirir, çap əsərlərinin və digər növ sənədlərin milli arxivini yaradır, ölkənin çap məhsulunun və digər sənədlərin qeydiyyatını həyata keçirir, qeydiyyatdan keçmiş həmin sənədlər haqqında biblioqrafik informasiya mənbələri yaradır və tələbatçıların istifadəsinə verir. Kitabxana milli biblioqrafiya mərkəzi olmaqla yanaşı, dünyanın ən böyük biblioqrafiya müəssisəsi hesab olunur. Çox vaxt dövlət idarələri-

nin və müəssisələrin sifarişi ilə müxtəlif sahəvi, mövzu və ölkəşünaslıq göstəriciləri tərtib edir, tələbatçılara soraq – biblioqrafiya xidməti göstərir.

Müəlliflik Hüququ Bürosu kitabxanada 1891-ci ildə xüsusi şöbə kimi yaradılmışdı. Onun funksiyaları hüquqi xarakter daşıyır. Büronun yaradılmasında məqsəd müvafiq qanunlar əsasında ədəbi, dramatik, musiqi, bədii və digər əsərlərin müəlliflərinin hüquqlarını qorumaqdır.

Büro ona göndərilmiş əsərləri qeydiyyatdan keçirir, bu haqda şəhadətnamə verir və 1891-ci ildən «Müəlliflik hüququ şəhadətnamələrinin kataloqu»nu çap edir.

Həftədə bir dəfə çıxan bu kataloqda kitablar, dövrü nəşrlər, dram əsərləri, notlar, xəritə və atlaslar, çap qrafikası, kinofilmlər, səs yazmaları və digər sənədlər haqqında məlumat verilir. Burada məhz müəlliflik şəhadətnaməsi verilmiş əsərlər əks olunur. Kataloq biblioqrafik tələbatı, kitabxanaların ehtiyacını ödəməklə yanaşı, əsasən, hüquqi sorğuları yerinə yetirmək üçün tərtib olunur.

1965-ci ildə Konqres Kitabxanası «Maşınla oxunan kataloqlaşdırma» (MARC) proqramını işləyib hazırladı. Proqramın ilkin vəzifəsi Amerika kitabxanalarına daxil olan yeni ədəbiyyatın vahid qaydada kataloqlaşdırılmasının həyata keçirilməsini təmin etmək idi. Bunun üçün digər ölkələrin cari milli biblioqrafiya nəşrlərindən də istifadə etmək zərurəti yaranırdı. Tədricən proqram daimi fəaliyyətdə olan axtarış sisteminə çevrilir. Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması vaxt, səy və təmkin tələb edirdi. Konqres kitabxanasında EHM mərhələlərlə, cari məlumat banklarının bir-birinin ardınca, ardıcıl tətbiq edilməsi yolu ilə həyata keçirilmişdir. Mərkəzi bank əsasən ingilis dilində olan ədəbiyyat haqqında biblioqrafik məlumatlar bankı olub, elektron kataloqların bünövrəsinin təşkilini təmin edirdi.

MARC proqramı əvvəllər yalnız ingilis dilində olan kitabları əhatə edirdi. Sonralar isə buraya digər növ sənədlər (dövrü nəşrlər, filmlər, xəritələr, əlyazmaları, notlar) və başqa dillərdə olan ədəbiyyat (fransız, alman, ispan, holland və s.) da daxil edilir.

MARC proqramı, əsasən, sənədlərin biblioqrafik təsvirinin maşınla oxuna bilən formada bir dəfə işlənməsi və bundan sonra həmin təsvirdən dəfələrlə istifadə edilməsi, bu təsvirlər əsasında isə maşınla oxunan kataloqların yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Bu proqram yüzlərlə kitabxanaları təkrar olaraq eyni işi görməkdən azad etməklə böyük maddi vəsaitə və əməyə qənaət etməyə imkan verirdi. MARC proqramı əsasında biblioqrafik təsvir ünsürlərinin kodlaşdırılmasını əks etdirən xüsusi elektron formatı yaradıldı.

1968-ci ildə Konqres Kitabxanası MARC-II formatı haqqında kitab nəşr edir. Onun hazırlanmasında iştirak edən İnformasiya Sistemi Bürosunun əməkdaşları Konqres Kitabxanasında kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasında mühüm işlər görə bilmişlər.

Öz məzmunu etibarilə kitabxanada işlənilib hazırlanmış MARC-ın sonralar daha da təkmilləşdirilmiş variantları müxtəlif kitabxanalarda tətbiq edilərkən istənilən anda həmin kitabxanadakı biblioqrafik təsvirlərin fərdi xüsusiyyətlərinə asanlıqla uyğunlaşdırıla bilərdi.

1974-cü ildə Vaşinqtonda «Milli biblioqrafik nəzarət» adı ilə keçirilən konfransda cari milli biblioqrafiyanın vahid modelinin yaradılması, bir sıra nəşrlərin avtomatlaşdırılması və mexanikləşdirilməsi məsələsini həyata keçirmək qarşısına bir vəzifə kimi qoyulur. Konfransın tövsiyələrində göstərilir ki, Konqres Kitabxanası və bu işdə marağı olan nəşriyyat firmaları bütün imkanlarını nəzərə alıb işi elə təşkil etməlidirlər ki, hər bir biblioqrafik vahid yalnız bir dəfə işlənsin.

Konfransın qərarından sonra Konqres Kitabxanası kitab ticarəti müəssisələri, kitab ticarəti firmaları və digər idarələrlə sıx əlaqəyə girərək cari milli biblioqrafiya sahəsində müəyyən işlər görməyə başlayır. Cari nəşrlərin tamlığına, materialların sistemləşdirilməsinə, biblioqrafik proseslərin avtomatlaşdırılmasına diqqət yetirilir.

70-ci illərdə Konqres Kitabxanasında avtomatlaşdırma daha geniş tətbiq edilərək, ayrı-ayrı kitabxana biblioqrafiya proseslərində, bilavasitə məlumatın mühafizəsi və axatırışı ilə bağlı proseslərdə daha mükəmməl tətbiq edilir. Biblioqrafik axtarış sahəsində başlıca olaraq MARC MB istifadə edilməklə idi. 1981-ci ildə Baş Kartoçka Kataloqu tamamilə bağlanaraq Elektron Kataloqla əvəz olundu. 1990-cı ildə Konqres Kitabxanası 3 min qüvvədə olan terminala malik idi. Bütün MB (məlumat bazası) üzrə yazıların sayı 15 milyona çatmışdır. Avtomatlaşdırma sahəsində yeniliklər 1986-cı ildə CD-ROM tipli optik disklərin tətbiqinə perspektivlər

açdı.

70-80-ci illərdə Konqres Kitabxanasında Müəlliflik Hüququ Bürosuna daxil olan və qeydiyyatdan keçən sənədlərin informasiya bazası yaradılır və sərlovhələrdəki əsas sözlərə görə kitab axtarmağa imkan verən sistem (Multiple Use MARC System (MUMS)) fəaliyyət göstərir. Bu sistemin yaradılması Konqres Kitabxanasının çap etdirdiyi cari milli bibliografiya orqanı hesab edilən «Müəlliflik hüququ şəhadətnaməsinin kataloq»unun avtomatlaşdırılmış qaydada buraxılmasını təmin etmişdir.

Tezliklə Konqres Kitabxanasında kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, MARC proqramı çərçivəsində əldə edilmiş nailiyyətlər dünya kitabxanalarının diqqətini cəlb etdi və bir çox kitabxanalar həmin formatdan istifadə etmək hüququ alaraq onun əsasında öz formatlarını işləyib hazırladılar. UKMARC (Böyük Britaniya) CANMARC (Kanda) versiyaları belə meydana gəldi. MARC formatının beynəlxalq versiyası da yarandı (UNIMARC).

Konqres Kitabxanası bu formata uyğun olaraq tərtib edilmiş və elektron informasiya daşıyıcılarına – maqnit lentinə yazılmış verilənlər bazasını nəinki kitabxananın özündə yarırdı, habelə onun əvvəlcə ölkə daxilində, sonra isə ölkədən kənarında yayılmasını təmin edirdi. Artıq kitabxana 70-ci illərdən başlayaraq maqnit lentinə yazılmış, əsasən, yeni ədəbiyyatın bibliografik təsvirlərindən ibarət olan cari informasiyanın yayılmasına başlayır.

Konqres Kitabxanası elektron daşıyıcılara yazılmış bibliografik verilənlər bazasının yaradılması və yayılması sahəsində öz işini daim təkmilləşdirir, ən yeni texniki nailiyyətləri mənimsəyir. Belə ki, əgər MARC proqramının reallaşdırılmasının ilk dövrlərində bibliografik informasiya maqnit lentlərinə, sonra isə maqnit disklərinə yazılırdısa, 80-ci illərdən kompakt disk (CD) texnologiyaları mənimsənilməyə başlandı. Həmin texnologiyada həm diskin yazılmasında, həm də informasiyanın oxunmasında lazer şüasından istifadə edilir. Buna görə də onu bəzən lazer disk və ya optik disk adlandırırlar. Bunun üstünlüyü informasiyanın oxunmasının yüksək sürəti, köhnəlib xarab olmaması və böyük informasiya tutumu olmasıdır.

Hazırda kitabxana bibliografik informasiyanı (o cümlədən cari) İnformasiya Yayılması Xidməti vasitəsilə kitabxanalara və digər informasiya orqanlarına yayır. Bundan başqa kompakt disk informasiya texnologiyalarında sırf bibliografik informasiya ilə yanaşı, referativ tam mətnli informasiya mübadiləsi də həyata keçirilir. Beləliklə, ABŞ-da cari milli bibliografiyanın inkişafında ayrı-ayrı firmalarla yanaşı, Konqres Kitabxanası da böyük müvəffəqiyyətlər qazanmış və hazırda əsas aparıcı mərkəzə çevrilmişdir.

İstər «R.R.Bowker Co.» (R.Bauker) istərsə də «H.W.Wilson Co.» (H.Uilson) firmalarının cari nəşrləri də 80-ci illərdən başlayaraq çap forması ilə yanaşı, elektron variantla da hazırlanıb yayılır.

VI MÖVZU

ALMANİYADA CARİ MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

Almaniyanın bir dövlət kimi uzun müddət parçalanması, mərkəzləşmiş dövlətin olmaması milli bibliografiya nəşrlərində ədəbiyyatın uçotunda dil prinsipinə üslünlük verilməsinə, onun yeganə meyar hesab edilməsinə şərait yaratmışdır. Məhz bu səbəblərdən məcburi nüsxə haqqında ümumdövlət qanunu da verilməmişdir. Belə qanun yalnız ayrı-ayrı alman torpaqlarında qəbul edilmişdir.

Bu qanunu nəşriyyatlarla olan razılıq, əlaqə sistemi əvəz etmişdir. Bundan başqa, alman milli bibliografiyası yüz ilə kimi bir dövrdə, XX əsrin ikinci onilliyinə kimi kitabxanalardan və informasiya istifadəçilərindən təcrid olunmuş şəkildə yalnız kitab ticarəti bibliografiyası kimi yaranıb inkişaf etmişdir. Bütün bunlar bu gün də alman cari milli bibliografiyasında müəyyən dərəcədə də olsa öz əksini tapır.

1825-ci ildə Leypsiqdə alman kitab ticarətçilərinin Birja İttifaqı yaradılır. O bütün alman dövlətlərinin kitab ticarətçilərini, həmçinin Avstriyanın kitab ticarəti nümayəndələrini və İsveçrədə olan alman kantonlarını (ərazi bölgüsü) əhatə edirdi. Lakin müvafiq bazası, kitabxanası yox idi. Buna görə də 1912-ci ildə belə bir baza kimi Leypsiqdə alman kitabxanası yaradılır. Bu kitabxana nəşr olunma yerindən asılı olmayaraq alman dilində olan bütün kitabların, 1941-ci ildən isə Almaniya və almanlar haqqında xarici dillərdəki nəşrlərin də toplandığı mərkəz hesab olunur. Birja İttifaqının üzvü olan bütün nəşrlər çap olunan kitab və dövrü mətbuatdan bir nüsxə alman kitabxanasına verməli idilər. Xarici nəşriyyatlarla saziş bağlanırdı; nəşrlərin bir hissəsini isə kitabxana satın alırdı.

Bundan sonra Birja İttifaqı kitabxanaya daxil olan nəşrlərə əsaslanaraq CMB nəşrlərini öz əlinə alır.

Kitab və dövrü nəşrlərin uçotu 4 pilləli sistemin köməkliyi ilə həyata keçirilirdi.

1. Gündəlik göstərici. Burada materiallar əlifba üzrə verilirdi.
2. Həftəlik göstərici. Material sistemli qaydada qruplaşdırılırdı.
3. Yarımillik göstərici. Birinci hissədə bibliografik yazılar müəlliflərin və müəllifsiz kitabların sərlövhələrinin əlifbası üzrə, ikinci hissədə isə səplövhələrin xarakter sözlərinin və predmet rubrikaların əlifbası üzrə düzülürdü. İkinci hissədə təsvir nisbətən qısa verilirdi.
4. «Alman kitablarının göstəricisi» 5 illik məlumatdır. Yarımillik nəşrdə olduğu kimi iki hissədən ibarət idi, lakin burada hər iki hissədə təsvir tam verilirdi.

Belə sistem kitab ticarətçilərinin, nəşirlərin və kitabxanaçıların müxtəlif tələbatlarını ödəməyə, ayrı-ayrı firmaların çap məhsulu haqqında operativ şəkildə məlumat əldə etməyə və çoxaspektli retrospektiv axtarış aparmağa imkan verirdi. Müasirləri onu nümunəvi hesab etmişlər.

1920-ci ildən başlayaraq alman kitabxanası CMB orqanlarını özündə cəmləşdirməyə başlayır.

1921-ci ildə Birja İttifaqı ona gündəlik və həftəlik nəşrlərin, 1935-ci ildə isə yarımillik və beşillik göstəricilərin tərtibini həvalə edir. 1936-cı ildən kitabxana «Alman ali məktəblərinin əsərlərinin illik göstəricisini», 1943-cü ildən not və musiqi ədəbiyyatı haqqında göstəricini, 1944-cü ildən bədii vərəqələr haqqında bibliografik göstəricisini çap edir.

O dövrdə alman kitabxanasının ən böyük nailiyyəti «Həftəlik göstəricinin» yenidən qurulması olmuşdur. 1931-ci ildən o «Alman milli bibliografiyası» adlanır və 2 seriyada çıxırdı. 1) A seriyası. Kitab ticarətinə daxil olan yeni nəşrlər; 2) B seriyası isə kitab ticarətinə daxil olmayan yeni nəşrlər haqqında məlumat verirdi.

Göründüyü kimi, göstərici sırf kitab ticarəti xarakterindən kənara çıxır və metodiki cəhətdən yüksək səviyyədə tərtib olunur.

Lakin ölkədəki siyasi vəziyyət milli bibliografiyanın sonrakı inkişafına maneçilik törədir. Faşist diktaturasının hakimiyyətə gəlməsi alman mədəniyyətinin, elminin, o cümlədən bibliografiyanın inkişafına dağıdıcı təsir göstərir. Cari milli bibliografiya nəşrlərində nəinki antifaşist, hətta mütərəqqi, humanist ədəbiyyatın qeydinin aparılmasına artıq 1933-cü ildən senzura nəzarəti qoyulur. 1936-cı ildən isə bibliografik nəşrlər birbaşa gestaponun nəzarətinə keçir.

Senzura nümayəndələri alman kitabxanasında yerləşirlər.

II Dünya müharibəsinin başlanması, əsasən, hərbi əməliyyatların Almaniyanın ərazisinə keçirilməsi biblioqrafik nəşrlərin fəaliyyətini dayandırır. Belə ki, 1944-cü ilin axırlarında «B» seriyası, 1945-ci ilin əvvəllərində isə «A» seriyası nəşrini dayandırır.

Müharibədə Almaniyanın məğlubiyyətindən sonra o, vahid dövlət olmayıb, müxtəlif zonalara bölünmüş və iki dövlət – Almaniya Demokratik Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası kimi 1990-cı ilə kimi mövcud olmuşdur. Bu müddətdə hər iki ölkədə cari milli biblioqrafiya ayrı-ayrılıqda inkişaf etmişdir.

ADR ərazisində yerləşən alman milli kitabxanası 1946-cı ilin avqust ayından cari milli biblioqrafiya orqanlarının nəşrini bərpa edir. Əvvəlcə «A» seriyası, sonra isə «B» seriyası nəşrə başlayır. 1948-ci ildən «Alman musiqi biblioqrafiyası», «Alman ədəbiyyatı illiyi» də ardıcıl nəşr olunur.

Amerika zonasında olan (AFR) Frankfurt şəhərində 1946-cı ildə əvvəllər mövcud olmayan yeni bir müəssisə – Alman Kitabxanası yaradılır. Leypsiq Milli Kitabxanası kimi bu kitabxana da ümumalman biblioqrafik mərkəzi funksiyasını öz öhdəsinə götürərək, 1947-ci ildən eyni ədəbiyyat əhatəliliyi ilə analoji göstəricilər sisteminin nəşrinə başlayır.

1949-cu ildə ADR yarandıqdan sonra alman kitab ticarətçilərinin Birja İttifaqı ləğv olunur, onun nəşriyyatı milliləşdirilərək «Kitabşünaslıq və kitabxanaşünaslıq nəşriyyatı» adlandırılır.

Alman Milli Kitabxanası öz cari nəşr sistemini genişləndirərək 50-ci illərdə «Bədii və rəqəblərin biblioqrafiyası», «Alman dilinə tərcümə olunmuş əsərlərin biblioqrafiyası» adlı rüblük nəşrlər çap etdirir. 1955-ci ildə ölkədə ilk dəfə olaraq məcburi nüsxə haqqında qanun qəbul edilir və sonrakı illərdə onun yeni variantları hazırlanır.

Bundan sonra cari milli biblioqrafiya orqanlarının qeyd obyektinə daha da genişləndirilir. 1957-ci ildən biblioqrafik vəsaitlərin, 1959-cu ildən almanlar haqqında xarici nəşrlərin, 1968-ci ildən mikronəşrlərin qeydini aparan xüsusi orqanlar çap olunur. Eyni zamanda, dissertasiyaları, ali məktəbdə müəllim vəzifəsini tutmaq üçün müsabiqəyə təqdim olunmuş materialları, diplom işlərini əhatə edən müstəqil «C» seriyası da çap olunmağa başlayır.

1968-ci ildə ADR-də yeni kitabxana qanunu qəbul edilir. Bu qanuna əsasən, alman kitabxanası bütün ölkədə biblioqrafik işi əlaqələndirən və ona rəhbərlik edən mərkəzə çevrilir. Onun vəzifələrinə aşağıdakılar daxil idi:

1) Toplamaq və qorumaq: a) ADR, AFR və Qərbi Berlində, o cümlədən başqa ölkələrdə alman dilində çıxan ədəbiyyatı; b) alman dilində olan əsərlərin başqa dillərə tərcümələrini; c) almanlar haqqında xarici nəşrləri.

2) Yuxarıda qeyd olunan ədəbiyyatın cari milli biblioqrafiya orqanlarında əksi.

1971-ci ildən cari milli biblioqrafiya orqanlarının tədricən EHM vasitəsilə nəşrinə başlanır. 1972-ci ildən «C» seriyası, 1973-cü ildən «Biblioqrafiyanın biblioqrafiyası», 1974-cü ildən isə «Alman milli biblioqrafiyası»nın bütün seriyaları və onun kumulyasiyaları EHM vasitəsilə hazırlanır. EHM vasitəsilə ilk beşillik məlumat 1976-1980-ci illəri əhatə edir. 1974-cü ildən beynəlxalq biblioqrafik təsvir standartına yaxın olan biblioqrafik təsvir tətbiq olunur.

1990-cı illərə qədər ADR cari milli biblioqrafiya nəşrlərində kitablar, kitabçalar, çap qrafikası, notlar, dissertasiyalar, biblioqrafik materiallar, qramafon valları, mikronəşrlər əhatə olunurdu. Qeyd etmək lazımdır ki, dünya təcrübəsində ilk dəfə olaraq Leypsiq Milli Kitabxanası qramafon valları, mikronəşrlər kimi sənədlərin qeydini aparmağa başlamışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, AFR-da eyni analoji əhatəliklə cari biblioqrafik göstəricilər nəşr olunur. 1947-ci ildən çap olunan «Alman biblioqrafiyası. Həftəlik siyahı» 6 seriyada çap olunur. A seriyası – kitab nəşriyyatları tərəfindən buraxılmış kitabları, B seriyası – digər təşkilatlar tərəfindən buraxılmış kitabları, C seriyası – xəritələri, D seriyası – ali məktəblərin elmi əsərlərini, T seriyası – qramafon vallarını, N seriyası – Almaniya və almanlar haqqında yeni nəşrləri əhatə edir.

Dil prinsipi əsasında qurulmuş bu nəşrlərdə AFR, keçmiş ADR və digər ölkələrdə alman dilində çıxmış sənədlər haqqında biblioqrafik məlumat əks olunurdu. Yalnız İsveçrə və Avstriyada çıxan ədəbiyyat burada verilmirdi. Bu, həmin ölkələrin cari nəşr sistemi ilə rəqabətdən kənar olmaq məqsədilə edilmişdir.

Frankfurt şəhərindəki alman kitabxanası 1951-ci ildən «Alman bibliografiyası. Yarımillik siyahı» və «Alman bibliografiyası. Beşillik siyahı» da nəşr etdirir. Bunlar «həftəlik siyahı» əsasında tərtib olunur. AFR-dəki alman kitabxanası cari milli bibliografiya orqanlarının avtomatlaşdırılmasına çox erkən 1966-cı ildə başlamışdır. İlk dəfə «Yarımillik siyahı» və «A» seriyası kitabxana tərəfindən yaradılmış format əsasında maşınla oxunan formata keçirilmişdir. 1973-cü ildə kitabxana tərəfindən yeni format qəbul olunur. Bu, milli formatın digər ölkələrin formatları və beynəlxalq standartta uyğunluğu zərurətindən irəli gəlmişdir. Yeni formatın hazırlanması üçün alman elmi cəmiyyəti tərəfindən kataloqlaşdırma və proqramlaşdırma sahəsində mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır. Onun əsas məqsədi MARC formatını alman dilində olan çap əsərlərinin təsvirinə uyğunlaşdırmaq idi. Nəticədə maşınla oxunan formada bibliografik məlumat mübadiləsi üçün MAB1 formatı hazırlanmışdır. Format kitabların, seriyalı nəşrlərin, dövrü mətbuatdan məqalələrin işlənməsi üçün nəzərdə tutulurdu. Hal-hazırda «Alman bibliografiyası»nın bütün seriyalarının buraxılışı avtomatlaşdırılmışdır.

1969-cu ildə AFR-də məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş ilk qanun cari milli bibliografiya orqanlarında yalnız alman dilində deyil, ADR, AFR və Qərbi Berlində müxtəlif dillərdə çıxmış sənədləri də əhatə etməyə imkan verir.

Əgər 1930-cu ildə Şneyder ədəbiyyatın uçotunda ən mühüm, vacib prinsip kimi dil prinsipinin qəbul edilməsini irəli sürürdüsə, artıq 1973-cü ildə UFLA-nın 39-cu sessiyasında Alman Milli Kitabxanasının baş bibliografı Pomassl çıxış edərək göstərmişdir ki, universal bibliografik uçot proqramının həyata keçirilməsində yeganə düzgün meyar cari milli bibliografiya orqanlarında materialın ərazi üzrə uçot prinsipidir.

AFR-də dövrü mətbuatın qeydi 1954-cü ildən çap olunan «Alman mətbuatı» adlı nəşrdə əks olunur. Burada AFR, ADR və Qərbi Berlində çıxan dövrü mətbuat haqqında məlumat verilir. Xaricdə çıxan alman dilində olan dövrü mətbuat burada öz əksini tapmırdı.

Qəzetlər iki hissəyə ayrılırdı: 1) Almaniya Federativ Respublikasında çıxan qəzetlər; 2) Almaniya Demokratik Respublikasında çıxan qəzetlər. Hər bir hissədə qəzetlər şəhər adlarının əlifbası üzrə, bunların daxilində isə qəzet adlarının əlifbası üzrə düzülür.

Axtarışı asanlaşdırmaq məqsədilə sonda 3 köməkçi göstərici verilirdi: 1) Sərlövhələrin; 2) Redaktor, nəşir və nəşriyyat firmalarının; 3) Predmet.

Göründüyü kimi, bu nəşr alman dövrü mətbuatı haqqında məlumatı əks etdirən cari nəşr orqanı olub, böyük məlumat əhəmiyyətinə malik idi.

AFR-də məqalələrin qeydini aparan universal xarakterli xüsusi cari milli bibliografiya orqanı yoxdur. Dövrü mətbuatın məzmunu AFR-də «Ditrix» firması tərəfindən çap olunan beynəlxalq əhatəli «Jurnal məqalələrinin beynəlxalq bibliografiyası» adlı nəşrdə öz geniş əksini tapır.

Hələ 1897-ci ildə «Ditrix» firması «Alman jurnal məqalələrinin bibliografiyasını» («A» seriyası) çap etdirir. Burada alman dilində çıxmış jurnallardan məqalələr təsvir olunurdu. 1911-ci ildən isə xarici jurnallardan məqalələri əhatə edən ikinci – «B» seriyası çapdan çıxır. 1965-ci ildə bunlar ümumi seriyada birləşdirilir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra firma Leypsiq şəhərindən Osnabryuk (AFR) şəhərinə köçərək, burada öz fəaliyyətini genişləndirmişdir.

AFR-də yeni çıxan bibliografik göstəricilər haqqında məlumat «Bibliografik xəbərlər» adlı vəsaitdə əks olunurdu. Bu vəsait 1957-ci ildən «kitabxanaçılıq» jurnalına əlavə kimi çıxmış, sonralar isə müstəqil nəşrə çevrilmişdir. Burada çap formasından və nəşr yerindən asılı olmayaraq, bütün mühüm bibliografik materiallar haqqında məlumat verilir. İllik şəkildə çap olunan «Bibliografik xəbərlər» eyni zamanda, beynəlxalq əhatəli nəşr hesab olunur. Çünki burada Şərqi Avropa dillərində çıxmış (ilk növbədə slavyan) bibliografik materialların qeydinə xüsusi diqqət yetirilir. Material «xəbərlər»də sistemli qaydada qruplaşdırılır, illik predmet göstəricisi, beşillik kumulyativ göstəricidə isə müəllif və predmet göstəriciləri verilir.

Göründüyü kimi, həm ADR, həm də AFR-də mükəmməl cari nəşr sistemi yaradılmış və bunlar 1946-1990-cı illər arasında paralel olaraq inkişaf etdirilmişdir. Alman milli bibliografiyasının inkişafında yeni mərhələ başlayır. 1990-cı ildə Leypsiq, Frankfurt kitabxanalarını və Leypsiq şəhərindəki musiqi arxivini özündə birləşdirən vahid milli kitabxana təşkil olunur. 1991-ci ilin yanvar ayından isə vahid milli bibliografik göstərici çap olunur. «Alman milli bib-

lioqrafiyası» adlanan həmin nəşr aşağıdakı seriyalarda buraxılır:

«A» seriyası. Kitab ticarətinə daxil olan monoqrafiyalar və dövri nəşrlər: həftəlik göstərici.

«B» seriyası. Kitab ticarətindən kənarında yayımlanan monoqrafiyalar və dövri nəşrlər: həftəlik göstərici.

«C» seriyası. Xəritələr: rüblük göstərici.

«D» seriyası. Monoqrafiyalar və dövri nəşrlər: yarımillik göstərici.

«E» seriyası. Monoqrafiyalar və dövri nəşrlər: beşillik kataloq.

«F» seriyası. Dövri nəşrlər: beşillik kataloq.

«Ç» seriyası. Almaniya, almanlar haqqında xarici nəşrlər və alman müəlliflərinin xaricdə çap olunmuş əsərləri: rüblük göstərici.

«H» seriyası. Ali məktəblər üçün dərslilər və əsərlər: aylıq göstərici.

«M» seriyası. Musiqi və musiqi əsərləri: aylıq göstərici.

«N» seriyası. CİP buraxılışı üçün nəzərdə tutulmuş monoqrafiyalar və dövri nəşrlər: həftəlik göstərici.

«T» seriyası. Audioyazılar: aylıq göstərici.

«A», «B», «N» və «H» seriyalarında biblioqrafik yazılar 65 mövzu rubrikasında qruplaşdırılır. Sənədlərin seçilməsində əsas meyar dil əlaməti olaraq qalmaqdadır. «Alman milli biblioqrafiyası və xaricdə çap olunmuş alman dilli nəşrlərin biblioqrafiyası» sərlovhəaltı məlumatın verilməsi bunu aydın göstərir.

Biblioqrafik təsvirdə müəllif, sərlovhə və ona aid məlumatlar, buraxılış məlumatları, miqdar xarakteristikası, İSBN və qiymət əhatə edilir. Bundan başqa, müəlliflərin, sərlovhələrin və predmet rubrikaların köməkçi göstəriciləri verilir.

Frankfurt kitabxanasında biblioqrafik informasiyanın avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi üçün xüsusi milli kommunikativ format MAB Leypsiç kitabxanasında isə biblioqrafik təsvirin milli standartı kimi DB-EC işlənmişdi.

Hələ birləşməmişdən əvvəl kitabxanalar hər iki formatın uyğunlaşdırılması, o cümlədən, maşınlaoxunan formada biblioqrafik məlumat mübadiləsi məsələlərini öyrənməyə başlamışlar. Nəticədə keçmiş ADR ərazisində fəaliyyət göstərən standartlar qarşılıqlı razılaşma əsasında AFR standartları ilə əvəz olunur.

VII MÖVZU

RUŞIYADA CARİ DÖVLƏT BIBLIOQRAFİYASI

Kommunikasiya istiqamətli ümumi biblioqrafiya çərçivəsində dövlət biblioqrafiyası olduqca mühüm yer tutur. Onun əsas məqsədi ölkə daxilində çıxan bütün çap məhsulunun qeydini aparmaqdır. Biblioqrafik fəaliyyət haqqında dövlət standartında (QOST 7.0-84) qeyd olunur ki, dövlət biblioqrafik göstəricisi dövlət qeydi əsasında ölkə daxilində çıxan sənədlər haqqında biblioqrafik informasiyanı əks etdirir. Bu funksiyanın həyata keçirilməsi ən azı üç şərtin olmasını tələb edir: məcburi nüsxə sisteminin mövcudluğu; bu nüsxələrin qeydi və saxlanması üçün xüsusi sosial institutun (kitabxana, Kitab Palatası və s.) mövcudluğu, yəni dövlət (milli) arxivinin yaradılması; cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək məqsədilə müvafiq biblioqrafik nəşrlərin hazırlanması və nəşri.

Rus biblioqrafiyasının tarixi təcrübəsi göstərir ki, bu deyilən şərtlər heç də birdən-birə meydana gəlməmişdir. XIX əsrin əvvəllərinə kimi bu sahədə müəyyən addımlar atılsa da, onlar öz gələcək inkişafını tapmamışdır. XIX əsrin əvvəllərindən vəziyyət tamamilə dəyişir.

I Aleksandr maarif sahəsində bir sıra islahatlar keçirir. 1796-cı ildə bağlanmış bir sıra şəxsi nəşriyyatlar 1801-ci ildə yenidən açılır. 1802-ci ildə yeni nəşriyyatların açılmasına və xarici ədəbiyyatın gətirilməsinə icazə verilir, Xalq Maarif Nazirliyi yaradılır. 1804-cü ildə Kazan və Xarkov universitetləri, Peterburqda Pedaqoji İnstitut və bir sıra liseylər, məktəblər açılır. Bütün bunlar mətbuatın inkişafı üçün lazımi şərait yaradır. Bir sıra nəşriyyatların intensiv inkişafı təmin edilir, yeniləri yaradılır, elmi müəssisələrin və cəmiyyətlərin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti genişlənir.

Rusiyada XIX əsrin əvvəllərində kitabçılıq işinin və biblioqrafiyanın inkişafında İ.İ. Qlazunov, A.F. Bazunov, B. Plavilşikov, A.F. Smirdin və digər nəşir və kitab ticarətçilərinin böyük rolu olmuşdur. Onların əksəriyyəti rəsmi dövlət qeydindən əvvəl, sonralar isə onunla paralel olaraq həmin dövrün kitab məhsulunu öz kataloqlarında əks etdirirdilər. Müxtəlif hesablamalara görə, XIX əsrin əvvəllərində orta hesabla ildə 335-373 adda kitab nəşr olunurdu.

Artıq 1810-cu ildə yalnız Xalq Maarif Nazirliyi sistemində 75 nəşriyyat fəaliyyət göstərirdi. Dövri mətbuat da intensiv inkişaf edirdi. N.M. Lisovskinin hesablamalarına görə, 1806-cı ildə 30 adda dövrü nəşr çap olunurdu. 1825-ci ildə isə onların sayı 42-yə çatmışdı. 1838-ci ildə dövlətin göstərişi ilə 43 quberniya qəzeti nəşr olunmağa başlayır. Bunlar mühüm mədəni-iqtisadi əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, biblioqrafiyanın inkişafında da böyük rol oynamışlar. Bütün bunlar ölkənin çap məhsulunun qeydini aparan və müvafiq nəşrlər haqqında cəmiyyətin informasiya tələbatını təmin edən dövlət biblioqrafiyasının yaradılmasını qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyurdu. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq XIX əsrin əvvəllərində ölkədə məcburi nüsxə alan üç mərkəz mövcud idi: Elmlər Akademiyasının Kitabxanası (1783-cü ildən), Peterburqda İmperator Ümumi Kitabxanası (1810-cu ildən), və Xüsusi Senzura Komitəsi.

Dövlət biblioqrafiyasının inkişafında rus dövrü mətbuatının böyük rolu olmuşdur. Bunların içərisində P.İ. Keppenin 1825-ci ildə çap etdirdiyi «Библиографические листы» jurnalı xüsusilə seçilir. Senzura siyahıları əsasında burada xüsusi təsnifat sxemi üzrə böyük tamlıq və dəqiqliklə yeni ədəbiyyatın cari biblioqrafik qeydi aparılırdı. Jurnalın 43-cü nömrədə nəşri dayandırılmışdır. Bundan başqa, «Сын отечества» (1812-1839), «Московский телеграф» (1825-1834), «Московский вестник» (1827-1830), «Современник» (1836-1866), «Отечественные записки» (1839-1858) kimi jurnalların da rus çap məhsulunun cari qeydinin aparılması sahəsində xüsusi əhəmiyyəti olmuşdur.

Universal xarakterli belə jurnallar XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq öz imkanları daxilində tam biblioqrafik uçot apararaq, bunu qiymətləndirmə (tənqid), biblioqrafik xülasə, bəzi hallarda biblioqrafik tövsiyələr şəklində verirdilər. Jurnalların belə biblioqrafik fəaliyyəti rəsmi dövlət qeydinə başlandıqdan sonra da davam etdirilmişdir.

Rusiyada rəsmi dövlət biblioqrafiyasının başlanğıcı «Xalq Maarif Nazirliyi jurnalı» (1834-1917) ilə bağlıdır. Jurnalda 1834-1855-ci illərdə müntəzəm olaraq «Rus qəzet və jurnallarının xülasəsi» dərc olunurdu. Burada dövrü nəşrlərdən daha mühüm məqalələr haqqında biblioqrafik məlumat verilirdi ki, bu da Rusiyada məqalələrin biblioqrafiyalaşdırılması sahə-

sində ilk təcrübə idi. Kitablara haqqında məlumat isə «Rusiyada çıxmış yeni kitablar» bölməsində verilirdi. Jurnalda, həm də 1834-1842-ci illərdə ədəbiyyatın böyük illik xülasələri dərc olunurdu ki, bu da adətən, statistik materiallarla müşayiət edilirdi. 1837-1855-ci illərdə jurnala əlavə kimi «Yeni çıxmış kitabların göstəricisi» çap olunur. Bu, Rusiyada rəsmi dövlət bibliografiyasının ilk təcrübəsi idi. Burada Maarif Nazirliyinin və digər senzura nəzarətindən keçmiş kitablar haqqında bibliografik məlumat əks olunurdu. N.V.Zdobnov qeyd edir ki, belə məlumatın nəşri rus bibliografiya tarixində ən mühüm hadisədir.

1855-ci ildə «Xalq Maarif Nazirliyi jurnalı»nda yeni kitablar haqqında rəsmi məlumatın verilməsi dayandırıldıqdan sonra onun funksiyalarını şəxsi firmaların dövrü nəşrləri öz öhdələrinə götürürlər. 1856-1857-ci illərdə «Отечественные записки» jurnalına əlavədə Rusiyada çıxan bütün kitabların və digər çap məhsulunun tam siyahısı çap olunmağa başlayır. Bu siyahı ümumi kitabxanaya daxil olan məcburi nüsxələr əsasında görkəmli rus bibliografi Mejov tərəfindən tərtib olunurdu. Belə ədəbiyyat siyahılarını digər jurnallar da dərc edirdilər.

XIX əsrin II yarısında Rusiyada elmin inkişafı, kitab ticarətinin ehtiyacları, yeni çap olunan ədəbiyyat haqqında bibliografik informasiyaya cəmiyyətin tələbatı dövlət bibliografiyasının təşkilinə tələbi daha da artırır. Bunu yalnız dövlət müəssisələri yerinə yetirə bilirdi. Mətbuat işləri üzrə Baş idarə məcburi nüsxə əsasında çap məhsulunun dövlət qeydinə başlayır. 1869-cu ildə rəsmi orqan olan «Правительственный вестник» jurnalında yeni çap olunan kitablar haqqında həftəlik məlumatlar dərc olunur. Lakin burada heç bir sistemləşdirmə verilmirdi. Müəyyən fasilə ilə (1877-1878-ci illər) belə siyahılar 1903-cü ilə kimi çap olunmuşdur.

Cari dövlət qeydinin vəziyyəti XX əsrin əvvəllərində heç də qənaətbəxş deyildi. «Правительственный вестник»də yeni kitabların siyahısının verilməsi 1903-cü ildə dayandırılır. Mətbuat işləri üzrə Baş İdarənin 1903-1907-ci illərdə çap etdirdiyi «Rusiyada çıxmış kitabların siyahısı» məhdud xarakter daşıyır, nəşri gecikdirilir və qeyri-dəqiq idi. Rusiyanın elmi və bibliografik ictimaiyyəti dəfələrlə cari dövlət bibliografiyası sahəsində islahatın vacibliyi məsələsini qeyd edirdilər. 1900-cü ildə EA nəzdində çap əsərlərinin qeydini nizamlayan komissiya yaradılır, lakin onun təkliflərinə dövlət tərəfindən heç bir əhəmiyyət verilmirdi.

1905-1906-cı illərdə ölkədəki vəziyyətlə əlaqədar olaraq çar hökuməti dövlət qeydini qaydaya salmaq üçün müəyyən tədbirlər görür. Çap əsərlərinin operativ və dəqiq qeydi, onlara nəzarət etməyə imkan verirdi.

1907-ci ilin iyul ayından Mətbuat işləri üzrə Baş İdarə həftəlik cari dövlət bibliografiya orqanı olan «Kitab salnaməsi»ni çap etməyə başlayır. 1907-ci ildən 1917-ci ilə kimi bu, ölkədə bütün çap məhsulu növlərinin qeydini aparan yeganə mənbə idi. «Kitab salnaməsi» dövlət qeydi sahəsində aparılan əvvəlki cəhdlərdən tamamilə fərqlənirdi. Nisbətən tam əhatəlilik, operativlik, müntəzəm nəşr, təsvirdə vahidlik, köməkçi göstəricilər sistemi «Kitab salnaməsi»ni mühüm informasiya mənbələrindən birinə çevirmişdir. Bununla belə, onun bir sıra nöqsanları da var idi: materialın əlifba üzrə düzülüşü, məhdud tiraj, qeydiyyatda olan bəzi boşluqlar. Mətbuat işləri üzrə Baş İdarə «Kitab salnaməsi» vasitəsilə senzura siyasətini yeridirdi. Satışdan müsadirə edilmiş, qadağan olunmuş, məhv edilməli və d. kitabların siyahısına xüsusi yer ayrılırdı. «Kitab salnaməsi»nin redaktoru Andrey Dimitriyeviç Toropov (1851-1927) idi. Görkəmli bibliograf, təcrübəli təşkilatçı olan Toropov «Kitab salnaməsi»nin elmi və mədəni əhəmiyyəti olan bir nəşrə çevrilməsi üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi. «Kitab salnaməsi» ölkənin çap məhsulunun qeydini aparan yeganə nəşr olduğundan, burada kitab və kitabçalardan başqa xəritələr, notlar, müvəqqəti nəşrlər, o cümlədən dövrü nəşrlərdən seçmə məqalələr haqqında məlumat əks olunurdu. Bundan başqa, müxtəlif vaxtlarda resenziyaların, rəylərin, tərcümələrin göstəriciləri də nəşr olunurdu. «Kitab salnaməsi»nə verilən müxtəlif köməkçi göstəricilər müvafiq axtarışa yaxından köməklik göstərirdi. Salnamənin hər buraxılışında, o cümlədən yarım illikdə müəllif və predmet göstəriciləri, ildə bir dəfə isə sistemli göstərici verilirdi.

«Kitab salnaməsi»nin tərtibi üçün hazırlanmış proqram aşağıdakıları əhatə edirdi:

1) Rusiya imperiyasının ərazisində nəşr olunan kitab və dövrü nəşrlərin cari bibliografik qeydi;

2) Rusiya ilə bağlı olan və onun ərazisindən kənarında nəşr olunmuş xarici kitabların qeydi («Rossica»);

3) Slavyan dillərində olan nəşrlərin qeydi («Slavica»);

4) «Dövri nəşrlərin salnaməsi» bölməsində jurnalların, qəzetlərin və resenziyaların qeydi.

Rəsmi qəbul edilmiş bu proqramdan başqa, «Kitab salnaməsi»ndə müsadirə edilmiş çap əsərləri haqqında dövlətin göstərişləri, qadağan edilmiş kitabların siyahısı da çap olunurdu. 1914-cü ildən «Kitab salnaməsi»nə əlavə kimi qadağan olunmuş kitabların siyahısı çap olunurdu. Proqramın həyata keçirilməsi üzrə bütün işlər Daxili İşlər Nazirliyinin Mətbuat işləri üzrə Baş İdarəsi tərəfindən aparılırdı. Qəbul edilmiş qaydaya əsasən, idarənin müfəttişləri tərəfindən hər bir nəşrə tərtib olunan kartoçkalar məcburi nüsxə ilə birlikdə 1907-ci ilin iyulundan Peterburqa Baş İdarənin xüsusi kitabxanasına göndərilirdi. «Kitab salnaməsi» də məhz bunların əsasında tərtib olunurdu. Kartoçkada bibliografik təsvirlə yanaşı (müəllif, sərlövhə, sərlöv-həaltı məlumat, nəşri, həcmi, tirajı), digər məlumatlar (müfəttişin soyadı, mətbəenin və ya kitab anbarının ünvanı) da verilir.

Yeni çap olunan kitabların, jurnalların, qəzetlərin və digər çap əsərlərinin məcburi nüsxələri Mətbuat işləri üzrə Baş İdarəyə daxil olaraq müəyyən edilmiş qaydada işləndikdən sonra ölkənin əsas kitab saxlayıcılarına göndərilirdi.

Məcburi nüsxələrin daxil olmasına nəzarət edərkən Mətbuat işləri üzrə Baş İdarə rəsmi və idarə nəşrlərinə az diqqət yetirirdi. Nəticədə, belə nəşrlərin böyük bir qismi Baş İdarəyə daxil olmadığından, onlar dövlət qeydindən kənar qalaraq bu sahədə boşluq, natamamlıq yaradırdılar.

Müəyyən nöqsanlara baxmayaraq «Kitab salnaməsi» Rusiyada kitabçılıq işinin, bibliografiyanın və mədəniyyətin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Mühüm informasiya mənbəyi olan bu nəşr həm Rusiyada, həm də xaricdə yüksək qiymətləndirilmiş və bu gün də 1907-1917-ci illərdə çap olunmuş kitablar haqqında məlumatı əks etdirən əsas mənbədir. «Kitab salnaməsi»ndə Rusiyada 85 dildə, milyarddan çox nüsxə tirajla çap olunmuş 266 000 adda kitab, kitabça və dövri nəşr qeydiyyatdan keçmişdir. Bu, digər bibliografik nəşrlərin yaranması üçün baza rolunu oynamışdır. Məsələn, 1910-1914-cü illər üçün rus çap məhsulunu əks etdirən İ.V.Vladislavlevin «Bibliografik illiklər»i bunun əsasında hazırlanmışdır.

Dövrün görkəmli kitabşünasları və bibliografları ilk əvvəllər «Kitab salnaməsi»nin nəşrinə laqeydliklə, şübhə ilə yanaşaraq, onu rəsmi və dar məhdudiyətli idarə nəşri hesab etmişlər. Onlar qeydiyyatın natamamlığına görə bu nəşri tənqid edirdilər. Lakin getdikcə ictimai fikir müsbət mənada tamamilə dəyişir. XX əsrin əvvəllərində Rusiyanın görkəmli bibliograflarından olan K.N.Derunov bu nəşri yeni rus xüsusi jurnalistikasının və bütünlükdə bibliografiyanın ən mühüm nailiyyəti adlandırmışdır.

Müvafiq sahədə xarici ölkələrin iş təcrübəsini öyrənmək məqsədilə jurnalın redaktoru A.D.Toropov tez-tez başqa ölkələrdə olurdu. Alman cari milli bibliografik nəşr sistemini öyrənən A.D.Toropov çap olunan nəşrlərin qeydiyyatının tamlığı və bibliografik təsvirin əhatəliyi baxımından «Kitab salnaməsi»nin daha üstün olduğunu qeyd etmişdir. «Kitab salnaməsi» Rusiyada dövlət səviyyəsində də yüksək qiymətləndirilmişdir. Belə ki, Mətbuat İşləri üzrə Baş İdarənin rəisi A.V.Belqardt «Kitab salnaməsi»nin birinci buraxılışını çar II Nikolaya təqdim edərkən qeyd etmişdir ki, bu nəşr Rusiyada ilk tam bibliografik jurnaldır.

Rusiyada dövlət bibliografiyasının inkişafında yeni mərhələ 1917-ci ildən sonraya təsadüf edir. Həmin il aprel ayının 27-də (mayın 10-nu) Müvəqqəti hökumətin qərarı ilə Kitab Palatası təsis edilir. Rusiyada ilk dövlət bibliografiyası müəssisəsi olan Kitab Palatası aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməli idi: ölkədə çıxan bütün çap məhsulunun qeydi; «Kitab salnaməsi»nin nəşri; əvvəllər rus dilində çıxmış bütün çap məhsulunun sistemli qeydi; iri kitab saxlayıcıların məcburi nüsxə ilə təmin edilməsi. Palataya çap məhsullarından 7 nüsxə daxil olurdu ki, onlardan da yalnız ikisi arxiv üçün saxlanılırdı. Kitab Palatasının direktoru görkəmli ədəbiyyatşünas və bibliograf S.A.Venqerov təyin olunur. Ölkədə baş verən sosial-siyasi, iqtisadi dəyişikliklərə, inqilab dövrünün çətinliklərinə baxmayaraq yeni bibliografik müəssisə öz fəaliyyətinə başlayır. Mürəkkəb bir şəraitdə 1917-ci ilin dekabrında A.V.Lunaçarskinin təşəbbüsü ilə Kitab Palatasının Xalq Maarif Komissarlığına verilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bununla da Kitab Palatası sovet bibliografik müəssisəsi kimi fəaliyyətə başlayır. 1918-ci ilin fevral ayında isə məcburi nüsxə haqqında ilk sovet dekreti imzalanır. Lakin onun həyata keçirilməsi çox çətin idi. Buna görə də «Kitab salnaməsi»nin nəşri də nöqsanlı sayılırdı. Onun tərtibi metodikası qismən də olsa yaxşılaşmamış, məcburi nüsxələrin müntəzəm daxil olmaması nə-

ticəsində kitabların qeydi də natamam idi. Palataya ölkədə çıxan kitabların təqribən 1/4-i daxil olurdu ki, bu da iri dövlət kitabxanalarının natamam komplektləşdirilməsinə səbəb olurdu. Bütün bunlar dövlət biblioqrafiyasının köklü surətdə yeniləşməsinə tələb edirdi.

1920-ci ilin 30 iyununda «RSFSR-də biblioqrafiya işinin Xalq Maarif Komissarlığına verilməsi haqqında» dekret imzalanır. Dekretin beş bəndində biblioqrafiya işinin dövlət əhəmiyyətli bir iş olduğu açıqlanır. Həmin ilin avqust ayının 3-də Xalq Maarif Komissarlığı «Çap əsərlərinin məcburi qeydi haqqında» qərar qəbul edir. Burada Dövlət nəşriyyatı nəzdində yeni biblioqrafik müəssisənin – Rusiya Mərkəzi Kitab Palatasının yaradılması xüsusi olaraq qeyd olunur və məcburi nüsxələrin daxil olma qaydaları müəyyənləşdirilir.

Moskvada Rusiya Mərkəzi Kitab Palatasının ilk direktoru B.S.Bodnarski təyin olunur.

Yeni təşkil olunmuş Rusiya Mərkəzi Kitab Palatasının əsas vəzifəsi Moskva və Petroqradaş palatalarının funksiyalarını bir-birindən ayırmaq idi. Tədricən Petroqradaş Kitab Palatası Kitabşünaslıq Elmi-Tədqiqat İnstitutuna çevrilir və ona biblioqrafiyanın nəzəriyyəsi, tarixi və metodiki məsələlərinin işlənməsi həvalə edilir. 1935-ci ildə onun fəaliyyəti dayandırılır.

Çap əsərlərinin cari dövlət qeydi bütünlükdə Rusiya Mərkəzi Kitab Palatasının ixtiyarına keçir. Palatanın yeni direktoru N.F.Janitski onun fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasında, «Kitab salnaməsi»nin müntəzəm nəşrində, Ümumrusiya biblioqrafiyalarının I-II qurultaylarının keçirilməsində böyük rol oynamışdır. İlk illərdə «Kitab salnaməsi»ndə rus dilində çıxmış çap əsərlərinin bütün növləri, o cümlədən 1917-1920-ci illərdə çap olunmuş lakin Petroqradaş Kitab Palatasına daxil olmamış çap məhsulu əks olunurdu.

Ümumrusiya biblioqrafiyalarının 1924-cü ildə keçirilən I qurultayında «Kitab salnaməsi»nin biblioqrafiyalaşdırılması metodikası geniş müzakirə olunmuş, onun qüsurlu cəhətləri göstərilmiş və rus biblioqrafiyası təcrübəsi əsasında yeni təlimatın hazırlanması təklif olunmuşdur.

1926-cı ilə kimi çap əsərləri haqqında biblioqrafik məlumat formal əlamətə görə, məzmun nəzərə alınmadan verildirdi. Kitablar və digər çap məhsulu beynəlxalq təsnifat cədvəllərinə görə indeksləşdirilirdi ki, bu da kitabxana işçilərini təmin etmirdi.

Kitab nəşrinin artımı, onun mövzu genişliyi xüsusi işlənmiş təsnifat əsasında «Kitab salnaməsi»ndə ədəbiyyatın sistemli şəkildə qruplaşdırılmasını zəruri məsələyə çevirir. İlk belə təsnifat 1926-cı ildə tətbiq edilir. Onda beynəlxalq onluq təsnifatın güclü təsiri hiss olunurdu. Təsnifatın ilk variantı 1926-1930-cu illərdə tətbiq olunub. Sonrakı illərdə Kitab Palatası «Kitab salnaməsi»ndə və digər nəşrlərində tətbiq olunan təsnifat sxemini dəfələrlə dəyişdirib yeniləşdirmişdir.

Çap məhsulunun artımı və «Kitab salnaməsi»nin həcmindəki məhdudiyət palatanı bəzi nəşrlərin qeydindən imtina etməyə məcbur edir.

Məsələn, 1923-1924-cü illərdə Kitab Palatası aşağı səviyyəli təşkilatların rəsmi nəşrlərinin qeydindən imtina edir. Salnamədə qeydi aparılmayan nəşrlərin ümumi sayı göstərilirdi, özləri isə saxlanılmaq üçün palatanın arxivinə verildirdi.

1926-cı ildə «Kitab salnaməsi»ndə dövlət və ictimai təşkilatların bütün nəşrlərinin qeydi bərpa edilir. Kitab Palatası öz fəaliyyətini getdikcə genişləndirərək yeni biblioqrafik nəşrlər çap etdirməyə başlayır. 1926-cı ildə «Jurnal salnaməsi» çap olunur ki, o da 1938-ci ildən «Jurnal məqalələri salnaməsi» adlanır. Burada yalnız rus dilində çıxan jurnalların məzmununu açılırdı, bəzi rəsmi materiallar, xronika, resenziya və referatlar, «poçt qutusu» şöbəsindən materiallar verilmirdi. Bu salnamədə də materiallar «Kitab salnaməsi»ndə tətbiq olunan təsnifata uyğun sistemli qaydada qruplaşdırılırdı.

«Kitab salnaməsi»nin müntəzəm, ardıcıl nəşrini qaydaya saldıqdan sonra Kitab Palatası kitab illiklərinin də nəşrinə başlayır. 1927-1931-ci illərdə bir-birinin ardınca 5 cild nəşr olunmuşdur ki, onlar da 1925-1929-cu illərin ədəbiyyatını əks etdirmişdir.

1928-1933-cü illərdə «Kitab salnaməsi»nin xüsusi buraxılışları çap olunur ki, burada da ilk dəfə olaraq Rusiyada 81 dildə (rus dilindən başqa) çıxmış digər milli kitabların qeydi aparılmışdır. 1934-cü ildən milli dillərdə olan kitabların təsviri «Kitab salnaməsi»ndə rus dilinə tərcümə olunaraq verilir.

Kitabxanalarda kataloqların tərtibinə kömək məqsədilə «Kitab salnaməsi»nin bəzi nüsxələri bir üzlü çap olunurdu. Sonralar onlar kəsilərək, kartoçkalara yapışdırılırdı. Çap kar-

toçkalarının nəşrinə isə Kitab Palatası elmi kitabxanaların II Ümumrusiya konfransının qərarı ilə 1927-ci ildən başlamışdır. Kitab Palatası direktorlarının 1927-ci ildə keçirilən III müşavirə-sində çap məhsulunun statistikasını məsələsi geniş müzakirə obyektinə olur.

30-cu illərin ortalarında Kitab Palatası öz funksiyalarını daha da genişləndirir. 1933-cü ildən ümumittifaq miqyasında məcburi nüsxə alan palata 1934-cü ildən «Kitab salnaməsi»ndə bütün müttəfiq respublikalarda çap olunan və onların müvafiq «Kitab salnamələri»ndə qeyd olunan kitabların ümumittifaq qeydinə başlayır. 1935-ci ildən isə RSFSR Kitab Palatası Ümumittifaq Kitab Palatasına çevrilir. Həmin vaxtdan Kitab Palatasının cari biblioqrafik nəşrlərində milli respublikaların, o cümlədən Azərbaycanın çap məhsulu haqqında da biblioqrafik məlumat əks olunmağa başlayır. Bu iş, demək olar ki, müttəfiq respublikaların kitab palatalarının çap etdirdiyi dövlət biblioqrafiya orqanları ilə paralel olaraq həyata keçirilirdi. Belə vəziyyət 1991-ci ilə kimi davam etmişdir.

Ümumittifaq Kitab Palatası haqqında əsasnaməyə əsasən, o ölkədə çıxan ədəbiyyat haqqında biblioqrafik informasiyanın təşkili, çap məhsulunun mərkəzləşdirilmiş statistik qeydi, respublikalarda kitab palatalarının işinə ümumi metodiki rəhbərlik, o cümlədən RSFSR Kitab Palatasının funksiyasını yerinə yetirməli idi. Bununla belə, palata biblioqrafik işin metodoloji və metodiki məsələlərinin işlənməsi, biblioqraf kadrların hazırlanması, kitabxanalar arasında məcburi nüsxələrin paylanması, poliqrafiya müəssisələri tərəfindən onların təqdim olunmasına nəzarət funksiyalarını da həyata keçirirdi. Keçmiş ittifaq miqyasında cari biblioqrafik qeydin təşkili vəzifəsi Kitab Palatasının qarşısına bir sıra metodiki məsələlər qoyur. İlk növbədə rus dilindən başqa dillərdə çap olunmuş əsərlərin biblioqrafik təsviri məsələsi meydana çıxır. Orijinalın dilindən asılı olmayaraq bütün əsərlərin rus dilində təsvir olunması, qarşısında isə mötərizədə əsərin dilinin göstərilməsi qərara alınır. Bu metod hal-hazırda da saxlanılır. Biblioqrafik təsvirin və dövlət biblioqrafiya orqanlarında tətbiq olunan təsnifat sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi də vacib məsələlərdən idi. 1936-cı ildən təsnifat sisteminin yeni variantı tətbiq olunur. 1938-ci ildən isə Kitab Palatasının nəşrlərində verilən köməkçi göstəricilər sistemi daha da təkmilləşir. Dövlət biblioqrafiya göstəricilərinin yeni sisteminin yaradılması sahəsində ardıcıl iş aparılır. 1931-1934-cü illərdə ardıcıl olaraq not, dövrü nəşrlər, xəritələr, izonəşrlər (çap qrafikası), resenziyalar «salnaməsi» nəşr olunur. 1936-cı ildən «Qəzet məqalələri salnaməsi» çap olunmağa başlayır. 1941-ci ildən isə «Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası» illiyi buraxılır ki, o da 1939-cu ilin materiallarını əhatə etmişdir. Rəsmi-xroniki nəşrlər və kitab ticarətinə daxil olmayan ədəbiyyat xüsusi olaraq «Əlavə buraxılış»da təsvir olunurdu. Bütün bunlar göstərir ki, artıq II Dünya müharibəsinə qədər cari dövlət biblioqrafiyası vahid bir sistem kimi formalaşmışdır. Müharibə dövründə dövlət biblioqrafiyasının əsas orqanları olan «Kitab salnaməsi», «Jurnal məqalələri salnaməsi», «Qəzet məqalələri salnaməsi» və çap kartoçkaları öz nəşrlərini dayandırmırlar. Lakin «Kitab salnaməsi»ndən başqa digərləri qeyri-müntəzəm nəşr olunmuşlar. Kitab Palatasının bəzi salnamələrinin nəşri isə dayandırılmışdır. Bunlar: «Qəzet məqalələri salnaməsi: Respublika, diyar, vilayət və şəhər qəzetləri»; «Kartoqrafik salnamə», «SSRİ dövrü nəşrlər salnaməsi», «Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası»dır.

Kitab Palatasının nəşrləri içərisində bəzi nəşrlərin isə özünəməxsus xüsusi rolu olmuş və dövrlə bağlı olaraq onlarda müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. «Təsviri incəsənət salnaməsi» «Böyük Vətən müharibəsinin təsviri incəsənət salnaməsi» adı ilə çap olunurdu ki, bu da həmin dövrdə böyük təbliğat işi aparan plakatların rolunun artması ilə bağlı idi. Eyni zamanda, «Musiqi ədəbiyyatı salnaməsi» də «Böyük Vətən müharibəsinin musiqi ədəbiyyatı salnaməsi» adı ilə nəşr olunurdu.

Müharibə dövründə «Kitab salnaməsi»nin buraxılışlarında müəyyən dəyişikliklər edilir. 1943-1945-ci illərdə çap olunan cari buraxılışlarda kitab və kitabçalardan başqa, notlar, çap qrafikası, jurnallar, qəzetlər, resenziyalar da qeyd olunurdu. 1942-ci ildən isə «Kitab salnaməsi»ndə müharibə mövzusunda ədəbiyyatı əks etdirən xüsusi bölmə ayrılır. Müharibə dövründə Kitab Palatası dövlət biblioqrafiyası ilə yanaşı, dövrün aktual məsələləri üzrə tövsiyə göstəriciləri də çap edir. 1941-1943-cü illərdə ölkədə çıxan biblioqrafik göstəricilərin 50%-dən çoxu palata tərəfindən buraxılmışdır.

Müharibədən sonra Kitab Palatasının ilkin vəzifəsi dövlət biblioqrafiyasının cari nəşr sistemini bərpa etmək olmuşdur. Tezliklə palata bu işin öhdəsindən nəinki gəlir, həm də onu da-

ha da genişləndirir. 1945-1947-ci illərdə Kitab Palatası 1941-1944-cü illər üçün «Kitab salnaməsi»nə iki əlavə buraxılış hazırlayıb çap etdirir. 1946-cı ildən müntəzəm olaraq kitab illiyinin nəşrinə başlayır və paralel olaraq müharibə illərinin buraxılışları da nəşr edilir. Həmin ildən «Kartoqrafik salnamə»nin, 1947-ci ildən «Dövrü nəşrlər salnaməsi»nin nəşri bərpa olunur. 1948-ci ildən isə müntəzəm olaraq biblioqrafiyanın biblioqrafiyasına aid dövlət biblioqrafiya orqanı olan «Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası» yenidən nəşrə başlayır.

Dövlət biblioqrafiyasının mərkəzi olan Kitab Palatası öz fəaliyyətini bir qədər də zənginləşdirərək mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma üçün kitablara çap kartoçkaları çap etməklə yanaşı, 1949-cu ildən jurnal məqalələrinə və resenziyalara da çap kartoçkaları buraxır.

Müharibədən sonra dövlət biblioqrafiya orqanlarında ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsi sahəsində də müəyyən işlər görülür. Belə ki, yeni təsnifat sisteminin yaradılması üçün xüsusi komissiya yaradılır. 1948-ci ildə Y.S.Qotsevanın hazırladığı yeni təsnifat sistemi çapdan çıxır. Həmin təsnifat sistemi 1955, 1961 və 1965-ci illərdə bəzi dəyişikliklər və əlavələrlə təkrar üç dəfə nəşr edilmiş və uzun müddət cari dövlət biblioqrafiya orqanlarında ondan istifadə olunmuşdur.

Lakin «Kitabxana və elmi-məlumat» problemi komissiyasının apardığı geniş tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, bu təsnifat sisteminə də bəzi ciddi qüsurlar var. O elmi-texniki tərəqqinin müasir tələblərinə lazımınca cavab vermirdi. Ona görə də, dövlət biblioqrafiyası orqanları üçün təsnifat sisteminin yenidən işlənilməsi zəruri hesab edilmişdir. Təsnifatın 1971-ci ildə çapdan çıxmış beşinci nəşrində bu nəzərə alınmış və onun üzərində iş aparılarkən elmin müasir səviyyəsi, onun inkişafındakı yeni əhəmiyyətli və daxili quruluşu ilə əlaqədar bəzi mühüm cəhətlər əsas götürülmüş və xeyli sabitləşdirilmişdir.

Kitab, jurnal və qəzet məqalələri üzrə salnamələrdə və həmçinin, kitab illiklərində eynilə tətbiq edilən bu təsnifat sisteminə görə çap əsərləri 31 şöbədə qruplaşdırılırdı. 1977-ci ildən dövlət biblioqrafiyası orqanlarında çap məhsulunun sistemləşdirilməsi Kitab Palatası tərəfindən işlənməmiş təsnifat əsasında aparılır. «SSRİ-də kitab nəşri üçün ədəbiyyatın vahid təsnifat sxemi» adlı həmin təsnifat əvvəlkilərdən fərqli olaraq 50 şöbədə ibarət idi. Gördüyümüz kimi, Rusiyada dövlət biblioqrafiyası getdikcə inkişaf edərək, vahid bir sistemə çevrilmişdir.

1963-cü ildən Kitab Palatası kitabşünaslıq üzrə elmi-tədqiqat müəssisəsi hesab edilir. Palata ölkədə çıxan nəşrlərin biblioqrafik və statistik qeydini təmin edir. Onun çap etdirdiyi «Biblioqrafiya» (1991-ci ilə kimi «Sovetskaya biblioqrafiya» adlanırdı) jurnalı nəzəri orqan olub, biblioqrafiyaşünaslığın müxtəlif məsələləri üzrə materialları əks etdirir.

1987-ci ildən Kitab Palatası Elmi-istehsalat birliyinə çevrilir. Onun elmi tədqiqat fəaliyyətində əsas problemlər aşağıdakılardır: kitabşünaslıq problemləri, dövlət biblioqrafiyası, çap əsərlərinin statistikası, nəşriyyat işinin və kitab ticarətinin iqtisadi məsələləri, yeni texniki vasitələr əsasında dövlət biblioqrafiya orqanlarının təkmilləşdirilməsi və nəşrinin avtomatlaşdırılması və s.

Rusiyada dövlət biblioqrafiyasının müasir vəziyyəti Rusiya Federasiyası Prezidentinin 30 noyabr 1992-ci il fərmanı ilə müəyyənləşmişdir. Həmin fərmana əsasən, ümumittifaq Kitab Palatası Rusiya Kitab Palatası adlanır və o aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir: dövlət biblioqrafiyasının mərkəzi; çap əsərlərinin toxunulmaz dövlət arxivinin yaradılması və qorunması; çap məhsulunun statistikası; onların beynəlxalq standart nömrəsi; kitabçılıq işi sahəsində elmi-tədqiqat fəaliyyəti.

Palata elmi-istehsalat birliyi statusunu saxlayır və buraya Elmi-Tədqiqat Kitab İnstitutu, «Kitab Palatası» nəşriyyatı, sahəvi «Elmi-informasiya mərkəzi» də daxildir. Çap məhsulunun uçotu, qeydi, arxivdə saxlanması, dövlət biblioqrafiya göstəricilərinin hazırlanması və nəşri kimi əsas funksiyaları Kitab Palatası nəşriyyatlardan və nəşriyyatçılıq işi ilə məşğul olan şəxsi müəssisələrdən aldığı pulsuz məcburi nüsxələr əsasında həyata keçirir. Bu məqsədlə 1994-cü ildə «Sənədlərin məcburi nüsxələri haqqında» qanun qəbul edilmişdir. Adından da göründüyü kimi, dövlət biblioqrafiyasının obyektini yalnız çap məhsulu ilə məhdudlaşdırır. Ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı, məcburi nüsxə sisteminə korlar üçün olan nəşrlər, dərc edilməyən sənədlər, audiovizual materiallar, elektron nəşrlər də daxildir. Bütün bunlar daxil olan sənədlərin miqdarca artımına səbəb olmuşdur. Əgər 1990-1993-cü illərdə məcburi nüsxə xəttinə kitabxanalar ölkədə çıxan sənədlərin ümumi sayının 45%-ni alırdırsa, hazırda bu 70% təşkil edir.

Məcburi nüsxə haqqında qanuna uyğun olaraq Rusiya Kitab Palatası ölkənin iri kitab-

xanaları arasında paylanmaq üçün kitab, kitabça, albom və jurnallardan 16 ədəd, qəzetlərin hər nömrəsindən və digər növ sənədlərdən müvafiq qaydada 9 nüsxə pulsuz məcburi nüsxə alınmalıdır. Dövlət qeydi və biblioqrafik informasiya Kitab Palatası tərəfindən yerinə yetirilən iki qarşılıqlı əlaqədə olan vəzifədir. Müxtəlif çap əsərləri növlərinin oxucu və məqsəd istiqamətindən, məzmunundan, dilindən, həcmindən, buraxılış vaxtından asılı olmayaraq bütün yoxlama nüsxələr dövlət qeydindən keçirilir. Qeydin əsas prinsipi vətən nəşrlərini tam əhatə etməkdir.

Rusiya ərazisində çıxan çap əsərləri haqqında informasiya dövrü biblioqrafik nəşrlər vasitəsilə həyata keçirilir. Hal-hazırda Rusiya dövlət biblioqrafiyası sistemi ümumdünya miqyasında İFLA tərəfindən həyata keçirilən Universal Biblioqrafik Uçot proqramının bütün əsas meyarlarına uyğundur.

Çap əsərlərinin uçotunun aşağıdakı meyarları daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- Dolğunluq, yəni ölkənin və ya onun tərkibinə daxil olan suveren respublikaların ərazi sərhədlərində nəşr olunan çap məhsulunun bütün növlərinin Rusiya Kitab Palatasına və Rusiyanın digər biblioqrafik mərkəzlərinə daxil olmasının təmin edilməsi;
- Universallıq, yəni mövzudan, dilindən, çap üsulundan və yayılmasından asılı olmayaraq çap əsərlərinin bütün tip və növlərinin əhatə olunması;
- Seçmə qabiliyyəti, yəni oxucu və məqsəd istiqamətinə, istifadə olunma xüsusiyyətinə görə fərqləndirilən, məxfi xarakter daşıyan çap əsərlərinin qeyd olunmasında məhdudiyət.

Çap əsərlərinin qeydi hazırda dövlət biblioqrafik göstəricilər sistemi (salnamələr), mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma və elektron formada həyata keçirilir.

Dövlət biblioqrafik göstəricilər sistemi dövlət standartına QOST 7.61-90 əsasən, nizamlanır. Buna əsasən onlar üç qrupa bölünür: birincisi qeyri-dövrü nəşrlərin (kitab və kitabçalar), dövrü və ardı davam edən nəşrlərin (jurnallar, qəzetlər, məcmuələr, bülletenlər), o cümlədən notların, kartoqrafik və izonəşrlərin göstəriciləri. İkinci qrupa məqalələr (jurnal və qəzetlərdən), o cümlədən resenziyalar haqqında biblioqrafik informasiya daxildir. Bu, sistemin analitik hissəsini təşkil edir. Üçüncü qrup həm ayrı-ayrı nəşrlər, həm də onların bir hissələri, bölmələri (məsələn, ayrı-ayrı nəşrlərdə çap olunmuş notlar və musiqi əsərləri haqqında göstərici) haqqında qarışıq biblioqrafik informasiyanı əks etdirir. Dövlət biblioqrafik göstəricilər sisteminə tamlıq, dolğunluq prinsipi aid edilsə də, bu, mükəmməl deyil və nisbi xarakter daşıyır. Bu, onunla bağlıdır ki, bütün nəşrlərin, o cümlədən məhdud istiqamətli, qısamüddətli, reklam xarakterli nəşrlərin, vərəqə materialların dövlət uçotu aparılsa da, onlar haqqında dövlət biblioqrafiya orqanlarında məlumatın dərc olunması o qədər də vacib deyil. Texniki sənədlərin xüsusi növləri isə elmi-texniki informasiya orqanlarının müvafiq nəşrlərində əks olunur.

Rusiyada dövlət biblioqrafiyası nəşrlərin qanunla nizamlanan və nəzarət edilən dövlət biblioqrafik qeydinə əsaslanır. Bu işi dövlət biblioqrafiya mərkəzləri yerinə yetirirlər. Bunlar: Rusiya Kitab Palatası, keçmiş muxtar respublikaların (hazırda Rusiya Federasiyasının tərkibində olan milli qurumlar) kitab palataları, o cümlədən vilayət kitabxanalarının milli biblioqrafiya bölmələridir.

Göründüyü kimi, federalizm və çoxmillətlik şəraitində dövlət biblioqrafiyası sistemi ərazi-növ prinsipi əsasında qurulur. Bu mərkəzdə və yerlərdə (əsasən, milli dillərdə nəşrləri biblioqrafiyalaşdıran) biblioqrafik qeyd və uçot işini qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirib tamamlamağa, müəyyən iş bölgüsü aparmağa imkan verir.

Rusiyada mövcud olan dövlət biblioqrafik göstəricilər sistemi (salnamələr) və mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma üçün çap kartoçkaları yalnız rus dilində deyil, Rusiya Federasiyasında bütün xalqların dillərində çıxan çap məhsulunun əsas növləri haqqında vahid formada biblioqrafik məlumatı əks etdirir. Daim təkmilləşən bu sistem universal biblioqrafik uçot konsepsiyasını bir çox məsələlərdə qabaqlayır. Ölkədə biblioqrafiyanın digər sahələrinin inkişafı üçün baza rolunu oynayan dövlət biblioqrafiya nəşrləri həm ənənəvi çap formasında, həm də maşınla oxunan formada buraxılır.

Funksional məqsəd və xronoloji əlamətə görə göstəricilər cari, retrospektiv və perspektiv olurlar. Cari dövlət biblioqrafiyası göstəricilərinə salnamələr aid edilir ki, bunlardan da ən mühümü «Kitab salnaməsi»dir. Həftəlik çıxan bu nəşr bütün milli dillərdə və bütün elm sahələri üzrə ölkənin kitab məhsulu haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirir. «Kitab salnamə-

si»nin buraxılışları əsasında «Rusiya Federasiyasının kitabları» adlı illik nəşr hazırlanır. Retrospektiv xarakterli bu nəşrdə il ərzində ölkə daxilində rus və başqa dillərdə çıxmış kitab və kitabçalar haqqında biblioqrafik məlumat verilir.

Rusiya Kitab Palatası Beynəlxalq standart kitab nömrəsi (İSBN) və Beynəlxalq standart musiqi nömrəsi (İSMN) sistemlərində milli agentlik hesab olunur. Eyni zamanda o, seriyalı nəşrlərin beynəlxalq nömrəsi (İSSN) sistemində də milli mərkəzdir. Məhz Rusiya Kitab Palatasının ciddi səyi nəticəsində bütün Rusiya nəşriyyatları və nəşriyyatçılıq işi ilə məşğul olan təşkilatlar kitab və kitabçaları İSBN nömrəsi ilə buraxırlar.

İSBN bir sıra informasiya sistemlərinin yaradılması üçün baza rolunu oynayır. Bu oxuculara kitabı çatdırmaq işini daha səmərəli qurmağa imkan verir. Buraya geniş miqyasda kitab nəşri ilə məşğul olan ölkələrdə kitab ticarətində satışda və ya nəşriyyatlarda çapda olan kitablar haqqında operativ və daha tam informasiya verən geniş yayılmış sistemi – «Books in Print»-i aid etmək olar.

Rusiyada məhz Kitab Palatasının təşəbbüsü ilə 1996-cı ildən «Mövcud və çapda olan kitablar» nəşr olunur. Ölkədə kitab nəşri və yayımı sahəsində mərkəzləşmiş sistemin dağılması, pərakəndənin isə özəlləşdirilməsi bu nəşrin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Perspektiv xarakterli bu biblioqrafiya orqanı ildə 6 dəfə elektron formada disketdə buraxılır. Bundan başqa, «Rusiyanın yeni kitabları» adlı həftəlik nəşr də çap olunur ki, bu da Kitab Palatasına daxil olan ən yeni nəşrlər haqqında məlumat verir.

Rusiya Kitab Palatasının mütəxəssisləri tərəfindən çapdan çıxmış kitablar haqqında informasiyanın toplanması və yayılması üçün orijinal texnologiya işlənib hazırlanmışdır. 1998-ci ildə ənənəvi kağız formasında dörd kataloq buraxılmışdır. Hazırda həmin kataloq ildə 2 dəfə buraxılır. Hər buraxılış üç bölmədən ibarətdir: I Çapdan çıxmış və çapda olan kitablar; II Nəşri planlaşdırılan kitablar; III Nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələri.

Mütəxəssislər milli informasiya sistemində daxil olan «Mövcud və çapda olan kitablar» vəsaitini yüksək qiymətləndirərək kitab ticarətçiləri, kitabxanalar və digər təşkilatlar, o cümlədən fərdi istifadəçilər üçün ümummilli biblioqrafik göstərici kimi böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini xüsusi olaraq qeyd edirlər. Bu sistemin ən aktual vəzifəsi nəşriyyatların məhsulunu kitab bazarında istifadəçiyə əlverişli formada təqdim etməkdir.

Dövlət biblioqrafiya orqanlarında ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsi də vacib məsələlərdən biridir. Rusiyada hazırda üç təsnifat sxemindən istifadə olunur: universal onluq təsnifat (UOT), kitabxana-biblioqrafiya təsnifatı (KBT), elmi-texniki informasiyanın dövlət rubrikatoru (ETİDR). Universal onluq təsnifatdan və ona yaxın olan Düinin onluq təsnifatından xarici ölkələrin cari milli biblioqrafiya nəşrlərinin 85%-dən çoxunda istifadə olunur.

Rusiya Kitab Palatası da öz fəaliyyətində UOT-dan səmərəli istifadə edir. Müvafiq təsnifat sxemi öz əsasını dəyişmədən, stabil qalaraq bütün yenilikləri əks etdirmək qabiliyyətindədir. Məhz buna görə bu təsnifat Rusiya dövlət biblioqrafiya nəşrləri üçün əsas informasiya-axtarış dili kimi seçilmişdir.

Dövlət biblioqrafiyasının gələcək inkişafı yalnız müasir informasiya texnologiyasının geniş tətbiqi nəticəsində mümkündür. 1979-cu ildən Rusiya Kitab Palatası ölkədə çıxan ədəbiyyatın elektron biblioqrafik qeydini aparır. 1979-2004-cü illərdə dövlət biblioqrafiyasının ümumi həcmi 3,5 mln. sənəddən çox olan elektron bankı formalaşmışdır. Burada kitablar, məqalələr, dissertasiyaların avtoreferatları və digər növ nəşrlər haqqında məlumat toplanmışdır. Elektron bankın yaradılmasında da dövlət biblioqrafiyasının əsas prinsiplərinə riayət olunur. Belə ki, bütün sənədlərin qeydində ilk növbədə dövlət ərazi prinsipi əsas götürülür. Sənədlərin biblioqrafik təsvirinin ümumi standartı, UOT üzrə təsnifat sxemi, predmetləşmənin vahid qaydası, nəşrlərin pulsuz məcburi nüsxə sisteminə əsaslanmaq və digər məsələlər də bu qəbildəndir. Nəticədə Rusiya Kitab Palatası tərəfindən cari dövlət biblioqrafiya göstəriciləri (sənamələr) həm ənənəvi formada, həm də elektron daşıyıcılarda buraxılır. 1980-ci ildən 1992-ci ilə kimi verilənlər bazasında MDB dövlətlərində (o cümlədən Azərbaycanda) çap olunmuş əsərlər və bu dövlətlərə həsr olunmuş, lakin onların ərazisindən kənarında nəşr olunmuş əsərlər haqqında da məlumat əks olunurdu.

1992-ci ildən isə verilənlər bazasında Rusiyada MDB dövlətləri haqqında çap olunmuş əsərlər haqqında informasiya verilir.

Rusiya Kitab Palatasının əsas vəzifələrindən biri kitabxanaları və informasiya mərkəzlərini, kitab ticarətçilərini və nəşriyyatları elektron biblioqrafik informasiya ilə təmin etməkdir. Bu elektron poçt və internetdən istifadə vasitəsilə həyata keçirilir. Bununla bağlı iki istiqamətdə iş aparılır:

1. Beynəlxalq standartlar səviyyəsində elektron milli biblioqrafiyanın yaradılması (ilk növbədə UNIMARC-in rus variantının tələblərini nəzərə almaqla). Bu vəzifəni RusMARC+INTERNET adlandırırlar.

2. Ölkədə müntəzəm cari elektron mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın inkişaf etdirilməsi. Yəni kitabxanaları və digər istifadəçiləri gündəlik biblioqrafik informasiya ilə təmin etmək. Bu vəzifəni elektron yazı+istifadəçi adlandırırlar.

Birinci vəzifə RUSLAN sistemi vasitəsilə həyata keçirilir. Bu INTERNET-də verilən elektron kataloqun yaradılmasına xidmət edir.

Bunun üçün hər gün 300-ə yaxın kitabın və 1000-dən çox məqalənin ilkin biblioqrafik qeydi aparılır; məlumatlar statistik qeyd üçün banka daxil edilir; biblioqrafik yazının əsas ünsürləri; İSBN yoxlanılır və s.

İkinci vəzifə çoxlu sayda müxtəlif istifadəçilərlə əks əlaqə rejimində işi nəzərdə tutur.

Dövlət biblioqrafiyasının elektron verilənlər Bankı çoxdilli sistem kimi çıxış edir və kitabxana-istifadəçilərə məlumatları müxtəlif formatlarda çatdırırlar. Bunlar: RusMARC, UNIMARC, USMARC, MARC21, ONIX.

Biblioqrafik proseslərin avtomatlaşdırılması kitab və kitabçaların operativ işlənməsinə səbəb olmuş, təkrarçılıq funksiyasını tamamilə aradan qaldırmışdır. Artıq informasiya bir dəfə daxil edilir, sonra isə redaktə olunur və tamamlanır. Beləliklə, ilkin daxil olan məlumatın verilənlər bazası sonralar tam biblioqrafik qeydin hazırlanmasında və «Dövlət biblioqrafiyası» Bankına yüklənməsində istifadə olunur. Həmin baza məcburi nüsxələrin daxil olmasına nəzərdə, təkrar nəşrlərin buraxılışında, statistik məlumatların verilməsində və digər işlərdə istifadə olunur.

Rusiya Kitab Palatasının verilənlər Bankı əsasında retrospektiv xarakterli göstəricilər də buraxılır. Onun əsasında 1996-cı ildə kompakt-diskə (CD-ROM) 1980-ci ildən sonrakı nəşrlərin milli biblioqrafiyası hazırlanmışdır. Disk 800 minə yaxın biblioqrafik qeydi əhatə edir.

Rusiya Federasiyasına daxil olan subyektlərin cari biblioqrafik nəşrləri də dövlət biblioqrafiya sisteminə aid edilir. Respublikaların bəzilərində Kitab Palatası fəaliyyət göstərir. Bəzilərində isə milli kitabxanada müstəqil dövlət biblioqrafiyası şöbəsi yaradılmışdır. Diyar və vilayətlərin bir çoxunda yerli nəşrlərin dövlət biblioqrafik qeydi məcburi nüsxə haqqında yerli qanunlar əsasında həyata keçirilir və müvafiq göstəricilər nəşr olunur. Yerli nəşrlərin cari dövlət qeydi ərazi prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bunlara misal olaraq «Kalmık Respublikasının mətbuat salnaməsi»ni, «Xabarov diyarında nəşr olunub», «Ryazan kitablarının illiyi» və başqalarını göstərmək olar.

Rusiyada dövlət biblioqrafiyasının səmərəli inkişafında müvafiq elmi tədqiqatların aparılması da vacib şərtidir. Elə bu məqsədlə, Rusiya Kitab Palatasının tərkibində dövlət biblioqrafiyasının xüsusi elmi tədqiqat şöbəsi fəaliyyət göstərir. Palata tərəfindən keçirilən kitabşünaslıq problemlərinə həsr olunmuş konfranslarda (3-4 ildən bir) ayrıca olaraq biblioqrafiya bölməsi olur ki, orada da biblioqrafiyanın ən mühüm, aktual problemləri, o cümlədən, dövlət biblioqrafiyası da geniş müzakirə olunur. Alınan bütün nəticələr «Biblioqrafiya» jurnalında və «Kitab. Tədqiqatlar və materiallar» məcmuəsində dərc olunur.

Rusiya dövlət biblioqrafiya göstəriciləri aşağıdakılardır:

Kitab salnaməsi. 14 (27) iyul 1907-ci ildən nəşr olunur, həftəlik çıxır.

Əlavələr: rüblük adlar, coğrafi və predmet göstəriciləri; illik seriyalı nəşrlərin göstəriciləri.

Rusiya Federasiyasının kitabları. İllik. 1927-ci ildən nəşr olunur.

Köməkçi göstəricilər: adlar; kitabların sərlövhələri; Rusiya xalqlarının dillərində (rus dilindən başqa) və xarici dillərdə kitablar; tərcümə nəşrləri; predmet.

Dissertasiya avtoreferatlarının salnaməsi. 1981-ci ildən çıxır. Aylıq.

Salnamənin hər buraxılışında adlar və coğrafi göstəricilər verilir.

Dövri və ardı davam edən nəşrlər salnaməsi. Yeni, adları dəyişən və nəşri dayandırılan jurnal və qəzetlər. ...ildə.

İllik buraxılış.

Dövri və ardı davam edən nəşrlər salnaməsi. 1933-cü ildən çıxır. 5 ildən bir buraxılır. 4 buraxılışda çap olunur:

«Jurnallar»

«Qəzetlər»

«Məcmuələr»

«Bülletenlər»

Hal-hazırda nəşri dayandırılmışdır.

Jurnal məqalələri salnaməsi. 1926-cı ildən çap olunur. Həftəlik buraxılış.

Hər nömrədə adlar və coğrafi göstəricilər və «...N-də məqalələri qeydə alınmış jurnal, dövri, ardı davam edən nəşrlərin və qeyri-dövri mövzu məcmuələrinin siyahısı».

Əlavələr:

Rüblük adlar göstəricisi.

«... ildə məqalələri qeydə alınmış jurnalların, dövri, ardı davam edən nəşrlərin, qeyri-dövri məcmuələrin siyahısı» illik göstəricisi

Qəzet məqalələri salnaməsi. 196-cı ildən çıxır. Həftəlik buraxılır. Hər nömrədə adlar və coğrafi göstəricilər verilir.

Resenziyalar salnaməsi. 1935-ci ildən çıxır. Aylıq nəşr olunur.

Hər buraxılışda aşağıdakı köməkçi göstəricilər verilir:

- müəlliflərin;

- redaktorların və Rusiya Federasiyası ərazisində nəşr olunmuş kibatların sərlövhələrinin;

- rəyçilərin göstəricisi;

- xaricdə nəşr olunmuş kitabların müəllifləri, redaktorları və sərlövhələrinin göstəricisi;

- salnamədə əks olunmuş resenziyaların dərc olunduğu qəzetlərin siyahısı;

Əlavə:

İllik köməkçi göstəricilər.

Not salnaməsi: 1931-ci ildən çıxır. 3 aydan bir buraxılır.

Hər nömrədə verilən göstəricilər: adlar;

... N-də verilən musiqi əsərləri məcmuələrinin sərlövhələri və notların dərc olunduğu nəşrlərin göstəriciləri.

Əlavələr: İllik köməkçi göstəricilər:

adlar; sərlövhələrin və vokal əsərlərin mətnlərindəki ilk sözlərin iki hissədən ibarət göstəricisi:

birinci hissədə vokal əsərlərin sərlövhələri sadalanır;

ikinci hissədə isə vokal əsərlərin mətnlərindəki ilk sözlər.

Kortoqrafik salnamə. 1931-ci ildən çıxır. İldə bir dəfə buraxılır.

Hər nömrədə aşağıdakı köməkçi göstəricilər verilir:

adlar; coğrafi; predmet-mövzu; xəritə və atlasların sərlövhələri; kitabların sərlövhələri; xəritə və atlaslara resenziyaların siyahısı.

İzonəşrlər salnaməsi. 1934-cü ildə çıxır. 3 aydan bir nəşr olunur.

Göstəricilər:

Adlar göstəricisi; rəssamlar; mətn müəllifləri; şəxslər; albomların və açıqca komplektlərinin sərlövhələrinin göstəricisi; incəsənət əsərlərinin saxlandığı muzeylərin göstəricisi; seriyalar göstəricisi.

Əlavələr:

İllik toplu köməkçi göstəricilər.

Rus bibliografiyasının bibliografiyası. 1948-ci ildən çıxır. İllik buraxılır.

Göstəricilər:

adlar; bibliografik vəsaitlərin sərlövhələri; kollektivlər; daimi bibliografik bölməsi olan jurnalların coğrafi siyahısı.

VIII MÖVZU

ŞƏRQİ AVROPA ÖLKƏLƏRİNDƏ CARİ MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

Şərqi və Mərkəzi Avropanın bəzi ölkələrinin tarixi inkişaflarındakı müxtəlifliyə baxmayaraq, bir sıra ümumi cəhətləri də vardır. Bolqarıstan, Macarıstan, Rumıniya, Polşa Çexiya, Slovakiya, Balkan yarımadasının xalqları uzun müddət müstəmləkə asılılığında olub, xarici hökmranlığın və milli əsarətin bütün ağırlığını çəkmişlər. Onlar milli müstəqilliyi yalnız XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində əldə etmişlər. Milli əsarət şəraitində milli biblioqrafiya xüsusi sosial əhəmiyyət kəsb edirdi. Belə ki, milli ədəbiyyatın və çap məhsulunun biblioqrafik qeydi milli özünüdərk vasitəsinə çevrilərək, milli mədəniyyətin inkişafında bilavasitə böyük rol oynayırdı.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra bu dövlətlərdə sosializm quruluşu yaradılmışdır ki, bu da milli biblioqrafiyanın inkişafına və formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir.

Müharibədən sonrakı ilk illərdə bir çox ölkələrdə çap məhsulunun biblioqrafik qeydi bərpa edilmişdir. Bəzi ölkələrdə isə (məsələn, Rumıniya) bu dövrü milli biblioqrafiyanın təşəkkül dövrü adlandırmaq olar. 60-80-ci illərdə bütün ölkələrdə milli kitabxanalar və milli biblioqrafik agentliklər yaradılmış, məcburi nüsxələr haqqında qanunlar təkmilləşdirilmiş, biblioqrafik fəaliyyət sahəsində təlimat-normativ sənədlər işlənmiş, cari milli biblioqrafik orqanlar sisteminin yaradılmasına başlanmışdır. Biblioqrafik fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə beynəlxalq mərkəzlərin (məsələn, beynəlxalq elmi-texniki informasiya mərkəzi) yaradılması və beynəlxalq proqramların işlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu dövrün əsas xüsusiyyətlərindən biri müntəzəm olaraq ekspert biblioqrafların, milli kitabxana və milli biblioqrafik mərkəz əməkdaşlarının müşavirələrinin keçirilməsidir. Sonuncu, doqquzuncu müşavirə 1989-cu ilin oktyabr ayında Moskva şəhərində olmuşdur.

Bu dövlətlərdə cari milli biblioqrafiyanın inkişafında əsas cəhət milli biblioqrafik göstəricilər sisteminin yaradılması və onların yüksək metodiki səviyyədə tərtibidir. Hazırda CMB göstəricilər sisteminə aşağıdakı nəşrlər daxildir: ölkədə çıxan əsas sənəd kütləsini əhatə edən göstəricilər; məhdud dairədə yayılan nəşrləri əks etdirən əlavə buraxılışlar; analitik və kumulyativ göstəricilər. Bundan başqa, agentliklər xüsusi göstəricilər də buraxır ki, bunlar milli biblioqrafik göstəricilər olmasalar da, onun əsasında yaradılırlar (məsələn, mövzu və sahəvi göstəricilər və s.).

BOLQARISTAN. 22 fevral 1897-ci il tarixdə Bolqarıstan xalq yığıncağı tərəfindən məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul edilir. Həmin ildən milli kitabxana bu qanun əsasında «Biblioqrafik bülleten» (1929-cu ildən «Bolqar biblioqrafiyası» adlanır) nəşr etdirməyə başlasa da, bu işin öhdəsindən gələ bilmir. Çünki yeni çıxan kitab və dövrü nəşrlər haqqında məlumat verən bu bülletenin nəşri məcburi nüsxələrin vaxtında daxil olmaması səbəbindən gecikdirilirdi. Bu, bülletenin cari mənbə kimi əhəmiyyətini tamamilə aşağı salırdı.

CMB sahəsində olan bu vəziyyəti qaydaya salmaq üçün xüsusi biblioqrafik mərkəzin yaradılması vacibliyi qarşıda dururdu. 1941-ci ildə Biblioqrafiya İnstitutunun yaradılması haqqında qanun qəbul edilsə də, vəsaitin yoxluğundan o yalnız mədəni cəmiyyət kimi fəaliyyət göstərmişdir.

1945-ci ildə Milli kitabxana «Bolqar biblioqrafiyası»nın nəşrini yenidən bərpa edir, Biblioqrafiya İnstitutu isə elmi-tədqiqat müəssisəsinə çevrilir. Tədricən milli biblioqrafik nəşrlərin hazırlanıb çap edilməsi Biblioqrafiya İnstitutuna həvalə edilir. İnstitut «Bolqar biblioqrafiyası» ilə yanaşı, qeydi aparılan sənədlərin obyektini genişləndirərək, 50-ci illərdə digər cari milli biblioqrafiya orqanlarının nəşrinə başlayır. Bunlardan qəzet və jurnallardan məqalə və resenziyaları əks etdirən «Dövrü mətbuat salnaməsi», «Bolqar dövrü nəşrləri», «Bolqar musiqisi biblioqrafiyası» göstəricilərini göstərmək olar. Bununla belə, 1963-cü ildə Biblioqrafiya İnstitutu ləğv edilir və CMB sahəsində bütün işlər yenidən Kirill və Mefodiy adına Milli Kitabxananın funksiyalarına daxil edilir. Kitabxana əvvəlki nəşrlərlə yanaşı, Bolqarıstan haqqında yeni çıxan xarici nəşrlərin, dissertasiyaların, qrammofon vallarının da cari qeydinə başlayır.

CMB orqanlarında qeydi aparılan sənədlərin getdikcə genişlənməsi nəticəsində, artıq

1945-ci ildə məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş qanun CMB-nin tələblərini ödəyə bilmir. Buna görə də 1976-cı ildə məcburi nüsxə haqqında yeni qanun qəbul edilir. Bunun əsasında bütün çap və audiovizual məlumat daşıyıcılarının milli biblioqrafik mərkəzə və digər xüsusi mərkəzlərə daxil olmasının təminatı təmin edilir. Qanun həm də poçt markalarını, ordenləri, medalları, banknotları və s. əhatə edirdi. Bu qanun bolqar müəlliflərinin xarici nəşrlərinə və xaricdə çap olunub Bolqarıstanda yayılan nəşrlərə də aid edilir. 1987-ci ildə ona bəzi əlavələr edilmişdir.

60-80-ci illər bolqar milli biblioqrafiyasının əsas sahələrinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi kimi xarakterizə olunur: yəni məcburi nüsxələrin tam daxil olması; bolqar kitab arxivinin saxlanılma şəraitinin yaxşılaşdırılması; biblioqrafik informasiyadan istifadə dairəsinin genişləndirilməsi; biblioqrafialaşdırma metodlarının təkmilləşdirilməsi; elmi problemlərin sistemli qaydada işlənməsi və s.

80-ci illərdə bolqar mütəxəssisləri tərəfindən bir sıra kompleks biblioqrafik standartlar işlənmişdir:

- BDS 15419-82 «Kitabların biblioqrafik təsviri»,
- BDS 15687-83 «Dövri nəşrlərin biblioqrafik təsviri»,
- BDS 15934-84 «Kartoqrafik nəşrlərin biblioqrafik təsviri»,
- BDS 15935-84 «Not nəşrlərinin biblioqrafik təsviri»,
- BDS 16764-84 «Qrafik nəşrlərin biblioqrafik təsviri»,
- BDS 2497-87 «Kitablarda verilən biblioqrafik məlumatlar»,
- BDS 14569-88 «Dövri nəşrlərdə verilən biblioqrafik məlumatlar».

Sənədlərin digər növlərinin biblioqrafik təsvirinə dair də standartlar hazırlanmış. Onların hamısı milli xüsusiyyətlər, təcrübə nəzərə alınmaqla, maksimum dərəcədə beynəlxalq qaydalara uyğunlaşdırılmışdır.

Hələ 1975-ci ildə Kirill və Mefodiy adına Milli Kitabxananın nəzdində yaradılmış Milli Biblioqrafiya Mərkəzi aşağıdakı seriyalarda milli biblioqrafik göstəricilər hazırlayıb nəşr etdirir:

Seriya 1. Bolqar biblioqrafiyası. Kitablar, notlar, qrafik və kartoqrafik nəşrlər. İki həftəlik göstərici, illik məlumatlar;

Seriya 2. Bolqar biblioqrafiyası. İdarə nəşrləri və dissertasiyalar. Aylıq bülleten, illik məlumatlar;

Seriya 3. Bolqar qrammafona valları. İllik göstərici;

Seriya 4. Bolqar dövri nəşrləri. Qəzetlər, jurnallar, bülletenlər və dövri məcmuələr. İllik göstərici;

Seriya 5. Bolqar jurnal və məcmuələrindən məqalələrin salnaməsi. İki həftəlik göstərici;

Seriya 6. Bolqar qəzet məqalələri salnaməsi. Aylıq bülleten;

Seriya 7. Bolqarıstan xarici mətbuatda (Bolqarika). İllik göstərici;

Seriya 8. Bolqar biblioqrafiyasının biblioqrafiyası. İllik göstərici.

MACARISTAN. CMB-nin inkişafında maarifçi Ferens Seçenin xidmətləri böyük olmuşdur. 1802-ci ildə o, öz şəxsi kitabxanasını ictimaiyyətin istifadəsinə vermişdir ki, o da sonralar ölkənin milli kitabxanasına çevrilmişdir. Həmin ildə məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul edilir. Lakin buna baxmayaraq CMB-nin sonrakı inkişafı birbaşa kitab ticarəti ilə bağlı olmuşdur. 1878-ci ildə Macar kitab ticarətçiləri və nəşrlər İttifaqının jurnalı olan «Korvina»da (məşhur kitab həvəskarı Kral Marvey Korvinin adı ilə) «Yeni kitablar» adlı bölmə verilir ki, bu da sonralar müstəqil əlavəyə çevrilmişdir. Burada verilən materiallar 1918-ci ilə kimi «Macar biblioqrafiyası» illiyində toplanıb əks olunurdu.

Onun nəşri yenidən 1931-ci ildə F.Seçeni adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən bərpa edilir. Məcburi nüsxəyə əsaslanan «Macar biblioqrafiyası» illiyi kitablarla yanaşı, dövri nəşrlər, xəritə və notlar haqqında da biblioqrafik məlumat verirdi. Lakin ölkədə CMB-nin əsl inkişafı məhz II Dünya müharibəsindən sonrakı dövrə təsadüf edir.

Müharibədən sonrakı bütün dövrlərdə Macar milli biblioqrafiyasının inkişafı cari biblioqrafik qeydin və müvafiq biblioqrafik nəşrlərin dəqiq strukturunun nizama salınması ilə şərtlənir. Biblioqrafik informasiyanın işlənməsində elektron-hesablama texnikasının tətbiqinə və milli avtomatlaşdırılmış verilənlər bazasının yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. 80-ci illər-

də biblioqrafik tərtibata dair kompleks milli standartlar hazırlanıb təsdiq edilmişdir ki, onlardan da ən əsası «Biblioqrafik təsvir. Kitablər» (MSZ 3424/1) hesab olunur.

Hazırda milli biblioqrafik agentlik funksiyasını F.Seçeni adına Dövlət Kitabxanası yerinə yetirir. Kitabxana aşağıdakı seriyalarda «Macar milli biblioqrafiyası»nı hazırlayıb nəşr edir:

1. Kitablərin biblioqrafiyası. İki həftədən bir çıxır.
2. Dövri nəşrlərin repertuarı: Sosial elmlər. Təbiətşünaslıq elmləri. Ayda bir dəfə çıxır.
3. Dövri nəşrlərin biblioqrafiyası. İllik.
4. Musiqi nəşrlərinin biblioqrafiyası. Rüblük.

«Macar kitabləri» seriyasına aşağıdakılar daxildir:

1. Macarıstanda çap olunmuş kitablərin biblioqrafiyası. İllik.
2. Dərsliklər. Qeyri-müntəzəm nəşr olunur.
3. Macarıstanda nəşr olunmuş çap qrafikası, plakat və qrvyuraların sərlövhələrinin kataloqu. Qeyri-müntəzəm çap olunur.

Bundan başqa, Dövlət Kitabxanası seriyaya daxil olmayan bir sıra göstəricilər də çap edir.

1. Macar biblioqrafiyasının biblioqrafiyası. İki ildən bir çıxır.
2. «Xunqarika» ədəbi xülasə: Macarıstanla bağlı ölkədən kənarında xarici dillərdə çıxmış kitab və jurnalların biblioqrafiyası (*seçmə*).

3. Macar dilində olan xarici nəşrlər: Macar dilində xaricdə çap olunmuş kitab və jurnalların biblioqrafiyası (*seçmə*).

POLŞA. XVIII əsrin axırlarından Polşa müstəqil dövlət kimi Avropanın xəritəsindən silinmiş, onun ərazisi Rusiya, Avstriya və Prusiya arasında bölüşdürülmüşdür. Belə şəraitdə Polşa biblioqrafiyasının qarşısında şəərəfli və mühüm vəzifələr dururdu. Polşa kitablərinin biblioqrafik repertuarının və biblioqrafik qeydinin təşkilində qabaqcıl maarifpərvər şəxslər yaxından iştirak etmişlər.

Cari biblioqrafik qeydin yaranması Yaqelon Universiteti kitabxanasının kitabxanaçısı Vladislav Vislotskinin adı ilə bağlıdır. Onun 1878-ci ildən çap etdirdiyi «Biblioqrafik bələdçi» jurnalında yeni çıxan kitablər haqqında məlumat verilir. Ölümündən sonra bu iş müxtəlif şəxslər tərəfindən 1933-cü ilə kimi davam etdirilmişdir. Lakin jurnalın nəşri məcburi nüsxə haqqında qanuna əsaslanmadığından yeni ədəbiyyat haqqında məlumat tam əks olunmurdu.

1918-ci ildə müstəqillik qazanan Polşada milli biblioqrafiyanın inkişafı üçün əlverişli şərait yaranır. Qabaqcıl ictimaiyyətin köməkliliyi ilə 1928-ci ildə Milli Kitabxananın nəzdində Biblioqrafiya İnstitutu yaradılır və onun fəaliyyəti üçün geniş proqram tərtib olunur. Lakin maddi vəsaitin azlığı və digər səbəblərdən bu proqramın həyata keçirilməsi mümkün olmur. Bununla belə, institut məcburi nüsxə (qanun 1919-cu ildə qəbul olunub) əsasında yeni kitab və dövri nəşrlərin müntəzəm olaraq cari qeydini qaydaya sala bilir. İnstitutun ilk nəşrlərindən biri «Polşa Respublikasında nəşr olunmuş çap əsərlərinin rəsmi göstəricisi»dir.

İkinci Dünya müharibəsi illərində fəaliyyətini dayandırmış olan Biblioqrafiya İnstitutu, yenidən 1945-ci ilin iyun ayından öz işini bərpa edir. 1946-cı ilin aprel ayında Biblioqrafiya İnstitutu ilə nəşriyyat və kitab ticarəti nümayəndələri arasında cari milli biblioqrafiya orqanlarını çap etdirmək haqqında razılıq əldə edilir. Buna əsasən Biblioqrafiya İnstitutu tərtibat və redaktə işini, Kitab Ticarəti və Naşirllər ittifaqı isə onun nəşrini, inzibati və maliyyə işlərini öz öhdələrinə götürürlər. «Biblioqrafik bələdçi Polşa Respublikasında nəşr olunmuş çap əsərlərinin rəsmi göstəricisi» adlanan bu cari informasiya orqanı bir növ əvvəlki nəşrlərin davamı idi. Həftəlik çıxan bu nəşr məcburi nüsxə əsasında Polşada çap olunan kitab, kitabça, xəritə, not, çap qrafikası, yeni və adları dəyişən dövri nəşrlər haqqında biblioqrafik məlumat verirdi. Burada material Biblioqrafiya İnstitutu tərəfindən hazırlanmış xüsusi təsnifat əsasında qruplaşdırılırdı.

1944-1946-cı illərdə bərpa, 1947-1949-cu illərdə axtarış dövrünü keçirən Polşa milli biblioqrafiyası 1950-ci ildən geniş fəaliyyət dövrünə başlayır. Milli biblioqrafiya sahəsində bütün işləri öz əlində cəmləşdirən Biblioqrafiya İnstitutu sosial-iqtisadi, siyasi proseslərin doğurduğu çətinliklərə baxmayaraq, CMB göstəricilərinin tərtibi metodikasını təkmilləşdirərək, onları müntəzəm nəşr etdirir. Hazırda bu institut ölkənin Milli Biblioqrafiya Agentliyi hesab olunur.

60-70-ci illərdə dövrü və ardı davam edən nəşrlərin, qrammofon vallarının, Polşa haqqında xarici nəşrlərin, bibliografik materialların və digər sənədlərin cari qeydini aparan orqanlarda müntəzəm çap olunmağa başlayır.

80-ci illərin axırlarında kitabxana işi və bibliografik fəaliyyətə dair təsdiq olunmuş iki terminoloji standart bu sahədə mühüm hadisə idi. Bibliografiya İnstitutu tərəfindən hazırlanmış bu standartlardan birincisi «Kitabxana işi və bibliografiya. Sənədlər haqqında informasiya kütləsinin yaradılması. Terminologiya» (PNö-89/Nö-01224) adlanır. Burada 52 əsas termin əhatə olunmuşdur ki, bunların da içərisində «bibliografik təsvir» və onun ünsürləri, «bibliografik yazının başlığı» və d. terminlər vardır.

«Kitabxana işi və bibliografiya. Terminologiya» (PNö-89/Nö-01225) adlanan ikinci standartda bibliografik vəsaitlərin növlərini əks etdirən 39 termin, eyni zamanda bibliografik vəsaitlərin ayrı-ayrı tərkib hissələrinə aid 24 termin (məsələn, köməkçi göstəricilər, referat, annotasiya və s.) verilmişdir.

Qeyd edək ki, Polşa mütəxəssisləri «bibliografiya» termininin mahiyyətini həm bibliografik fəaliyyət, həm də bibliografik göstəricilər kimi nəzərdən keçirirlər.

Bibliografiya İnstitutu tərəfindən hazırlanıb nəşr edilən müasir cari milli bibliografik vəsaitlər sisteminə aşağıdakı nəşrlər daxildir:

1. Bibliografik bələdçi: Polşada nəşr olunmuş çap əsərlərinin rəsmi göstəricisi. Həftəlik nəşr olunur.

2. Bibliografik bələdçi: Polşada nəşr olunmuş çap əsərlərinin rəsmi göstəricisi. Əlavə seriya. Daxili istifadə üçün nəzərdə tutulmuş çap əsərləri.

3. Jurnal və məcmuələrin bibliografiyası. İllik.

4. Jurnalların məzmununun bibliografiyası. Aylıq.

5. Bibliografiyanın bibliografiyası və kitablar haqqında elmlər. İllik.

6. Xarici «polonika»: Bibliografiya. İllik. (Polşa haqqında xarici nəşrlər və polşalı müəlliflərin xaricdə çap olunmuş əsərləri haqqında bibliografik məlumatı əks etdirir.)

RUMİNYA. XIX əsrin ortalarından etibarən nəşrlər və kitab ticarətçiləri tərəfindən yeni ədəbiyyatın bibliografik qeydi sahəsində müəyyən işlər görülsə də, onlar natamam, qeyri-müntəzəm olmuşdur. 1905-1937-ci illərdə Rumıniya Akademiyası Kitabxanasına daxil olan yeni kitabların bülleteni çap olunurdu. Bu nəşr məcburi nüsxəyə (kitabxana 1885-ci ildən məcburi nüsxə alır) əsaslınsa da rumın nəşrləri xarici ədəbiyyatla birlikdə verilirdi. Buna görə də o CMB funksiyasını yerinə yetirə bilməzdi.

1949-cü ildə məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş qanun milli bibliografiyanın əsasını qoymuş olur. 1952-ci ildə isə Rumıniyada Kitab Palatası yaradılır. Palata məcburi nüsxə əsasında CMB orqanlarının nəşrinə başlayır. Həmin ilin may ayında palata yeni kitab və kitabçalar haqqında bibliografik məlumat verən «Bibliografik bülleten» çap etdirir. Bir il sonra qəzet və jurnallardan məqalələri, resenziyaları əks etdirən digər bülleten çapdan çıxır. 1954-cü ildən «Bibliografik bülleten» iki seriyaya ayrılır:

A seriyası kitablardan başqa not və xəritələr;

B seriyası isə jurnal və qəzətlərdən məqalə və resenziyalar haqqında bibliografik məlumatı əks etdirirdi.

Ölkə tarixində ilk dəfə olaraq 1955-ci ildə milli kitabxana – Mərkəzi Dövlət Kitabxanası təşkil olunur. Bundan sonra Kitab Palatası ləğv edilir və onun funksiyaları 1956-cı ildən Dövlət Kitabxanasına həvalə edilir. Kitabxana hal-hazırda ölkənin milli bibliografiya agentliyi funksiyasını da yerinə yetirir.

Kitabxana bülletenlərin quruluşunda, dövriliyində müəyyən dəyişikliklər etməklə yanaşı, qeydi aparılan sənədlərin dairəsini də genişləndirir. Hazırda kitabxananın çap etdirdiyi cari bibliografik göstəricilər sistemi «Rumıniya milli bibliografiyası» adlanır və aşağıdakı seriyalarda buraxılır:

1. Kitablار. Albomlar. Xəritələr. İki həftədən bir çıxır və illik toplu nəşrdə verilir.

2. Seriyalı nəşrlər. Yarımillik göstərici.

3. Rəsmi nəşrlər. Yarımillik göstərici.

4. Notlar. Audiokasetlər. Rüblük göstərici.

5. «Romantika». İllik. (Burada Rumıniya və rumınlar haqqında xaricdə çap olunmuş

əsərlər haqqında biblioqrafik məlumat verilir).

ÇEXİYA VƏ SLOVAKİYA. Birinci Dünya müharibəsinin sonlarına kimi ayrı-ayrı dövlətlərin tərkibində olan çex və slovak xalqları biri-birindən asılı olmayaraq inkişaf etmişlər. Vahid Çexoslovakiya dövləti 1918-ci ildən 1992-ci ilə kimi mövcud olmuşdur. Bu dövrü mövcud siyasi quruluşla əlaqədar olaraq iki hissəyə bölürlər: burjuaziya – iki dünya müharibəsi arasındakı dövr və sosialist – İkinci Dünya müharibəsindən 1992-ci ilə qədər. 1993-cü ilin yanvar ayından Çexiya və Slovakiya müstəqil dövlətlər hesab edilir. Lakin buna baxmayaraq hər iki respublikada milli biblioqrafiya XX əsrdə, xüsusilə son onilliklərdə bu sahənin inkişafı prosesində əldə olunmuş nailiyyətləri, səciyyəvi cəhətləri qoruyub saxlamışdır. Buna görə də Çexiya və Slovakiyada milli biblioqrafiyanın yaranması və formalaşması tarixini vahid kontekstdə nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur.

IX əsrdə çex və slovak torpaqları Böyük Moraviyanın tərkibində olmuş və bu dövlət dağıldıqdan sonra hər iki xalqın inkişafı müxtəlif olmuşdur.

Çex dövləti X əsrin ortalarında yaradılmış və artıq XIII-XIV əsrlərdə Avropanın ən inkişaf etmiş ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Mərkəzi Avropada ilk universitet 1348-ci ildə Praqada təsis edilmiş, 1468-ci ildə ölkədə ilk mətbəə təşkil olunmuş və həmin ildə çex dilində ilk kitab çapdan çıxmışdır.

XVI əsrdə çex torpaqları zor gücünə Habsburqlarla birləşdirilir, sonralar isə Avstriya-Macaristanın tərkibinə daxil edilir. «Zülmət dövrü» deyilən bir dövrün başlanmasına səbəb olmuş, bu vəziyyət XVIII əsrin sonuncu rübünə kimi davam etmişdir. Bundan sonra «çex dirçəliş dövrü» başlayır.

Çexiyada cari biblioqrafik qeydin təşkilinə XIX əsrin ikinci yarısında nəşriyyat və kitab ticarəti dairələrində cəhd göstərilir.

Milli kitabxana funksiyasını yerinə yetirən Praqa Universiteti Kitabxanasının 1807-ci ildən məcburi nüsxə almasını baxmayaraq, o bu işlə məşğul olmamışdır. Cari qeydin təşkili ilə ilk əvvəllər nəşriyyat və kitab ticarəti dairələrində məşğul olmuşlar. 1870-1883-cü illərdə «Biblioqrafik xəbərlər» jurnalında, 1890-1907-ci illərdə isə «Çex biblioqraf kataloqu» illiyində yeni ədəbiyyat haqqında məlumatlar dərc olunurdu.

XX əsrin əvvəllərində kitabşünas və biblioqrafik **Zdenek Tobolka** tərəfindən tərtib olunan «Çex biblioqrafiyası» illiyində məcburi nüsxə əsasında yeni ədəbiyyat haqqında məlumat verilir. Burada çap əsərləri elmi işlənmiş qaydalar üzrə təsvir edilir, geniş köməkçi göstəricilər sistemi tərtib olunurdu. 1903-1914-cü illərdə çap olunan məhz (1902-1913-cü illəri əhatə edib) bu nəşr demək olar ki, I Dünya müharibəsinə qədər çex CMB-nin əsasını qoymuşdur. Çexlərin əksinə olaraq slovaklar X əsrdə öz müstəqilliklərini qoruyub saxlaya bilməmişlər. XI əsrdən onlar Macarıstan krallığı tərkibində olmuş, XVI əsrin ortalarında Cənubi Slovakiyanı Osmanlı imperiyası zəbt etmiş, qalan hissəsi isə Habsburqların tabeliyinə keçmişdir. XVII əsrin sonunda Slovakiya ərazisi bütünlükdə Habsburqlar imperiyasına birləşdirilir, 1867-ci ildə isə Avstriya-Macaristan imperiyasının Macarıstan hissəsinə daxil edilir.

Slovak millətinin formalaşmasında dil problemi xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. XV əsrin axırlarından XIX əsrə kimi slovak ədəbi dili çex dili idi. Müasir slovak ədəbi dilinin yaranması XIX əsrin 40-cı illərinə aiddir və görkəmli alim və şair **Lüdovit Şturun**, onun həmfikirinin adı ilə bağlıdır. 1842-ci ildə onlar (şturovçular) slovak millətinin I proqramını tərtib edirlər. Burada slovak dövrü mətbuatının yaradılması, slovak dilinin tədrisi və s. məsələlər nəzərdə tutulurdu. 1845-ci ildə L.Şturun redaktorluğu ilə slovak dilində ilk qəzet çıxır, slovak ədəbiyyatı çap olunmağa başlayır.

Ümumiyyətlə, Slovakiya ərazisində 1573-cü ildə ilk mətbəənin yaradılmasına, 1705-ci ildə isə ilk qəzetin çap olunmasına baxmayaraq, bu iş çox ləng inkişaf etmişdir.

Slovak Milli biblioqrafiyasının əsl inkişafı 1863-cü ildə Martin şəhərində Slovak Matisasının yaradılması ilə bağlıdır.

Mədəni-maarif və elmi-ədəbi cəmiyyət olan Matisa XIX əsrdə slovyan xalqlarında geniş yayılmışdır. Milli müstəqilliyi olmayan xalqlar öz mədəni muxtariyyətlərini, milli adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq məqsədilə belə cəmiyyətlər təşkil edirdilər ki, onlar da kitab çapının inkişafında, kitabxanaların təşkilində, milli biblioqrafiyanın yaranıb formalaşmasında yaxından iştirak etmişlər.

Slovak Matisasının ilk katibi olan **M.Xrastekin** ən böyük xidməti slovak çap məhsulunun cari qeydini yaratmaq təşəbbüsüdür. Slovak Matisasının çap etdirdiyi illik «salnamə»də kitablar haqqında məlumat dərc edilirdi. İlk belə məlumat 1860-1864-cü illərin nəşrlərini əhatə etmişdir. Sonralar bu iş 1873-cü ilə kimi davam etdirilir. Lakin milli azadlıq hərəkatının yüksəlməsindən qorxuya düşən Avstriya-Macaristan hökuməti bütün mədəni-maarif cəmiyyətlərini, o cümlədən, 1875-ci ildə Slovak Matisasını da bağlayır. Bununla da, Matisanın fəaliyyətinin birinci dövrü tamamlanmış olur.

Çexoslovakiya Respublikasında ədəbiyyatın cari qeydi 1922-ci ildən çap olunan «Bibliografik kataloq»da aparılırdı. Bu kataloqu əvvəllər (1925-ci ilə kimi) Bibliografiya İnstitutu, sonralar isə Milli Kitabxana çap etdirirdi.

Kataloq Çexoslovakiya ərazisində çıxan kitablar və yeni jurnallar haqqında məlumatı əks etdirirdi. Lakin materialın tam əhatə olunmaması (xüsusilə çex dilində çıxmayanların), verilən məlumatların həddən artıq gecikməsi həftəlik çıxan bu kataloqun əhəmiyyətini aşağı salır. 1930-cu ildən «kataloq» 2 yarım cildə illik çap olunur: (1) kitablar; 2) dövrü nəşrlər) və «Çexoslovakiya Respublikasının bibliografik kataloqu» adlanır. 1930-cu ildən paralel olaraq eyni adlı həftəlik nəşr də çapdan çıxır.

1948-ci ildən Çexoslovakiya Xalq-Demokratik Respublikası, 1960-cı ildən isə Çexoslovakiya Sosialist Respublikası adlanır. 1968-ci ildə iki bərabərhüquqlu respublikadan ibarət federativ dövlət olur: Çexiyanın paytaxtı Praqa, Slovakiya-paytaxtı isə Bratislava.

Belə vəziyyətdə Çexoslovakiyada cari milli bibliografiya da iki istiqamətdə inkişaf etdirilir. Çexiya Respublikasında (Mərkəzi Praqa Milli Kitabxanası); Slovakiya Respublikasında (mərkəzi Martin şəhərindəki Slovak Matisası).

Qeyd edək ki, əgər 60-cı illərdə çex CMB nəşr sistemi əsasən tamamlanmışsa, Slovakiyada uzun müddət durğunluq dövrü olmuşdur. Yalnız 70-ci illərdən başlayaraq qeydi aparılan sənədlərin dairəsi genişlənməmiş, CMB nəşr sistemi təkmilləşmişdir.

CMB nəşrləri ümumi sərəlvə ilə «ÇSSR bibliografik kataloqu» adı ilə çap olunurdu (1989-cu ildən ÇSFR bibliografik kataloqu). Lakin slovak cari milli bibliografiya nəşrlərində 2-ci sərəlvə də verilirdi: «Slovakiya milli bibliografiyası».

Hər iki bibliografik mərkəz CMB göstəricilərinin hazırlanması və nəşri, avtomatlaşdırma vasitələrinin tətbiqi, milli təsnifat sxemlərinin və bibliografik təsvir qaydalarının işlənməsi, sahəsində əhatəli iş apararaq milli məlumat bazasını formalaşdırır.

1993-cü ilə kimi Çexiya və Slovakiyada buraxılan CMB orqanları ümumi başlıqla birləşdirilsə də, hər birinin özünəməxsus quruluşu var idi.

Praqa Dövlət Kitabxanası «Çex milli bibliografiyası» sərəlvəsi adı ilə birləşdirilmiş aşağıdakı göstəriciləri hazırlayıb çap edirdi:

1. Çex kitabları. Aylıq göstərici;
2. Çex torpaqlarındakı qəzet və jurnallar. İki illik göstərici.
3. Çex notları və qrammofon valları. Rüblük göstərici;
4. Çex qrafikası və xəritələr: İllik;
5. Çex dövrü nəşrlərindən məqalələr. Aylıq göstərici;
6. Çex bibliografiyasının göstəricisi. İllik;
7. Çexoslovak dissertasiyaları. İllik;
8. Çexlər və slovaklar haqqında xarici nəşrlər.

Dövlət kitabxanasına daxil olmuş çex müəlliflərinin xarici dillərdə çıxmış əsərləri və xarici müəlliflərin çex mövzusunda olan əsərləri. İllik.

«Çex kitabları» göstəricisinin avtomatlaşdırılmış qaydada tərtibi 1983-cü ildən həyata keçirilir.

Slovak CMB-nin müasir modelinin formalaşmasına 70-ci illərin birinci yarısından başlanmışdır. Yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi slovak milli bibliografiyasını avtomatlaşdırılmış milli informasiya sistemi kimi təqdim etməyə imkan verirdi.

Slovak Matisası tərəfindən buraxılan müasir cari milli bibliografiya göstəriciləri üç sistem (sıra) əmələ gətirir: qeydiyyat; analitik və seçmə (xüsusi). Birinci sistem aşağıdakı seriyaları əhatə edir:

A. Kitablar

- B. Dövri nəşrlər
- C. Xəritələr
- D. Dissertasiyalar
- E. Xüsusi nəşrlər
- F. Firma ədəbiyyatı
- G. Qrafika
- H. Notlar. Musiqi nəşrləri
- İ. Rəsmi sənədlər
- J. Audiovizual sənədlər

Bu seriyaların göstəriciləri dövrilik baxımından iki qrupa ayrılır: A seriyası «Kitablar» aylıq və B-J seriyalarını əhatə edən rüblük göstəricilər.

Analitik göstəricilər elmi və ixtisaslaşdırılmış Slovakiya dövri nəşrlərindən, o cümlədən, mərkəzi, yerli və digər jurnallardan ümumslovak əhəmiyyəti kəsb edən məqalələri əks etdirir.

Üçüncü seçmə (xüsusi) sistem əvvəlki iki sistemdən götürülmüş materiallar əsasında tərtib olunur və müəyyən mövzular üzrə sənədlər haqqında bibliografik informasiya verir. Məsələn, «Slovakiya kitabxana ədəbiyyatı», «Slovak muzey işi ədəbiyyatının bibliografiyası» və s.

1993-cü ildə iki müstəqil Çexiya və Slovakiya dövlətləri yarandıqdan sonra CMB göstəricilərin ümumi sərlovhəsi ləğv olunur və Praqa Milli Kitabxanası tərəfindən çap olunan göstəricilərin son iki seriyası ümumdövlət əhəmiyyətini itirmiş olur. Hazırda Çexiya cari milli bibliografiya göstəriciləri «Çex milli bibliografiyası», Slovakiya CMB göstəriciləri isə «Slovak milli bibliografiyası» adlanır və hər ikisi əvvəlki quruluşunu saxlayır.

1995-ci ildə Praqa Milli Kitabxanası CASLİN (Çex və Slovak informasiya kitabxana şəbəkəsi) proqramını işləyib hazırlamışdır. Bu proqram vahid informasiya kitabxana şəbəkəsi vasitəsilə tələbatçıların bütün kateqoriyalarının kitabxana fondlarından səmərəli istifadəsini təmin edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Əliyev Z.H. və başq. Milli biblioqrafiyanın yaranması //Dil və ədəbiyyat: nəzəri, elmi, metodik jurnal. /BDU. – 1997. - № 1(16). – S.118-120
2. Ənsərli M., Rüstəmli A. ABŞ konqres kitabxanası. – B., 1999. – 59 s.
3. Hacıyeva Q.S. Məcburi nüsxə cari milli biblioqrafiyanın əsas bazası kimi. //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:elmi-nəzəri, təcrübi jurnal. – 2007. - № 2. – S.87-92
4. Hacıyeva Q.S. UBU proqramı beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın əsas vasitələrindən biri kimi //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal – 1999. - № 2. – S. 118-124
5. Xəlilov A.C. ABŞ-ın biblioqrafiyası haqqında. //Elmi əsərlər: Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya seriyası. – 1975. - № 1. – S. 47-55
6. Xəlilov A.C. Polşa Xalq Respublikasında uçot-qeyd biblioqrafiyası. //Yenə orada. – 1977. - № 1. – S. 66-74

Rus dilində

7. Вережкина А.Н., Симонова Е.Г. Всемирные информационно-библиографические системы. – М., 1986 – 36 с.
8. Грузинова Л.Б., Каменская Н.Г. Библиография в зарубежных странах: Конспект лекций. – М., 1998. – 58с.
9. Гудовщикова И.В., Лютова К.В. Общая иностранная библиография. Учебник. – М.: Книга, 1978 – 224с.
10. Здобнов Н.В. История русской библиографии до начала XX в. – М., 1995. – 607с.
- 11.Машикова М.В. История русской библиографии начала XX века (до октября 1917г.) – М., 1969 – 492 с.
12. Общая иностранная библиография. – М., 1982. – 61с.
13. Симон К.Р. История иностранной библиографии. – М., 1963. – 736с.
14. Аврам Г.Д. Перспективы создания национальной информационный системы США. // Научно-техническая информация. сер.1. Организация и методика информационной работы. – 1993. - №9. – С.22-27
15. Айгистов Р.А. Концепция развития Книжной палаты // Библиография. – 2000. - №6. – С.14-23
16. Айгистов Р.А. 25-летие электронной государственной библиографии. // Библиография. – 2004.- №4. – С.3-12.
17. Белл Б. Память нации: О проблемах национальной библиографии. // Библиотека. – 1993. - №3. – С.50-52
18. Биелик М. Автоматизация текущей национальной библиографии в Словакии. // Сов. библиография. – 1982. - №6. – С.77-82
19. Вережина А.А., Гульчинская В.И. Национальная библиография Великобритании. // Библиотечковедение и библиография за рубежом. – 1979. – вып.71. – С.27-41
20. Джиго А.А., Сухоруков К.М. Государственная библиография РФ: состояние и перспективы развития. // Библиография. – 2001. - №1. – С.22-27.
21. Кузнечова Т.Р.Текущий национальный библиографический учет во Франции на современном этапе. // Библиотечковедение и библиография за рубежом. – 1991. вып.131. – С.52-59
22. Леманн К.Д. Национальные библиотеки Восточной Европы на переломе // Науч. и техн. биб-ки. – 1994. -№4. – с. 15-20
23. Семеновкер Б. Государственная библиография России. XVIII-XX вв. // Библиография. – 1998 - №1. – С.16-34;№2.-С. 14-41
24. Семеновкер Б.А. Национальная библиография//Сов. Библиография – 2004. - №2. – С.31-38.
25. Семеновкер Б.А. Тысячелетие «Фихриста» Ан-Надима // Сов. Библиография. – 1987. - №2. – С. 86-89
26. Сухоруков К.М. Библиографические указатели фирмы «Р.Баукер» // Библиотечковедение и библиография за рубежом. – 1989. – вып.123. – С.65-73
27. Теплицкая А.В. Мировые тенденции развития библиографии. // Библиография. – 2003. –

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I mövzu Milli biblioqrafiyanın meydana gəlməsi	
II mövzu «Milli biblioqrafiya» anlayışı və cari milli biblioqrafiyanın əsas vəzifələri	
III mövzu Fransada cari milli biblioqrafiya	
IV mövzu Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiya	
V mövzu ABŞ-da cari milli biblioqrafiya	
VI mövzu Almaniyada cari milli biblioqrafiya	
VII mövzu Rusiyada cari dövlət biblioqrafiyası	
VIII mövzu Şərqi Avropa ölkələrində cari milli biblioqrafiya	
Ədəbiyyat	